

Державний вищий навчальний заклад
"Українська академія банківської справи
Національного банку України"

На правах рукопису

ПЛАСТУН ОЛЕКСІЙ ЛЕОНІДОВИЧ

УДК 658.15.012.8:336 (043.5)

**РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ
СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА СФЕРИ
МАТЕРІАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА**

Спеціальність 08.00.08 - гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:

доктор економічних наук, професор

Москаленко Володимир Петрович

кандидат економічних наук, доцент

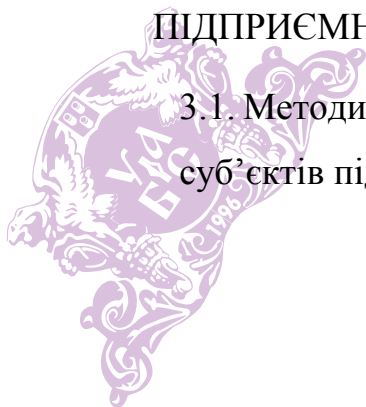
Дутченко Олег Миколайович

Суми – 2007

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА	12
1.1. Сутність та місце фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в системі фінансової безпеки держави.....	12
1.2. Фінансова нестабільність суб'єктів підприємництва як головна загроза їх фінансовій безпеці.....	29
1.3. Обґрунтування необхідності формування системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва як основи ефективної та стабільної їх діяльності.....	40
ВИСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 1	66
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	69
2.1. Аналіз основних недоліків існуючої методології в сфері фінансової безпеки суб'єктів підприємництва	69
2.2. Розробка методики комплексної оцінки фінансової безпеки суб'єкту підприємництва	78
2.3. Посилення ролі соціально-організаційних факторів при забезпеченні фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва	95
ВИСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 2	117
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА СФЕРИ МАТЕРІАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	121
3.1. Методичні підходи щодо формування системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.....	121

3.2. Основні складові системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва	129
3.3. Впровадження запропонованої системи фінансової безпеки на суб'єктах підприємництва сфери матеріального виробництва	158
ВИСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 3	182
ВИСНОВКИ.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	197
ДОДАТКИ.....	215

Державний вищий навчальний заклад
 “УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
 НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

State Higher Educational Institution
 “UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
 OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”

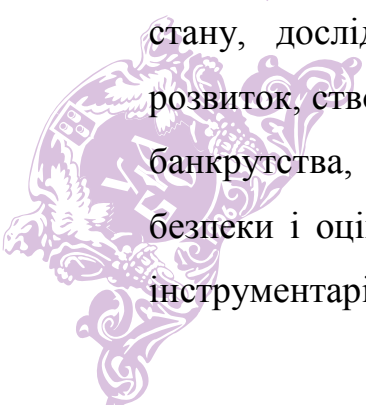

ВСТУП

Перехід України до ринкових умов ведення господарства обумовив появу цілого ряду проблем в економічній системі та діяльності суб'єктів підприємництва, які раніше не існували або принаймні не визнавались. Відповідно підприємці не мали можливості вирішувати їх швидко та з максимальною ефективністю, оскільки був відсутній практичний досвід та методологічна база для цього. Такими проблемами, зокрема, були фінансова нестабільність, кризові явища на суб'єктах підприємництва та банкрутство, які можна віднести до постійних супутників ринкової економіки й конкурентного середовища, оскільки ризики та боротьба за виживання природні для ринкових відносин.

Одним із варіантів вирішення цих та ряду інших проблем є забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Фінансової тому, що на сьогодні в економічній системі організацій все більшого значення набувають відносини з управління фінансовими ресурсами та оптимізації їх використання, а також фінансові інструменти, що забезпечують стабільну та ефективну діяльність суб'єкту підприємництва.

Система фінансової безпеки суб'єктів підприємництва має поєднувати надбання сучасної економічної науки та діяти постійно, а не за фактом настання кризи. Тобто суб'єкти підприємництва мають заздалегідь попереджати розвиток кризових явищ, забезпечуючи власну ефективну діяльність. Для цього слід вирішувати задачі здійснення моніторингу фінансового стану організації та зовнішніх факторів з метою раннього виявлення ознак її кризового розвитку, визначення масштабів кризового стану, дослідження основних факторів, що обумовлюють її кризовий розвиток, створення і реалізації заходів по запобіганню криз і попередженню банкрутства, контролю за виконанням заходів з формування фінансової безпеки і оцінки отриманих результатів шляхом використання фінансового інструментарію. Впровадження такої системи створить дієвий інструмент по

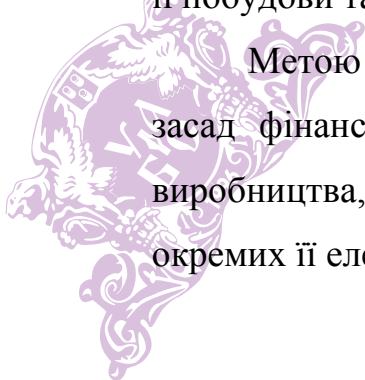
запобіганню криз, забезпеченню стабільної та ефективної фінансової діяльності.

Теоретичними дослідженнями в сфері фінансової безпеки держави та суб'єктів підприємництва, а також окремими теоретичними аспектами, що необхідні для формування системи фінансової безпеки займалися такі вчені як Альтман Е., Агенті Дж., Барановський О.І., Бівер В., Білик М.Д., Бланк І.А., Василик О.Д., Горячева К.С., Єпіфанов А.О., Єрмошенко М.М., Іванова Г.П., Крижанівська В.Г., Коротков Е.М., Лігоненко Л.О., Ліс Р., Мельник Т.М., Москаленко В.П., Новосядло Є.В., Райзберг Б.А., Таффлер Р., Терещенко О.О., Салига С.Я., Скударь Г.М., Уткін Е.А. та багато інших.

Високо оцінюючи їх вклад у вирішення теоретичних та практичних аспектів щодо забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, маємо вказати на необхідність подальшого розвитку теоретичної бази даної тематики. На сьогодні є цілий ряд невирішених проблем в даній сфері, зокрема, в області фінансової діагностики та прогнозування кризових явищ, у виборі фінансових важелів і методів забезпечення фінансової стабільності та ефективної діяльності, а також оцінки їх реалізації. Все вищевикладене обумовило вибір теми дослідження, її актуальність, значимість та практичну спрямованість.

Наукові результати, теоретичні положення та висновки дослідження були використані при виконанні науково-дослідницької теми та розробок Української академії банківської справи Національного банку України: "Сучасні технології фінансово-банківської діяльності" (номер державної реєстрації 0102U006965). До звітів за цією темою включено пропозиції автора щодо розробки системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, її побудови та впровадження окремих підсистем.

Метою дисертаційної роботи є розробка теоретичних і методичних засад фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва, а також практичних рекомендацій щодо удосконалення окремих її елементів.

Виходячи з цієї мети, були поставлені наступні задачі:

- розкрити сутність поняття “фінансова безпека суб’єктів підприємництва” та визначити її місце в системі фінансової безпеки держави;
- охарактеризувати основні загрози фінансовій безпеці суб’єктів підприємництва сфери матеріального виробництва;
- проаналізувати теоретичні аспекти забезпечення фінансової безпеки суб’єктів підприємництва;
- визначити та оцінити основні недоліки існуючої методології у сфері забезпечення фінансової безпеки суб’єктів підприємництва;
- розробити методичні підходи до комплексної оцінки фінансової безпеки суб’єкта підприємництва сфери матеріального виробництва;
- обґрунтувати необхідність посилення ролі соціально-організаційних факторів при забезпеченні фінансової безпеки суб’єктів підприємництва сфери матеріального виробництва;
- запропонувати методичні підходи до формування системи фінансової безпеки суб’єктів підприємництва сфери матеріального виробництва;
- розробити основні складові системи фінансової безпеки суб’єктів підприємництва сфери матеріального виробництва.

Об’єктом дослідження є фінансова безпека суб’єктів підприємництва сфери матеріального виробництва.

Предметом дослідження є система фінансової безпеки суб’єктів підприємництва сфери матеріального виробництва.

Дослідження теоретичних основ фінансової безпеки суб’єктів підприємництва здійснювалось за допомогою порівняльного аналізу, системного підходу та інших загальнонаукових методів. Розробка системи базувалась на методах синтезу, дедукції, експертних оцінок, статистичного аналізу. При створенні рекомендацій по вдосконаленню окремих складових пропонованої системи, нами були використані економіко-статистичні та економіко-математичні методи, зокрема вибірка, групування, метод середніх

величин тощо.

Обробка даних здійснювалась з використанням сучасних інформаційних технологій і програм. Інформаційну базу дослідження склали дані фактичної фінансової звітності підприємств.

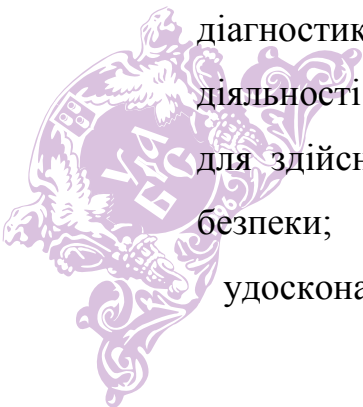
Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що у дисертації вдосконалені теоретичні основи формування системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва та розроблені науково-методичні підходи до її впровадження з урахуванням сучасного стану і особливостей української економіки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

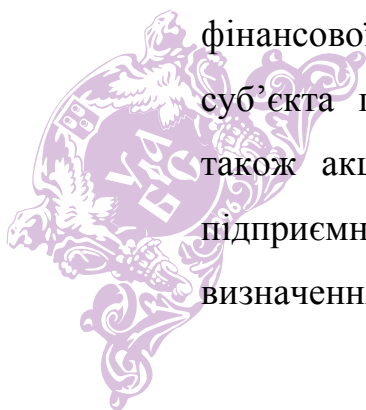
вперше:

- теоретично обґрунтовано та розроблено механізм, структуру і принципи побудови системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, що включає пов'язані між собою підсистеми діагностики, фінансових важелів і методів, контролю та оцінки, комплексна взаємодія яких дозволяє забезпечити фінансову безпеку суб'єктів підприємництва, що створює необхідні передумови для формування належного рівня фінансової безпеки держави;
- розроблено науково-методичні підходи до оцінки фінансової безпеки суб'єктів підприємництва різних видів економічної діяльності, які базуються на використанні типових діапазонів зміни показників аналізу фінансового стану залежно від виду економічної діяльності суб'єкта підприємництва. Запропоновані науково-методичні підходи, на відміну від загальноприйнятих, полягають в одночасному застосуванні якісних і кількісних методів оцінки, що дозволяє підвищити точність фінансової діагностики. Представлені підходи можуть бути використані у практичній діяльності суб'єктів підприємництва різних видів економічної діяльності для здійснення фінансової діагностики та визначення рівня фінансової безпеки;

удосконалено:

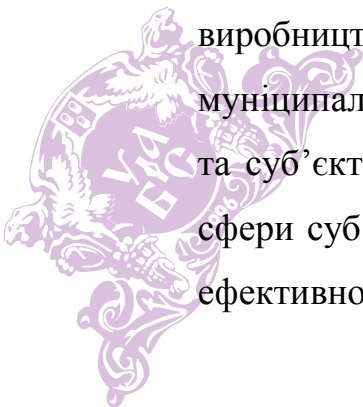
- поняття “система фінансової безпеки суб’єктів підприємництва”, під якою слід розуміти сукупність взаємопов’язаних елементів діагностичного та контрольного характеру, а також фінансових важелів і методів, що застосовуються для оптимізації використання фінансових ресурсів з метою нівелювання впливу ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища. Обґрунтовано роль і місце фінансової безпеки суб’єктів підприємництва в системі фінансової безпеки держави, розглянуто ключові завдання фінансової безпеки суб’єктів підприємництва, інструменти забезпечення та основні її складові;
- методи оцінки рівня фінансової безпеки суб’єктів підприємництва сфери матеріального виробництва, відмінність яких від існуючих полягає у тестово-анкетному визначенні рівня фінансової безпеки суб’єктів підприємництва сфери матеріального виробництва різних видів економічної діяльності. Запропоновані методи можуть використовуватись у практичній діяльності для оцінки рівня фінансової безпеки суб’єктів підприємництва залежно від виду їх економічної діяльності;
набули подальшого розвитку:
- визначення економічного змісту поняття “фінансова безпека суб’єктів підприємництва”, під яким варто розуміти необхідну складову фінансової безпеки держави, що полягає у здатності суб’єкта підприємництва здійснювати свою фінансову діяльність ефективно і стабільно шляхом використання сукупності взаємопов’язаних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища. Відмінним є розуміння фінансової безпеки не як певного фінансового стану, а саме як здатності суб’єкта підприємництва протистояти ризикам та діяти ефективно, а також акцентування уваги на тому, що фінансова безпека суб’єктів підприємництва є складовою фінансової безпеки держави. Запропоноване визначення дозволить удосконалити категорійно-понятійний апарат для

уточнення економічного змісту фінансової безпеки суб'єктів підприємництва;

- положення щодо посилення державного регулювання фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. З метою підвищення рівня фінансової безпеки держави обґрунтовано необхідність застосування моніторингу, а також фінансових важелів і методів з боку держави для забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва;
- методичні підходи до класифікації кризового середовища суб'єктів підприємництва. Базуючись на визначенні критичних ризиків як таких, що з великим ступенем ймовірності можуть викликати кризові явища, було доведено необхідність виділення двох рівнів кризового середовища суб'єктів підприємництва, за якими можна вчасно визначати потенційні загрози в їх діяльності;
- науково-методичні підходи до визначення оптимальних фінансових важелів і методів забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва залежно від виду їх економічної діяльності. Запропоновано перелік критичних ризиків суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва для різних видів економічної діяльності та на їх базі розроблено комплекс заходів щодо нейтралізації можливих негативних явищ як з боку суб'єктів підприємництва, так і з боку держави, що дозволить посилити контроль за критичними ризиками суб'єктів підприємництва та підвищити рівень їх фінансової безпеки;
- положення щодо посилення ролі людського фактора при забезпеченні фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва. Обґрунтовано деструктивний вплив державної політики з муніципалізації об'єктів соціальної сфери на фінансову безпеку держави та суб'єктів підприємництва. Доведено необхідність розвитку соціальної сфери суб'єктів підприємництва як необхідної умови для їх стабільної та ефективної діяльності. Запропоновані положення дозволять підвищити

ефект від раціонального використання об'єктів соціальної сфери суб'єктів підприємництва.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що представлені в роботі теоретичні положення, висновки і практичні рекомендації доведені до рівня конкретних методик і пропозицій, які можуть бути використані суб'єктами підприємництва різних видів економічної діяльності сфери матеріального виробництва України з метою забезпечення їх фінансової безпеки.

Запропоновані автором методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки на основі типових діапазонів зміни ряду фінансових показників застосовуються у практичній діяльності ВАТ "Сумське НВО ім. М.В. Фрунзе" (довідка від 02.07.2007 № 16-07/429).

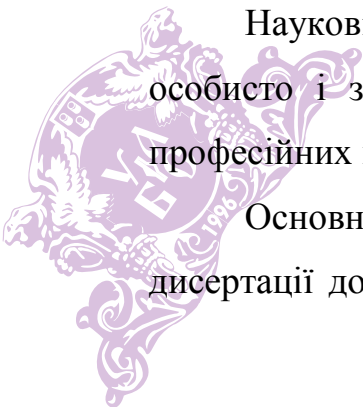
Проведений аналіз критичних ризиків дозволив уникнути можливих проблем з фінансовою безпекою на ТОВ "Горобина" (довідка від 26.06.2007 № 1-11-1179).

Внесені пропозиції щодо підвищення рівня фінансової безпеки, сформовані на підставі детального аналізу фінансового стану підприємства, прийняті до впровадження ТОВ "Імпакт" (довідка від 13.05.2007).

Одержані автором результати наукового дослідження були використані в процесі викладання навчальних дисциплін "Фінансова санація та банкрутство підприємств", "Фінанси підприємств", "Управління фінансовою санацією підприємств" (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес обліково-фінансового факультету Української академії банківської справи Національного банку України від 27.07.2007).

Наукові результати, що виносяться на захист, отримані автором особисто і знайшли відображення в наукових роботах, опублікованих у професійних виданнях.

Основні положення і результати виконаного наукового дослідження дисертації доповідались, обговорювались та одержали позитивну оцінку на

науково-практичних конференціях, серед яких: Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України» (м. Суми, 2005, 2006, 2007), Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика економіки і підприємництва» (м. Алушта, 2006), Міжнародна науково-практична конференція «Дні науки–2006» (м. Дніпропетровськ, 2006), Міжнародна науково-практична конференція "Сучасні проблеми економіки та управління підприємствами" (м. Жовті Води, 2007).

За темою дисертаційного дослідження опубліковано 17 наукових праць загальним обсягом 6,3 друк. арк., з яких особисто автору належить 5,1 друк. арк., у тому числі 11 статей опубліковані у фахових виданнях (з них 3 у співавторстві), 6 публікацій – у збірниках матеріалів конференцій (з них 1 у співавторстві).

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Загальний обсяг дисертації становить 250 сторінок, у т.ч. 31 таблиця на 25 сторінках, 17 рисунків на 13 сторінках, список використаних джерел на 18 сторінках, 20 додатків на 37 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Сутність та місце фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в системі фінансової безпеки держави

Однією з основних проблем будь-якої економічної системи є забезпечення її ефективною та стабільною діяльністю. У сучасних мінливих та висококонкурентних умовах дуже актуальними стають питання саме стабільного безкризового розвитку. З переходом до ринкових відносин, Україна змогла в повній мірі оцінити вплив різного роду криз на своє економічне середовище.

Отже, питання забезпечення безпеки держави та окремих її складових на сьогоднішній день є надзвичайно актуальним. І якщо раніше наукова думка зосереджувала свою увагу виключно на економічній безпеці, то сьогодні все більше науковців наголошують на необхідності створення фінансової безпеки, як окремого елемента системи економічної безпеки, що має відповідати за безпеку саме сфери фінансових відносин.

Фінансові відносини з часом набувають все більшого значення в економічній системі, тому виділення фінансової безпеки є цілком обґрунтованим кроком. На думку Барановського О.І., у плановій економіці фінансові відносини і взаємозв'язки традиційно відігравали підпорядковану роль щодо завдання формування натурально-речових пропорцій (що відбивалося і на пріоритетах економічної науки), але економічні реформи висунули фінансові питання функціонування народногосподарського комплексу на передній план. А відтак, почали вимагати нового осмислення залежності між економічною політикою і соціально-економічними процесами, зокрема, вплив грошово-кредитної, валютної, податкової, бюджетної, інвестиційної, боргової політики на макроекономічну ситуацію,

з'ясування основ фінансової безпеки держави [17, с.16].

Питання фінансової безпеки є системними, оскільки стосуються і пов'язують окремі країни, регіони, господарюючі суб'єкти, політику, економіку, фінанси тощо.

Фінансова безпека охоплює: фінансову безпеку окремого громадянина, домашніх господарств, населення в цілому, підприємців, підприємств, організацій, установ та їх асоціацій, галузей господарського комплексу, регіонів, окремих секторів економіки, держави та різноманітних міждержавних утворень, світового співтовариства в цілому [18, с.20].

Ступінь наукової розробленості кожної з перелічених сфер застосування фінансової безпеки різниться. Тому, на наш погляд, необхідно, надати визначення та трактування її сутності різними науковцями.

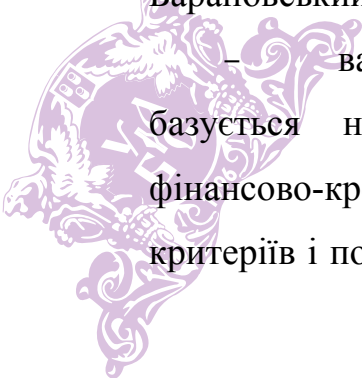
До недавнього часу термін «фінансова безпека» розглядався науковцями переважно з точки зору фінансової безпеки держави.

На думку Шлемко І.Ф., під фінансовою безпекою слід розуміти такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та її зростання [56].

Схожої точки зору дотримується і Кульпінський С., який пропонує під фінансовою безпекою, чи під безпекою функціонування фінансової системи держави розуміти цілеспрямований комплекс заходів фіскальної та монетарної політики з метою досягнення стабільності фінансової системи та створення сприятливого інвестиційного клімату [90].

Комплексне визначення поняття фінансова безпека держави дає Барановський О.І., який розуміє фінансову безпеку як:

– важливу складову частину економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів,

достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золото-валютних резервів;

- ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин;

- рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, верств населення, підприємства, організації, установи, регіону, галузі, сектора економіки, ринку, держави, суспільства, міждержавних утворень, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань;

- стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної, митно-тарифної та фондової систем, а також системи ціноутворення, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню фінансову експансію, забезпечити фінансову стійкість (стабільність), ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання;

- стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання;

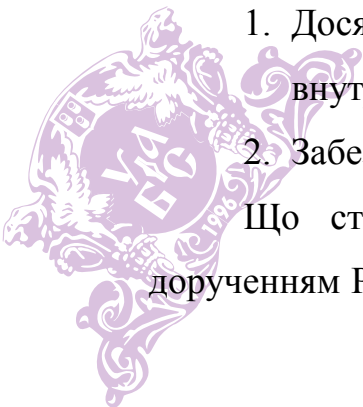
- якість фінансових інструментів і послуг, що запобігає негативному впливу можливих прорахунків і прямих зловживань на фінансовий стан наявних і потенційних клієнтів, а також гарантує (у разі потреби) повернення вкладених коштів [18].

На підставі розглянутих визначень можемо сформулювати основні цілі функціонування фінансової безпеки:

1. Досягнення суб'єктом певного збалансованого, стійкого до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів стану;

2. Забезпечення ефективного функціонування економічної системи.

Що стосується забезпечення фінансової безпеки України, то за дорученням Ради Національної безпеки України було розроблено Концепцію

фінансової безпеки України. Координатором цього проекту виступило ЗАТ "Українське агентство фінансового розвитку". Розробниками були д.е.н. Барановський О.І., кандидати економічних наук Блащук Ю.О., Пузяк М.І., Новошинська Л.В., Резнікова О.О., Романченко О.В., Стасюк Ф.Ф., Фещенко В.В.

За Концепцією основними сферами впливу фінансової безпеки держави є:

- бюджетна сфера та державне регулювання фінансових ринків;
- грошово-кредитна сфера;
- страхування;
- небанківські фінансові послуги;
- фондовий ринок.

До ключових загроз фінансовій безпеці України відносять:

1. Низьку ефективність бюджетної і грошово-кредитної політики, слабкий контроль за використанням бюджетних коштів, кредитних та інвестиційних ресурсів держави, відсутність стратегії та належного правового забезпечення діяльності уряду щодо боргових запозичень;

2. Недостатню капіталізацію та ненадійність банківської системи України, нерозвиненість сегменту небанківських фінансових установ, низьку прозорість та ліквідність фінансового ринку, відсутність дієвих механізмів акумуляції та розподілу інвестиційних ресурсів, низьку довіру населення до вітчизняної фінансової системи [80].

Аналіз основних положень Концепції, а також досліджень сфери фінансової безпеки, що проводились науковцями показали, що на сьогоднішній день приділяється недостатньо уваги фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва, як однієї з основних складових фінансової безпеки держави. На сьогодні питання методології формування фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва, на відміну, скажімо, від фінансової безпеки банків, страхових компаній та інших суто фінансових інституцій, є недостатньо розробленими. У той час, як очевидним

є факт, що саме реальний сектор економіки був і залишається основою економіки України, а, отже, і її фінансової безпеки, рівень якої є прямим наслідком стану економіки країни.

Схематично структуру фінансової безпеки держави та місце фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в ній можна представити наступним чином (рис. 1.1).

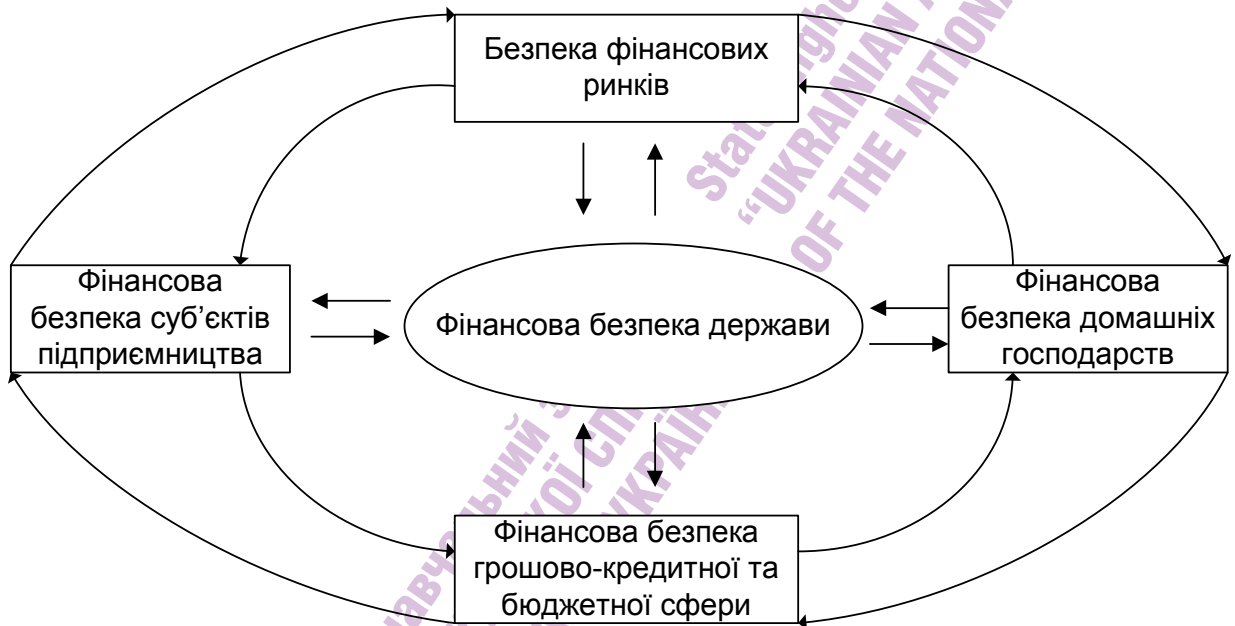

Рис. 1.1. Система фінансової безпеки держави

На нашу думку, необхідно більше уваги приділяти питанням впровадження механізмів забезпечення фінансової безпеки саме на рівні суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва, що пов'язано зі значною кількістю ризиків і нестабільністю як внутрішнього, так і зовнішнього їх середовища, а також загрозами поглинань, зокрема, через процедури банкрутства.

Забезпечення стійкого росту суб'єктів підприємництва, стабільності результатів їх діяльності, досягнення цілей, що відповідають інтересам власників і суспільства в цілому, неможливі без розробки й проведення самостійної стратегії, що у сучасній економіці визначається наявністю ефективної системи його фінансової безпеки. Саме стан фінансів

господарюючих суб'єктів багато в чому обумовлює ефективність їх діяльності в ринковій економіці, що і призводить до необхідності розгляду проблем забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва [51, с. 98].

Перш ніж визначати сутність фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, визначимось з поняттям «суб'єкт підприємництва сфери матеріального виробництва», тобто що під цим словосполученням розуміють провідні вчені, а головне – сучасне українське законодавство.

Згідно з Законом України «Про підприємництво», підприємництво - це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством.

Суб'єктами підприємницької діяльності (підприємцями) можуть бути:

- громадяни України, інших держав, особи без громадянства, не обмежені законом у правоздатності або дієздатності;
- юридичні особи всіх форм власності, встановлених Законом України "Про власність";
- об'єднання юридичних осіб, що здійснюють діяльність в Україні на умовах угоди про розподіл продукції [146].

Чітке розмежування підприємницької і будь-якої іншої діяльності дає Господарський кодекс України, згідно з яким, господарська діяльність поділяється на два види: комерційна (підприємництво) і некомерційна. Таким чином, господарська діяльність, що здійснюється з метою одержання прибутку та досягнення економічних і соціальних результатів, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва - підприємцями.

Господарський кодекс України розглядає поняття «підприємство», під яким розуміється самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого

самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому Кодексом та іншими законами.

Також цей нормативно-правовий акт акцентує увагу на цілях створення підприємства: підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності [45].

Підприємства здійснюють підприємницьку діяльність, а, отже, є суб'єктами підприємництва. На нашу думку, підприємства є скоріше формами, у вигляді яких суб'єкт підприємництва ідентифікує себе у правовому полі України.

З цього приводу корисними є думки Горфінкеля В.Я., який у своїй книзі «Курс підприємництва» зауважує, що підприємництво розрізняється за видами і формами.

За видами підприємницьку діяльність можна поділити на виробничу, торгіву, посередницьку, консультаційну та фінансову.

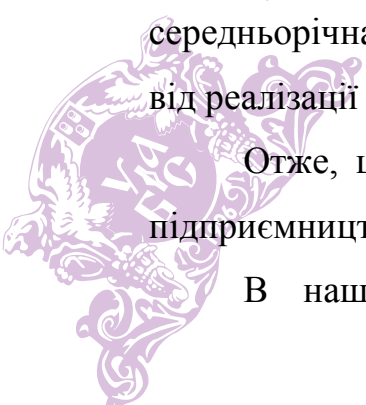
За організаційно-правовими формами підприємництво може здійснюватись у вигляді господарських товариств (наприклад, товариство з обмеженою відповідальністю, акціонерне товариство відкрите чи закрите), виробничі кооперативи, державні і муніципальні підприємства [92].

Тобто суб'єкти підприємництва можуть створюватись у формі підприємств різних видів, що передбачені чинним законодавством.

Цю думку зокрема підтверджує і Указ Президента України “Про державну підтримку малого підприємництва” від 12.05.1998 р. №456/98, згідно з яким суб'єктами малого підприємництва є такі підприємства, де середньорічна чисельність працюючих не перевищує 50 осіб, а обсяг виручки від реалізації продукції за рік не перевищує 1 млн. грн. [180].

Отже, цей нормативно-правовий акт прямо говорить, що суб'єктами підприємництва є підприємства.

В нашій роботі ми хотіли б зосередити увагу на суб'єктах

підприємництва матеріальної сфери, оскільки саме виробництво було і залишається основною ланкою економічної системи держави. Під матеріальним виробництвом в економічній літературі розуміють виробництво, безпосередньо пов'язане з виготовленням матеріальних цінностей або з наданням матеріальних послуг: перевезення вантажів, виконання будівельних, монтажних, ремонтних, земельних робіт. Відповідно сфера матеріального виробництва – сукупність галузей народного господарства, в яких створюються матеріальні блага.

Фінансова безпека суб'єктів підприємництва є складовою частиною їх економічної безпеки, тому спочатку визначимо сутність економічної безпеки та проаналізуємо місце, значення і необхідність виділення в її складі фінансової безпеки.

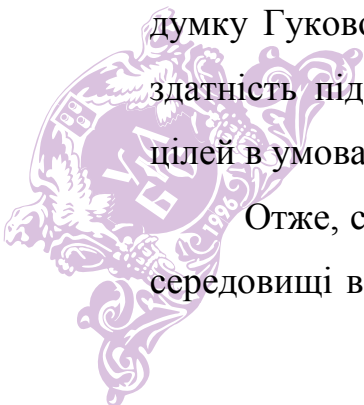
У загальному випадку під економічною безпекою розуміється якісна характеристика економічної системи, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови працездатності системи, розвиток у рамках цілей, поставлених перед системою, а у випадках виникнення різних погроз (зовнішніх і внутрішніх) система в стані протистояти ним і відновлювати свою працездатність.

Економічна безпека має кілька рівнів:

- 1) міжнародна безпека (глобальна, регіональна);
- 2) національна безпека (державна, галузі, регіону, суспільства);
- 3) приватна: підприємства, господарства або особистості [49, с. 8].

Важливе місце в системі економічної безпеки країни займає економічна безпека суб'єктів підприємництва, тому що вони є первинним елементом, який забезпечує життєві потреби населення й ресурси для його розвитку. На думку Гукової А.В. та Анікіної І.Д., економічна безпека підприємства - це здатність підприємства здійснювати свою стратегію й домагатися власних цілей в умовах невизначеності (під впливом погроз і ризику) [51, с. 99].

Отже, сучасний суб'єкт підприємництва діючи в висококонкурентному середовищі в умовах невизначеності постійно перебуває під впливом загроз

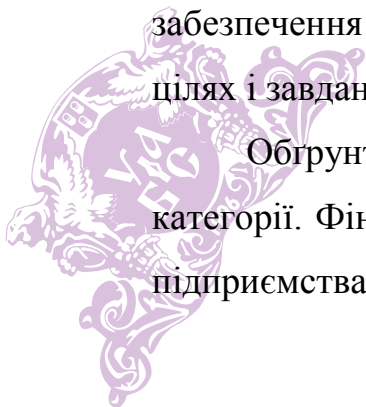
як зовнішніх так і внутрішніх. Він мусить приймати певні фінансово-господарські рішення, що мають забезпечити виконання його основної функції - одержання та максимізація прибутку. Тому питання забезпечення безпеки суб'єктів підприємництва є ключовим в їх діяльності.

Розглядаючи структуру економічної безпеки підприємства, науковці виділяють наступні ключові елементи: виробнича безпека; кадрова безпека; інформаційна безпека (у тому числі інтелектуальна); правова безпека; фінансова безпека; екологічна безпека; ринкова безпека.

Таким чином, фінансова безпека є однією з найважливіших складових системи економічної безпеки суб'єктів підприємництва. Оскільки саме фінансова складова є основною в сучасній економіці, як на макро-, так і на мікрорівні. Сучасна економіка реалізує свої функції шляхом використання фінансових механізмів, за допомогою фінансових методів, важелів, стимулів, переслідуючи при цьому фінансові цілі [51, с. 100].

Фінансова безпека суб'єкту підприємництва є однією з найважливіших складових економічної безпеки ще й тому, що саме через грошові потоки організації та їх управління здійснюється вплив на більшість економічної системи підприємства. В економічній літературі до сьогоднішнього дня приділялось недостатньо уваги питанням фінансової безпеки ще й тому, що деякі з її аспектів розглядаються при розробці фінансової політики підприємства, управлінні фінансами, організації системи економічної безпеки, управлінні ризиками але, на нашу думку, необхідний цілісний і комплексний підхід до даної проблеми, що поєднав би всі ці, часом відірвані один від одного елементи в єдину систему, яка діяла б постійно. Але перш ніж переходити до побудови такої системи, слід визначитись в необхідності забезпечення фінансової безпеки на суб'єктах підприємництва, її сутності, цілях і завданнях, інструментарії і необхідних складових.

Обґрунтуємо доцільність виділення фінансової безпеки як окремої категорії. Фінансові відносини та методи управління фінансовими потоками підприємства набувають все більшого значення. І якщо раніше їх фактично

не виділяли окремо, а розглядали як складову економічної діяльності підприємства, то на сьогодні навіть з'являються окремі наукові дисципліни суто фінансового характеру.

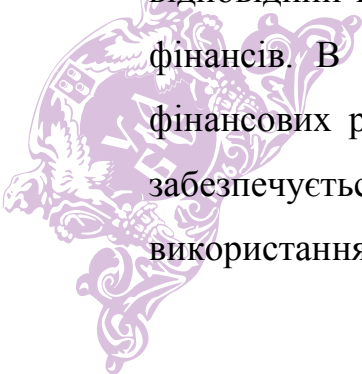
Тому, ми вважаємо, за необхідне з одного боку підкреслити логічний взаємозв'язок між економічною та фінансовою складовою діяльності господарських суб'єктів, а з іншого акцентувати увагу на розгляді саме фінансової безпеки як самостійної та необхідної складової їх діяльності.

Ця взаємозалежність полягає зокрема в тому, що частина категорій є з одного боку економічними за своєю суттю, а з іншого - фінансовими. Одним з прикладів цього є така категорія як «прибуток». Прибуток є прямим результатом економічної діяльності підприємства, спрямований на задоволення його поточних та перспективних економічних потреб, як-то інвестиції, соціальні та інші потреби. В той же час прибуток є фінансовим результатом, власним фінансовим ресурсом підприємства.

Також досить переконливо, взаємозв'язок економічних і фінансових категорій виявляється у взаємодії фінансів із цінами і заробітною платою. Спочатку проаналізуємо взаємозв'язок фінансів і цін.

Ціна за своєю суттю це економічна категорія і виступає кількісною мірою створеної в процесі виробництва вартості. Втім вона є основою появи фінансових відносин на підприємстві. Саме ціна виступає базисом для формування чистого доходу, що є первинним фінансовим результатом діяльності підприємства. Також можна визначити наступні напрямки взаємодії цін і фінансів: ціни і грошовий обіг, ціни і кредити, ціни і податки.

Що ж стосується взаємозв'язку фінансів і заробітної плати, то він полягає в тому, що для виплати заробітної плати на підприємстві формують відповідний цільовий фонд, відособлення якого здійснюється за допомогою фінансів. В той же час заробітна плата є одним із джерел формування фінансових ресурсів підприємства. Оскільки саме завдяки заробітній платі забезпечується реалізація основної діяльності підприємства шляхом використання трудових ресурсів.

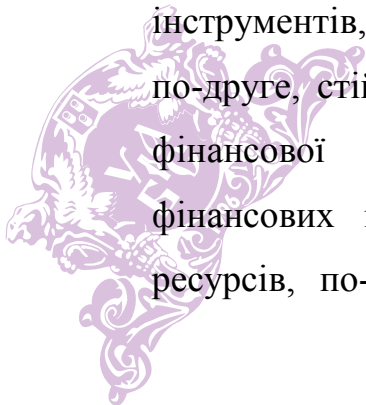

В сучасних умовах суто фінансові відносини набувають все більшого значення, посилюється роль і вплив фінансової системи, зростає значення фінансових важелів і методів – саме ці фактори багато в чому визначають ефективність діяльності господарського суб'єкту сьогодні.

Розглянемо основні підходи до розуміння сутності фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Більшість учених дотримуються лінії, яка базується на визначенні фінансової безпеки держави, тільки екстраполують її на мікро рівень. І в загальному випадку фінансову безпеку суб'єкту підприємництва представляють як певний механізм, що з одного боку, забезпечує стабільність фінансової системи господарського суб'єкта шляхом використання захисних фінансових інструментів, а з іншого - забезпечує її ефективність шляхом організації раціонального використання фінансових ресурсів.

У книзі Бланка І. А. «Управління фінансовою безпекою підприємства» фінансова безпека підприємства розглядається як кількісно і якісно детермінований рівень фінансового стану підприємства, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних погроз зовнішнього й внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії й створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого росту в поточному й перспективному періоді [25].

Горячева К.С, базуючись на аналізі сутності категорії “фінансова безпека підприємства”, наведених в науковій літературі, пропонує наступне визначення. Фінансова безпека підприємства – це фінансовий стан, який характеризується, по-перше, збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, котрі використовуються підприємством, по-друге, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, по-четверте, забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї

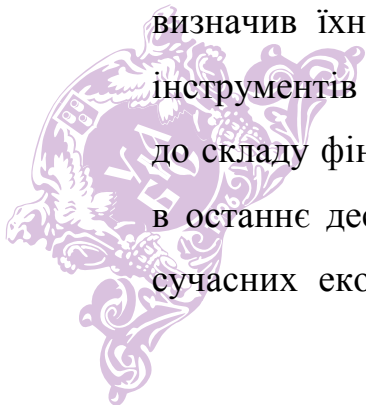
фінансової системи [43, с. 66].

Ці два визначення досить повно відображають функціональні характеристики фінансової безпеки, втім, на нашу думку, ототожнювати фінансову безпеку суб'єкту підприємництва з його фінансовим станом не зовсім коректно. Оскільки безпека фінансова чи економічна це перш за все певні потенційні можливості організації протистояти негативному впливу середовища, як внутрішнього, так і зовнішнього. До того ж в цих визначеннях ані слова не сказано про те, яким чином взагалі забезпечується фінансова безпека, що, на наш погляд, є дуже важливим.

Специфічне за об'єктом визначення дає Барановський О. І. у своїй роботі, присвяченій фінансовій безпеці страхових компаній, він дає наступне визначення: «під фінансовою безпекою ринку страхових послуг загалом і конкретного страховика зокрема слід розуміти такий рівень забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами, який дозволив би їм забезпечувати своє ефективне функціонування й у разі потреби відшкодувати обумовлені в договорах страхування збитки своїх клієнтів» [19, с. 272-273].

Дане трактування сутності, незважаючи на досить чітку об'єктну орієнтацію, дає уявлення про суть та цілі фінансової безпеки, але, на нашу думку, фінансова безпека поняття більш ширше ніж рівень забезпеченості фінансовими ресурсами, оскільки має включати в себе управління ними і ряд інших характеристик, як-то механізми реагування на можливі кризові явища не тільки шляхом використання фінансових ресурсів, а й інших складових фінансово-економічної діяльності.

Перехід до ринкової економіки обумовив посилення ролі фінансів і визначив їхнє нове місце в системі господарювання. Більшість ринкових інструментів відноситься до елементів фінансового механізму, тобто входить до складу фінансової системи. Роль і значення фінансової сфери в економіці в останнє десятиліття кардинально змінилися. З механізму обслуговування сучасних економічних процесів вона перетворилася в джерело сучасного

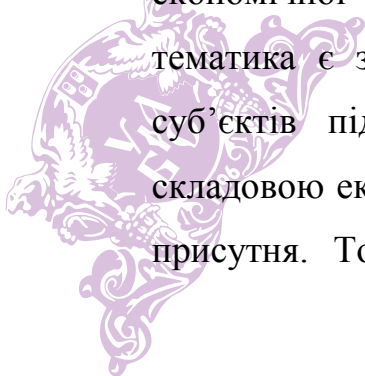
розвитку економіки й суспільства, а в умовах зростаючої глобалізації роль фінансових відносин у світовій економіці усе більше підсилюється. Фінанси стають самостійним сегментом економіки, що володіє значним потенціалом.

Ми вважаємо, що необхідно розглядати фінансову безпеку суб'єктів підприємництва ширше, ніж просто рівень забезпеченості фінансовими ресурсами.

На думку Гукової А.В., Анікіної І.Д. сутність фінансової безпеки підприємства полягає в здатності підприємства самостійно розробляти й проводити фінансову стратегію, відповідно до цілей корпоративної стратегії, в умовах невизначеного й конкурентного середовища. Тобто фінансова безпека представляє такий стан підприємства, що:

- 1) дозволяє забезпечити фінансову рівновагу, стабільність, платоспроможність і ліквідність підприємства в довгостроковому періоді;
- 2) задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення підприємства;
- 3) забезпечує достатню фінансову незалежність підприємства;
- 4) здатна протистояти існуючим і виникаючим небезпекам і погрозам, що прагнуть завдати фінансової шкоди підприємству, або змінити небажано структуру капіталу, або примусово ліквідувати підприємство;
- 5) забезпечує достатню гнучкість при прийнятті фінансових рішень;
- 6) захищає фінансові інтереси власників підприємства [51, с. 101].

Ми вважаємо, що в даному визначенні досить вдало вибрано термін для означення сутності фінансової безпеки – «здатність», оскільки воно дійсно відповідає її внутрішній логіці. Крім того, автори, очевидно, розробляючи власне визначення, активно спирались на визначення сутності економічної безпеки підприємства, що цілком логічно, оскільки дана тематика є значно більш проробленою, ніж, скажімо, фінансова безпека суб'єктів підприємництва. Зважаючи на те, що фінансова безпека є складовою економічної, певна уніфікація в трактуванні цих понять має бути присутня. Тому дане визначення, на нашу думку, найбільш відповідає

сутності фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.

Отже, спираючись на визначення фінансової безпеки, що пропонуються науковцями, можемо виділити ключові риси фінансової безпеки суб'єктів підприємництва:

- 1) забезпечує рівноважний та стійкий фінансовий стан;
- 2) сприяє ефективній діяльності суб'єкта підприємництва;
- 3) дозволяє на ранніх стадіях визначити проблемні місця в діяльності організації;
- 4) нейтралізує кризи та запобігає банкрутство.

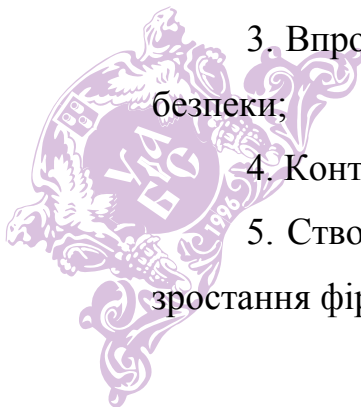
Наступним нашим кроком буде визначення цілей, завдань і функцій, що стоять перед фінансовою безпекою суб'єктів підприємництва.

Аналіз наукових праць, присвячених фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва [19, 41-44, 51, 59-62, 90, 128] показав, що вона визначається наступними факторами:

- рівнем забезпеченості фінансовими ресурсами,
- стабільністю і стійкістю фінансового стану підприємства,
- збалансованістю фінансових потоків і розрахункових відносин,
- ступенем ефективності фінансово-економічної діяльності;
- рівнем контролю за внутрішніми і зовнішніми ризиками.

Перед фінансовою безпекою суб'єктів підприємництва постають наступні завдання:

1. Ідентифікація ризиків і пов'язаних з ними потенційних небезпек і загроз;
2. Визначення індикаторів фінансової безпеки суб'єктів підприємництва;
3. Впровадження системи діагностики та моніторингу стану фінансової безпеки;
4. Контроль та оцінка ефективності дії системи фінансової безпеки;
5. Створення необхідних фінансових умов, що забезпечують стабільне зростання фірми;

6. Створення умов для формування оптимального обсягу фінансових ресурсів із внутрішніх і зовнішніх джерел;

7. Підтримка фінансової стійкості й платоспроможності фірми протягом усього періоду функціонування;

8. Створення умов, необхідних для забезпечення оптимального обсягу й рівня ефективності інвестицій;

9. Мінімізація фінансових ризиків фірми;

10. Своєчасне впровадження у фінансову діяльність фірми сучасних технологій управління та інструментарію їх забезпечення;

11. Ефективний і швидкий вихід фірми з фінансової кризи й нейтралізація його наслідків.

Об'єктами впливу для реалізації цих завдань можуть бути:

- прибуток;
- капітал;
- інвестиції;
- інші джерела формування і використання фінансових ресурсів;
- фінансові та економічні ризики;
- кризи;
- інші.

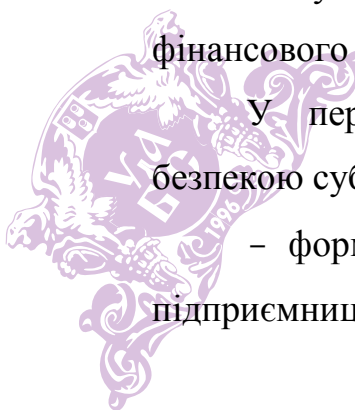
На думку Новосядло Є.В., реалізація завдань, поставлених перед фінансовою безпекою суб'єктів підприємництва, можлива при виконанні певних функцій управління, які можна об'єднати у дві основні групи:

1. Функції, характерні для кожної системи управління будь-якого рівня менеджменту.

2. Функції системи управління як спеціалізованого напрямку фінансового менеджменту.

У першій групі основними функціями управління фінансовою безпекою суб'єкту підприємництва є наступні:

- формування повної й достовірної інформації, необхідної суб'єкту підприємництва для прийняття адекватних, ефективних і законних рішень в

області забезпечення власної фінансової безпеки;

- створення системи аналізу стану фінансової безпеки суб'єкту підприємництва, визначаючи найважливіші її параметри шляхом виявлення ступеня деструктивного впливу економічного середовища на фінансові пріоритети фірми;

- створення системи стимулів і заохочень для менеджерів за прийняття ефективних управлінських рішень і системи санкцій за неспроможність їх дій;

- організація системи контролю з метою виявлення порушень при прийнятті управлінських рішень, а також невідповідності останніх пропонованим їм вимогам.

У другій групі функцій управління можна виділити наступні основні:

- розробка стратегії забезпечення фінансової безпеки фірми на основі системи довгострокового й поточного планування;

- управління фінансовою рентабельністю фірми, оптимізуючи процес використання власного капіталу для збільшення суми чистого прибутку, що доводиться на його одиницю;

- управління фінансовими ресурсами фірми в процесі їх формування;

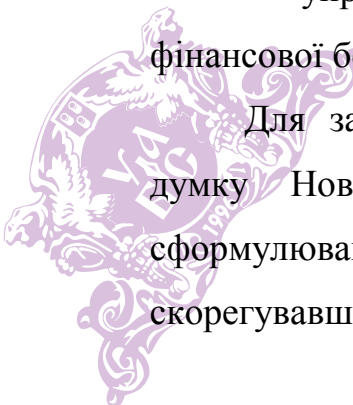
- управління фінансовою стабільністю фірми, забезпечуючи фінансову стійкість останньої й сталість її платоспроможності;

- управління інвестиційною діяльністю фірми з метою підвищення її ефективності й забезпечення її активності;

- управління фінансовими ризиками фірми з метою мінімізації їх наслідків;

- управління фінансовими інноваціями в області забезпечення фінансової безпеки фірми.

Для забезпечення фінансової безпеки суб'єкту підприємництва, на думку Новосядло Є.В., визначившись із фінансовими інтересами, сформулювавши цільову програму її функціонування, і відповідно скорегувавши систему погроз, необхідно виділити із системи менеджменту

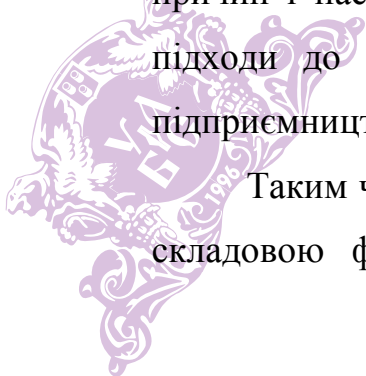
фірми спеціалізований напрямок - управління фінансовою безпекою, що буде являти собою систему принципів і методів розробки й реалізації управлінських рішень, пов'язаних із забезпеченням захисту пріоритетних фінансових інтересів фірми від зовнішніх і внутрішніх погроз [128].

Базуючись на ключових характеристиках фінансової безпеки, враховуючи визначення розроблені різними науковцями, пропонуємо власне трактування сутності фінансової безпеки суб'єктів підприємництва як здатності суб'єкта підприємництва здійснювати свою господарську, в тому числі й фінансову діяльність, ефективно і стабільно шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища.

Що стосується конкретних пропозицій з формування системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та її складових, то вони будуть розглянуті в наступних розділах роботи. Оскільки для забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в сфері матеріального виробництва необхідне проведення детального аналізу причин фінансової нестабільності як окремо взятого підприємства, так і галузі в цілому. Важливими елементами є також пошук оптимальних важелів і механізмів забезпечення фінансової безпеки, здійснення постійного моніторингу й контролю за станом і рівнем фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.

Проте перш ніж говорити про конкретні рекомендації щодо реалізації цих умов забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва на практиці, необхідно детально проаналізувати теоретичні аспекти щодо причин і наслідків фінансової нестабільності підприємств, сучасні наукові підходи до формування системи фінансової безпеки на рівні суб'єктів підприємництва.

Таким чином, фінансова безпека суб'єктів підприємництва є важливою складовою фінансової безпеки і представляє собою здатність суб'єкта

підприємництва здійснювати свою господарську, в тому числі й фінансову діяльність, ефективно і стабільно протягом невизначеного періоду часу, шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища.

1.2. Фінансова нестабільність суб'єктів підприємництва як головна загроза їх фінансовій безпеці

Недостатня увага до проблем забезпечення безпеки діяльності може, навіть при високій прибутковості бізнесу призвести до того, що суб'єкт підприємництва стане вкрай уразливим до різного виду ризиків, а в майбутньому може спричинити його банкрутство. Крім того, підприємство може стати об'єктом ворожого поглинання. З іншого боку зростання бізнесу викликає значну залежність від зовнішніх джерел фінансування, що може потягнути за собою поступову втрату самостійності в прийнятті управлінських рішень та негативно відобразитись на його фінансовій стабільності.

Саме тому важливо провести всебічний науковий аналіз для розробки системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, виявлення ризиків і небезпек, що призводять до втрати фінансової безпеки, з метою вибору й обґрунтування заходів, що протидіють цій тенденції, а також для визначення оптимальної фінансової стратегії суб'єкту підприємництва, спрямованої на досягнення його рівноважного стану в короткостроковому й довгостроковому періоді.

Кризові ситуації в діяльності суб'єктів підприємництва – це типове явище для ринкової економіки. Неконкурентноздатні суб'єкти мають зникати. Але, на наш погляд, все ж таки мають зникати ті з них, що

допустили глобальні помилки: неправильно обрали сферу діяльності, помилково визначили ринкову кон'юнктуру, розробили хибну стратегію розвитку – тобто ті суб'єкти, що були приречені, незалежно від їх внутрішніх факторів, якості менеджменту тощо.

Як засвідчує практика, значна частина суб'єктів підприємництва опиняться у кризовому стані в результаті прорахунків у фінансовому управлінні, розподілі ресурсів та зусиль з їх використання, прорахунків в планах. Тобто потенційно прибуткові підприємства можуть стати банкрутами лише тому, що не спроможні вчасно визначити настання кризи, а також не мають чіткого плану дій у випадку кризових ситуацій.

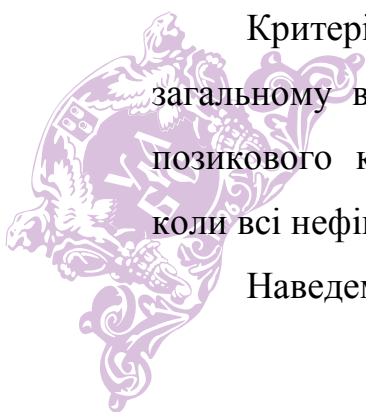
Кризові явища є наслідком як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, що впливають на організацію. Ми вважаємо, що необхідно боротись в першу чергу з причинами майбутніх проблем, аніж із кризами та банкрутством як їх наслідками. Необхідно створити для суб'єктів підприємництва такі умови, що зводили б ризик настання глобальних криз до мінімуму.

Але перш ніж пропонувати певні заходи по недопущенню та попередженню криз, механізми їх реалізації, необхідно визначитись з причинами фінансової нестабільності, а також розглянути їх особливості в Україні.

Ключовою проблемою для кожного суб'єкта підприємництва, як у короткостроковій, так і середньо- та довгостроковій перспективі, є досягнення певного стійкого стану, який би забезпечував розвиток суб'єкту, а також збалансованість між основними складовими його діяльності, як-то вхідні та вихідні грошові потоки, обсяги дебіторської і кредиторської заборгованості і т.д.

Критерієм стійкого фінансового стану є фінансова рівновага, що в загальному вигляді визначається збалансованістю фінансових активів та позикового капіталу. Стійким вважається стан суб'єкту підприємства, коли всі нефінансові активи є власними, а фінансові – позиковими.

Наведемо визначення поняття фінансова стійкість суб'єкту

підприємництва, що пропонується вченими-економістами, з метою виділення ключових її рис.

Васил'єв Ю.П. дає наступне визначення фінансової стійкості: «...це такий стан процесу формування і використання ресурсів господарського суб'єкта, який забезпечує його розвиток на основі зростання вартості капіталу при збереженні відповідного рівня платоспроможності і кредитоспроможності [33, с. 56].

Старовойтов М.К. характеризує стійкість суб'єкту підприємництва з точки зору впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища: «стан підприємства, що склався під впливом системи факторів внутрішнього і зовнішнього середовища та характеризується економічними індикаторами стійкості і визначає в динаміці перспективи його розвитку» [168, с. 71].

Різноманіття факторів, що впливають на стійкість суб'єктів підприємництва, поділяють її на внутрішню і зовнішню, а також обумовлюють різні типи стійкості [39, с. 14-16].

Абсолютна фінансова стійкість неможлива, оскільки залежить від впливу великої кількості факторів, дія їх є не статичною, тобто вони постійно модифікуються і змінюються.

Отже, в кожний окремий момент часу суб'єкт підприємництва має намагатись досягти поточної фінансової рівноваги, що і буде в певній мірі гарантувати його стабільність.

Салига С.Я. вважає, що причини можливої фінансової нерівноваги на підприємствах залежать від виробничого процесу і управління ним, а також від непрямих факторів. Зокрема, від:

– абсолютних і відносних збитків, що виникають в умовах ринку, чи втрат виторгу від обороту, які в свою чергу обумовлюються:

- неправильно обраних ринкових сегментів;
- низького рівня відновлення товарів і послуг;
- невідповідного чи застарілого дизайну;
- надто високих чи низьких цін, що негативно впливають на

поведінку покупця;

- високого рівня витрат, що обумовлюються:
  - дуже дорогими технологіями;
  - нераціональною організацією;
  - несприятливим місцем розташування;
  - високими цінами на фактори виробництва;
  - податками чи зобов'язаннями, які необхідно сплачувати;
  - впливом навколишнього середовища чи природних явищ;
- втрат у виробничому й управлінському потенціалі, що варто відносити на рахунок низького рівня:
  - компетенції керівництва при прийнятті рішень;
  - стимулів підвищення продуктивності й ефективності роботи;
  - можливості адаптації організації підприємства;
  - відновлення засобів виробництва;
- диспропорцій у процесі розвитку виробництва (насамперед при розширенні виробництва), що виникають:
  - у матеріальному плані - між факторами і стадіями виробництва;
  - у фінансово-економічному плані - між потребою в капіталі і його фінансуванні чи в структурі капіталу;
  - під час зовнішніх конфліктів підприємства, пов'язаних з виробничим процесом, з державою (а також з іншими державами) чи її установами, з громадськістю (громадськими організаціями, комунікативними засобами - радіо, преса тощо), з колективом робітників та службовців; представництвами працюючих за наймом, із третіми підприємствами, що завдали шкоди підприємству [182, с. 18-19].

Отже, в результаті дії вище перелічених, а також цілого ряду інших факторів фінансова рівновага порушується, що може призвести до появи кризи. Таким чином, наступним кроком слід проаналізувати сутність поняття «криза» в діяльності суб'єктів підприємництва, а також виділити основні фактори що її викликають.

Салига С.Я., розглядаючи загальне трактування поняття «криза» наводить таке визначення «криза (гр. krisis – рішення, поворотний пункт, результат) – різкий, крутий перелом, важкий перехідний стан» [182, с. 22].

На думку Короткова Е.М., «криза - це крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі (організації), що загрожує її життєстійкості в навколишньому середовищі» [7, с. 17].

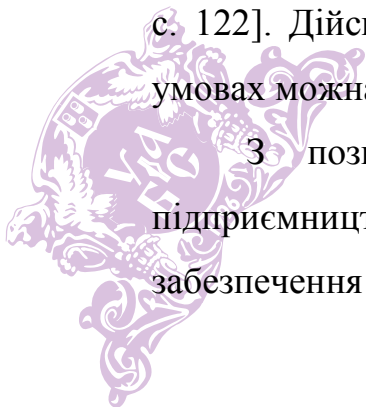
Схожої думки дотримується в своїй монографії Лігоненко Л.О.: «кризові явища в діяльності підприємства є моментом різкого загострення суперечностей, які виникають у процесі взаємодії окремих елементів мікроекономічної системи між собою та із зовнішнім оточенням» [98, с. 12].

Більш комплексно, а також з дещо іншого боку розглядає кризу Бланк І.А., «фінансова криза підприємства є однією з найбільш серйозних форм порушення його фінансової рівноваги, що відображає протиріччя, які циклічно виникають протягом його життєвого циклу під впливом різноманітних факторів між фактичним станом його фінансового потенціалу і необхідним обсягом фінансових потреб, що несе найбільш небезпечну потенційну загрозу його функціонуванню» [24, с. 212].

Виникнення криз обумовлене ризиковою природою діяльності суб'єктів підприємництва.

Усі суб'єкти підприємництва в усіх країнах світу функціонують у ризиковому середовищі. І, хоча в радянські часи існувала думка, що ризики – риса суто капіталістичного ладу і до розвинутого соціалізму відносини не мають [31, с. 9], проте, реальність показала неспроможність даного твердження. Ризики - об'єктивна реальність. Це розуміли ще давні греки, зокрема, Гомер характеризував їх як "небезпеку переміщення між скель" [24, с. 122]. Дійсно діяльність будь-якого суб'єкту підприємництва в ринкових умовах можна образно охарактеризувати саме так.

З позиції фінансового менеджменту кризовий стан суб'єкту підприємництва полягає в його нездатності здійснювати фінансове забезпечення поточної виробничої діяльності [176].

Що стосується сучасного трактування ризику з економічної точки зору, то Бланк І.А. визначає категорію ризик як результат вибору альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного цільового результату діяльності при ймовірності понесення збитку в силу невизначеності умов його реалізації [24, с. 132].

Ми ж будемо розуміти ризики більш спрощено як деяку ймовірність настання незапланованих несприятливих подій.

В процесі своєї діяльності суб'єкт підприємництва зустрічається з великим різноманіттям ризиків - економічних, фінансових, політичних і т.д., що загрожують його нормальній діяльності і можуть привести до виникнення кризи.

Ризиків багато, і немає необхідності їх всі контролювати, оскільки це потребує значних зусиль, та й врахувати всі ризики неможливо. Отже, необхідно виділити групу ризиків, актуальних для конкретного суб'єкту підприємства і вести їх посиленій моніторинг. Таким чином, кожна організація, виходячи з особливостей своєї діяльності, має визначати групу "критичних ризиків". Критичні ризики - ризики, що, як правило, призводять до появи глибокої кризи в діяльності суб'єкту підприємства, в результаті чого він стає нездатним вести повноцінну фінансово-економічну діяльність.

Базуючись на тих класифікаціях ризиків, що надаються різними вченими-економістами [5-10,24,31,86,98,182-183 та ін.], наведемо наступні види критичних ризиків суб'єктів підприємства (рис. 1.2).

Внутрішні ризики пов'язані безпосередньо з власними прорахунками і недоліками, а також форс-мажорними обставинами. Зовнішні ризики - ризики зміни зовнішнього середовища, починаючи від економічної ситуації в країні і законодавстві, закінчуючи проблемами з контрагентами й органами державної влади.

Рис. 1.2. Найбільш типові критичні ризики суб'єктів підприємництва

Ризики у своїй сукупності утворюють кризове середовище суб'єктів підприємництва двох рівнів. Кризове середовище першого рівня являє собою всю сукупність ризиків (як зовнішніх, так і внутрішніх), з якими суб'єкт підприємництва може зустрітися в процесі своєї діяльності. Кризове середовище другого рівня являє собою сукупність тільки критичних ризиків даного суб'єкту. Для кожного підприємства набір критичних ризиків є унікальним.

Таким чином, для аналітиків суб'єкту підприємництва реальну ціну має не все кризове середовище організації, а саме кризове середовище другого рівня, тобто сукупність її критичних ризиків.

Виділення групи критичних ризиків суб'єкту підприємництва значно полегшить роботу аналітиків, особливо в плані моніторингу появи можливих криз в діяльності організації.

Розглянемо приклад ризику, який для одного суб'єкту підприємництва є критичним, а для іншого – ні. Візьмемо ризик різкої зміни процентної ставки по кредитах (убік підвищення). У одного підприємства є значна кількість позикових коштів у вигляді банківських кредитів з нефіксованою

процентною ставкою, в іншого – ні.

Ризик різкого підвищення процентної ставки є для першого суб'єкту критичним, оскільки призведе до різкого збільшення витрат на утримання кредиту, і як наслідок можлива нестача коштів, а в результаті - криза неплатежів.

У іншого підприємства частка позикових коштів у виді банківських кредитів незначна. Йому різке підвищення процентних ставок не зможе заподіяти видимої шкоди, і як наслідок не викличе серйозних проблем та появи кризових ситуацій.

Потрібно відзначити, що саме нездійснення або ж втрата контролю над станом кризового середовища призводить до розвитку кризових ситуацій на суб'єкті підприємництва, що може спричинити його банкрутство.

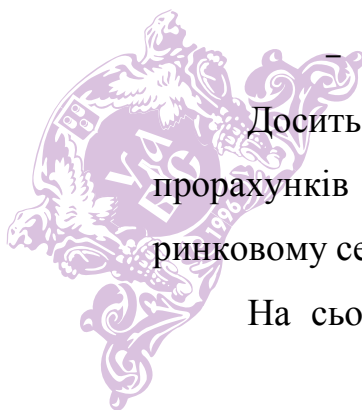
Для того, щоб обґрунтувати можливі причини нерівноваги в діяльності суб'єктів підприємництва в Україні, слід проаналізувати причини банкрутства підприємств, як кінцевого результату впливу криз. Згідно з Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, «банкрутство - визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури» [147].

Щодо трактування сутності та причин банкрутства в українській економічній теорії, то погляди умовно можна розділити на наступні групи:

- результат дії ринкових механізмів;
- наслідок неплатоспроможності;
- метод конкурентної боротьби;
- засіб державного регулювання [3, 23, 36, 48, 82, 106, 111, 112].

Досить розповсюдженою є точка зору, що банкрутство – це результат прорахунків суб'єктів підприємництва під час дій у конкурентному ринковому середовищі.

На сьогоднішній день суб'єкти підприємництва досі не приділяють

достатньої уваги захисту своєї діяльності від впливу негативних факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, про що свідчить статистика банкрутств (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні характеристики сфери банкрутства в Україні за період з 1999 по 2005 роки

Рік	Кількість порушених справ	Кількість підприємств, визнаних банкрутом	Кількість справ, що завершилися мировою угодою	Кількість ліквідованих підприємств-банкрутів	Кількість справ, що завершилися санацією
1999	6392	-	-	-	-
2000	5634	2946	160	325	98
2001	7424	3077	142	450	186
2002	7856	4642	322	674	253
2003	6891	4621	357	702	192
2004	6426	3583	123	405	106
2005	5784	-	-	-	-

Джерело: Красноземська З. Банкрутство з перспективою // Урядовий кур'єр. – 2005. – 9 серпня. – С.1

Як бачимо, кількість справ ініціювання банкрутства так і не продемонструвала чіткої тенденції по скороченню і, якщо раніше такі дані виправдовували системною кризою в економіці, то на сьогодні цей аргумент вже майже втратив свою актуальність.

Аналіз індексів основних соціально-економічних показників України за період з 1997 по 2006 роки (див. Додаток А) [169] показав, що останні кілька років відбуваються позитивні зміни в економіці країни, збільшується зростаючими темпами ВВП, інвестиції в основний капітал, товарообіг держави і реальні доходи населення - усе це навряд чи могло б відбуватися, якби країна продовжувала знаходитися в стані глибокої системної кризи. Деяко осторонь від основної тенденції стоять макроекономічні показники 2005 року, які свідчать про певне уповільнення темпів розвитку. Але на нашу думку, це є результатом тих політичних проблем та перетворень, що

відбувались в Україні в цей період, а не наслідком суто економічних процесів (показники за перші 10 місяців 2006 року багато в чому підтверджують цю гіпотезу). Отже, перехідний період в економіці закінчується і починається її нормальне ринкове функціонування, про що свідчить надання Україні статусу країни з ринковою економікою.

Таким чином, на сьогоднішній день причина масових банкрутств суб'єктів підприємництва криється не в стані економічної системи держави, а в самих суб'єктах, що не приділяють достатньої уваги забезпеченню безпеки своєї діяльності.

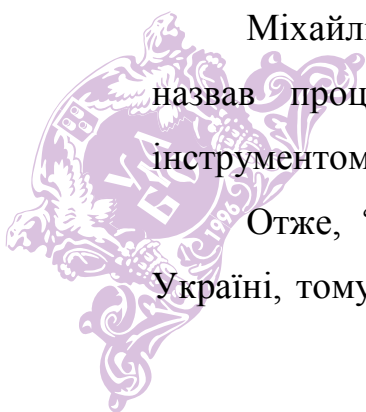
На жаль, в Україні діють ще певні фактори, які можуть дестабілізувати діяльність суб'єкту підприємництва та призвести до його банкрутства. Досить розповсюдженим є використання інституту банкрутства як інструменту нечесної конкурентної боротьби.

За деякими оцінками, ринок банкрутства в Україні складає близько бмлрд. грн., ряд експертів також вважають, що 99% банкрутств заздалегідь організовані [36].

Що ж стосується схем, що використовуються для організації фіктивних банкрутств, то вони відрізняються лише в деталях їх застосування. Загальний принцип один: скинути підприємство в боргову яму, ініціювати порушення справи про банкрутство і домогтися призначення в якості арбітражного керуючого людини, певною мірою "лояльної" до ініціатора процесу. Оскільки це процедура банкрутства, виникає можливість дешево оцінити майно. Покупець пропонує явно занижену ціну, але обіцяє певну винагороду кожному з учасників угоди. У результаті підприємство продається значно дешевше його реальної вартості [36].

Міхайліді П., президент Співки криз-менеджерів України (СКМУ), назвав процедуру регульованого чинним законодавством банкрутства інструментом для розправи з конкурентами на ринку [111].

Отже, "тіньова" сторона банкрутства є досить розповсюдженою на Україні, тому ігнорувати її при розгляді даної проблеми неможна, оскільки

ризикоємо відійти в суто теоретичні сфери, відірвані від практичних аспектів. Тому при побудові системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва слід враховувати ситуацію в українській економіці.

Результати аналізу банкрутств в Україні свідчать, що при виникненні проблем у суб'єктів підприємництва, допомагати їх розв'язувати не буде ані держава, ані інститути, формально створені для допомоги по виходу зі кризової ситуації. В кращому випадку компанія залишається наодинці зі своїми проблемами, в гіршому – їй «допомагають» остаточно втратити шанси на вихід із кризової ситуації. Отже, суб'єктам підприємництва необхідно самостійно вирішувати питання виходу з кризових ситуацій.

Основними загрозами фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва є недостатній рівень контролю за ризиками та неефективна діяльність суб'єктів підприємництва. З метою полегшення контролю за ризиками, запропоновано використання поняття «критичних ризиків» та рекомендовано поділяти кризове середовища суб'єктів підприємництва на два рівні.

Таким чином, за умови здійснення постійного контролю за критичними ризиками та забезпечення ефективної діяльності, суб'єкти підприємництва можуть забезпечити рівноважний фінансово-економічний стан. Саме ці функції, на нашу думку, і мають бути покладені на систему фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.

1.3. Обґрунтування необхідності формування системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва як основи ефективної та стабільної їх діяльності

Суб'єкти підприємництва на Україні все ще досить незахищені від впливу негативних факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, що в кінцевому підсумку проявляється у втраті ними стану рівноваги, появи кризових явищ і, як наслідок, банкрутстві. На нашу думку, це пов'язано з тим, що підприємства приділяють недостатню увагу контролю та управлінню власними ризиками у сукупності з недостатніми заходами по забезпеченню довгострокової ефективності діяльності.

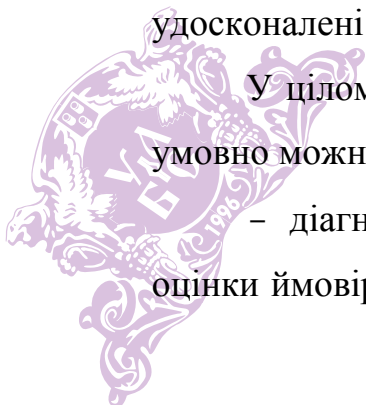
У суб'єкта підприємництва є можливість визначити свої уразливі місця і заздалегідь скласти план дій у випадку настання гранично несприятливих для нього подій. Отже, питання про принципову можливість попередження кризових явищ у суб'єктів підприємництва, можна вважати вирішеним - така можливість існує.

На сьогоднішній день головною проблемою в методології формування системи фінансової безпеки суб'єкту підприємництва є не стільки відсутність теоретичної бази, скільки недостатній ступінь її систематизації, відсутність чіткої і логічної системи, яка б пов'язувала воєдино розрізнені наробітки, а також неадаптованість цілого ряду методик до особливостей економіки України.

Однак, перед тим, як формувати систему фінансової безпеки суб'єкту підприємництва, адаптовану до умов сучасної України, необхідно виділити ті з теоретичних розробок, що можуть бути корисні та ті, що мають бути удосконалені.

У цілому знання в сфері фінансової безпеки суб'єктів підприємництва умовно можна розбити на кілька областей:

- діагностика фінансового стану суб'єкту підприємництва з метою оцінки ймовірності настання кризових явищ та висновків щодо ефективності

його діяльності;

- важелі і методи нейтралізації кризових явищ та забезпечення ефективного функціонування суб'єкту підприємництва;
- методи контролю й оцінки ефективності заходів щодо забезпечення відповідного рівня фінансової безпеки.

Слід зазначити, що кожна з виділених нами областей розрізняється за рівнем теоретичної розробки. Так, найбільш висвітленою в науковій літературі є область важелів і методів нейтралізації кризових явищ, оскільки вона є елементом системи антикризового управління підприємством, якому присвячена велика кількість наукових і практичних праць як за кордоном, так і в нашій країні та країнах СНД. А також сфера знань щодо забезпечення ефективного функціонування суб'єкту підприємництва, яка розглядається як загальними так і спеціальними науковими дисциплінами безпосередньо фінансового характеру (фінансовий менеджмент, фінанси підприємств) та загальноекономічного (економіка підприємств, менеджмент, маркетинг).

Менш висвітленою, принаймні, у працях вітчизняних учених-економістів, є область діагностики фінансового стану підприємства з метою оцінки ступеню фінансової безпеки суб'єкту підприємництва. У цьому плані дуже багата західна економічна думка: існують досить серйозні дослідження і побудовані на їх підставі економіко-математичні моделі.

Найменш дослідженою є сфера контролю й оцінки ефективності дії системи фінансової безпеки суб'єкту підприємництва, оскільки таких розробок у всім різноманітті елементів і зв'язків між складовими елементами системи на сьогоднішній день в Україні представлено не було.

Проаналізуємо основні теоретичні положення кожної з перерахованих нами областей, для того, щоб показати теоретичну можливість і необхідність побудови системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.

Історично проблемою прогнозування криз та ймовірності настання банкрутства зацікавилися на Заході (переважно в США) ще по закінченню другої світової війни, що було пов'язано із зростанням банкрутств в США

через скорочення військових поставок. Спочатку була спроба розробки ряду якісних критеріїв, проте це призводило до істотних помилок. Серйозно ж, із застосуванням методів математичного аналізу, проблемою стали займатися в 60-х роках ХХ століття [98, с. 157]. З того часу і до наших днів було розроблено безліч методик прогнозування банкрутства підприємств, які умовно можна розділити на дві групи: кількісні (моделі Альтмана, Фултона, Лиса, Бівера) та якісні (модель Аргенті).

Спочатку зупинимось на аналізі кількісних методик прогнозування криз та ймовірності настання банкрутства і спробуємо обґрунтувати неможливість їх використання в нашій країні в тому вигляді, в якому вони існують на сьогодні. Проаналізуємо суть, а також плюси і мінуси найбільш поширених на сьогодні методик.

Перша відома модель діагностики з метою оцінки ймовірності настання кризи розроблена в 30-х роках Бівером для підприємств Англії у вигляді так званого коефіцієнту Бівера (КБ), що розраховується як відношення притоку грошових коштів до залучених коштів. Нормативні значення:

КБ-0,4 - банкрутство малоімовірне;

$0,18 < \text{КБ} < 0,4$ - «сіра зона»;

$-0,12 < \text{КБ} < 0,18$ - висока вірогідність;

$-0,12 < \text{КБ}$ - ймовірність банкрутства дуже висока [206].

Враховуючи різноманіття проблем, з якими може зустрітись підприємство в процесі свого існування, і, як результат, різного виду кризами, абсолютно очевидно, що точність моделі, заснованої на одному показнику, є вельми незначною. Модель не враховує таких важливих показників, як ефективність використання ресурсів, ділову активність підприємства, віддачу активів і т.д. Межа між банкрутами і небанкрутами вельми умовна і гранично спрощена, що робить прогноз дуже неточним.

Першою серйозною кількісною моделлю прогнозування банкрутства була п'ятифакторна модель Альтмана. При побудові свого індексу Альтман проаналізував дані 66 підприємств, половина яких збанкрутіла. Він

досліджував 22 коефіцієнти, які могли б бути корисні при прогнозуванні можливого банкрутства підприємства. З цих показників були відібрані 5 найбільш значущих і на їх основі побудована регресійна модель наступного вигляду:

$$Z = 1,2K_{об} + 1,4K_{нп} + 3,3K_{р} + 0,6K_{п} + 1,0K_{от}, \quad (1.1)$$

де $K_{об}$ - частка чистого оборотного капіталу в активах, тобто відношення власного оборотного капіталу (різниця між поточними активами і поточними пасивами) до загальної суми активів;

$K_{нп}$ - рентабельність активів, обчислена по нерозподіленому прибутку, тобто відношення нерозподіленого прибутку (чистий прибуток за вирахуванням дивідендів) минулих років і звітного періоду до загальної суми активів;

$K_{р}$ - рентабельність активів, обчислена по балансовому прибутку, тобто відношення балансового прибутку (до вирахування податків) до загальної суми активів;

$K_{п}$ - коефіцієнт покриття за ринковою вартістю власного капіталу, тобто відношення ринкової вартості акціонерного капіталу (сумарна ринкова вартість акцій підприємства) до позикового капіталу (вартість довгострокових і короткострокових позикових засобів);

$K_{от}$ - віддача всіх активів, тобто відношення виручки від реалізації до загальної суми активів.

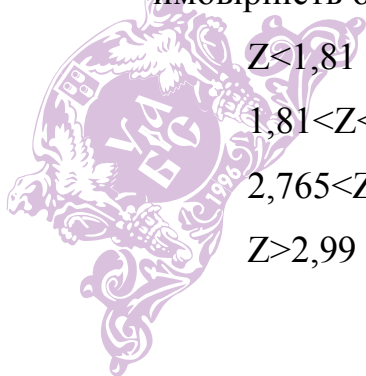
У дану модель включені показники ліквідності, фінансової стійкості, рентабельності і ринкової активності. Залежно від значення Z прогнозують ймовірність банкрутства:

$Z < 1,81$ - ймовірність банкрутства дуже висока;

$1,81 < Z < 2,765$ - ймовірність банкрутства середня;

$2,765 < Z < 2,99$ - ймовірність банкрутства невелика;

$Z > 2,99$ - ймовірність банкрутства незначна [204].

Z-коефіцієнт має загальний серйозний недолік - по суті його можна використовувати лише відносно великих компаній, що котирують свої акції на біржах. Саме для таких компаній можна одержати об'єктивну ринкову оцінку власного капіталу.

При застосуванні моделі Альтмана можливі два типи помилок прогнозу:

- прогнозується збереження платоспроможності підприємства, а насправді відбувається банкрутство;
- прогнозується банкрутство, а підприємство зберігає платоспроможність.

На думку Альтмана, за допомогою п'ятифакторної моделі прогноз банкрутства на горизонті в один рік можна встановити з точністю до 95%. При цьому помилка першого типу можлива в 6%, а помилка другого типу - в 3% випадків. Спрогнозувати банкрутство на горизонті в 2 роки вдається з точністю до 83%, при цьому помилка першого типу має місце в 28%, а другого - в 6% випадків.

Як бачимо, в основу даної моделі покладений рівень рентабельності підприємства, оскільки даний показник істотно впливає на фінансову стійкість суб'єкту підприємництва. Це дозволяє одночасно порівнювати показник ризику банкрутства і рівень рентабельності продажів продукції. Якщо перший показник знаходиться в безпечних межах, і рівень рентабельності продукції достатньо високий, то ймовірність банкрутства вкрай незначна.

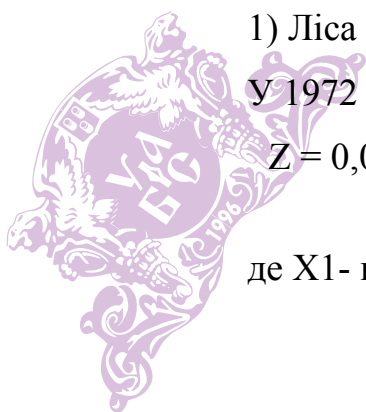
Що стосується альтернативних західних методик, то, коротко, це моделі наступних дослідників:

1) Ліса [182, с.55].

У 1972 р. Ліс розробив наступну формулу для Великобританії:

$$Z = 0,063 \times X1 + 0,092 \times X2 + 0,057 \times X3 + 0,001 \times X4, \quad (1.2)$$

де X1- відношення оборотного капіталу до суми активів;

X2- відношення прибутку від реалізації до суми активів;

X3- відношення нерозподіленого прибутку до суми активів;

X4- відношення власного капіталу до залученого капіталу.

Тут граничне значення Z дорівнює 0,037.

2) Таффлера [208].

У 1997 р. Таффлер запропонував наступну формулу:

$$Z=0,53 \times X1 + 0,13 \times X2 + 0,18 \times X3 + 0,16 \times X4, \quad (1.3)$$

де X1- відношення прибутку від реалізації до короткострокових зобов'язань;

X2- відношення оборотних активів до суми зобов'язань;

X3- відношення короткострокових зобов'язань до суми активів;

X4- відношення виручки до суми активів.

Якщо значення Z-рахунку більше 0,3, це говорить про те, що у фірми непогані довгострокові перспективи, якщо менше 0,2 то банкрутство більш, ніж ймовірно.

Ряд спроб розробок аналогічних моделей було зроблено вченими з Росії. Мабуть, найбільш розповсюджена з них - чотирьохфакторна модель прогнозу ризику банкрутства (модель R), розроблена вченими державної економічної академії Іркутська [52].

Вона має наступний вигляд:

$$R = 8.38 \times K1 + K2 + 0.054 \times K3 + 0.63 \times K4 \quad (1.4)$$

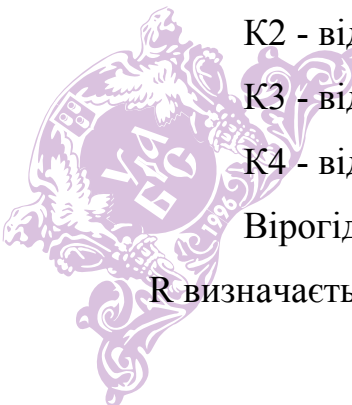
де K1 - відношення оборотного капіталу до активів;

K2 - відношення чистого прибутку до власного капіталу;

K3 - відношення виручки від реалізації до активів;

K4 - відношення чистого прибутку до витрат.

Вірогідність банкрутства підприємства відповідно до значення моделі R визначається таким чином (таблиця 1.2):

Визначення вірогідності настання банкрутства підприємства, залежно від значення інтегрального коефіцієнту R

Значення R	Ймовірність банкрутства, відсотків
Менше 0	Максимальна (90-100)
0-0,18	Висока (60-80)
0,18-0,32	Середня (35-50)
0,32-0,42	Низька (15-20)
Більше 0,42	Мінімальна (до 10)

Що ж до досліджень українських учених, присвячених даній проблематиці, то їх небагато. До найбільш серйозних і логічно несуперечливих ми б віднесли дискримінаційну модель інтегральної оцінки фінансового стану підприємства, розроблену Терещенко О. [176]. Ця модель побудована на основі перевірених часом алгоритмів західних учених, але на базі даних українських підприємств з урахуванням основних недоліків існуючих моделей. Проте немає чіткого уявлення про базу аналізу при побудові даної моделі: використовувалися дані великих підприємств, або ж дрібних. Крім того, немає даних по ряду показників по моделі, а саме коефіцієнта детермінації, без якого складно оцінити достовірність моделі. Втім, хочеться ще раз відзначити, що з погляду економічної логіки дана модель в порівнянні з іншими є найбільш відповідною умовам сучасної української економіки.

Крім того, Агентством з питань банкрутства була розроблена методика № 81 по проведенню поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій [109]. Проте вона розрахована не стільки на прогнозування банкрутства, скільки на аналіз поточного стану підприємства з погляду платоспроможності. За критерій прогнозування в цій методиці прийнято коефіцієнт Бівера з нормативними його значеннями фактично відповідним тим, які пропонував він сам для підприємств Великобританії в 30-х роках 20 століття. Тому існують серйозні

сумніви з приводу її застосування українськими фінансовими аналітиками. Також суб'єкти підприємництва можуть скористатись Методикою інтегрального оцінювання інвестиційної привабливості підприємств та організацій [123] та Методичними рекомендаціями щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства [124].

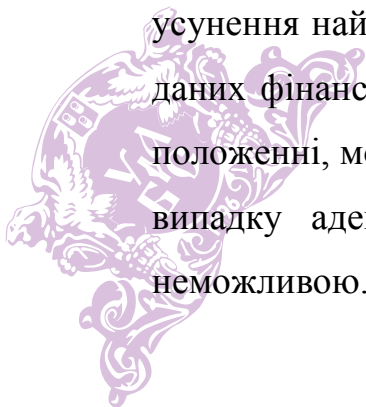
Таким чином, можемо відзначити що, не дивлячись на важливість проблеми, фінансові аналітики в Україні на сьогодні фактично не мають у розпорядженні ефективних методик прогнозування ймовірності настання криз та банкрутства. Наші висновки підтверджуються також дослідженнями вітчизняних і російських вчених [8, 64, 74, 173].

Теоретично арсенал аналітика для прогнозування фінансового стану суб'єкта підприємництва за допомогою кількісних методів досить значний. Але потрібно відзначити, що в основному це методики неадаптовані до умов України, а, отже, застосування їх можливе тільки після додаткової обробки через статистичні дані українських підприємств.

Крім кількісних методик прогнозування ймовірності настання криз та банкрутства суб'єктів підприємництва виділяють ще одну групу - якісні методи. Вони є альтернативою кількісним моделям і, часом, можуть показувати навіть кращі результати.

Сутність якісного підходу полягає в тому, що можна виділити ряд ознак, що свідчать про можливість настання кризи і, як наслідок, банкрутства суб'єкту підприємництва. Причому такі ознаки є типовими, тобто їх дія, з деякими застереженнями, поширюється на всі суб'єкти.

Ще одним безсумнівним плюсом використання якісних методик є усунення найбільш серйозного недоліку кількісних методик - перекручувань даних фінансової звітності. Оскільки компанії, що опиняються у скрутному положенні, можуть "поліпшувати" свої звіти про прибутки і збитки. У такому випадку адекватна оцінка фінансових труднощів компанії виявляється неможливою.

Мабуть, найбільш відомою з якісних методик прогнозування настання криз є метод Аргенті. Крім цього є універсальні методи діагностики, наприклад, SWOT-аналіз.

Проаналізуємо сутність, а також переваги і недоліки основних методик.

Метод Аргенті (А-рахунок), розроблений професором Аргенті в 1976 році, полягає у формалізації вражень, відчуттів, різноманітних зведень про діяльність суб'єкту підприємництва у виді експертних оцінок, зведених у таблиці, застосовувані при А-score аналізі [205].

Займаючись проблемами криз та банкрутства підприємств, Аргенті прийшов до висновку, що краху будь-якої компанії передують один ланцюжок подій: недоліки, помилки, небезпечні симптоми та крах.

В організації діяльності будь-якого суб'єкту підприємництва існують ті чи інші недоліки. Але, якщо їх вага є достатньо великою, то рано чи пізно вони призводять до серйозних помилок у діяльності фірми, про що свідчить поява небезпечних симптомів. Якщо в цей період недоліки не будуть нейтралізовані, то організація неминує приходити до краху.

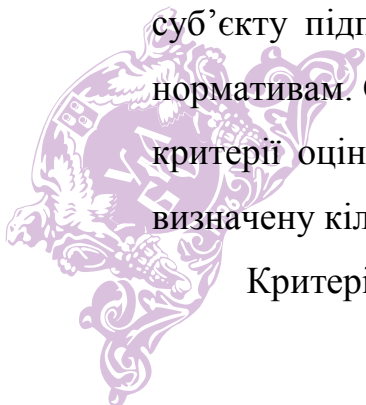
Недоліки, виходячи з концепції А-score аналізу, можуть бути в трьох основних областях.

1. Менеджмент;
2. Система обліку і контролю;
3. Недоліки системи адаптації до зміни зовнішніх умов.

Відповідно до висновків А-score аналізу зазначені дефекти приводять до "фундаментальної" помилки, після якої остаточний крах суб'єкту підприємництва - справа часу.

"Фундаментальні" помилки неможливо помітити ззовні, а звітність суб'єкту підприємництва при цьому може задовольняти всім економічним нормативам. Спеціально для таких випадків у А-score аналізі були розроблені критерії оцінки ймовірності банкрутства. Кожному фактору привласнюють визначену кількість балів і розраховують агрегований показник - А-рахунок.

Критерії оцінки за методом Аргенті представлені в таблиці 1.3.

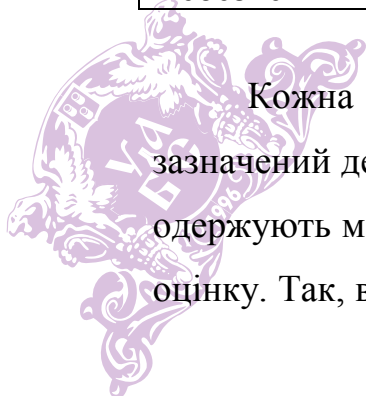

Таблиця 1.3

Критерії ймовірності настання банкрутства за Аргенті

Дефекти	Оцінка, бал
Автократичний стиль управління у членів Правління	8
Суміщення обов'язків членами Правління	4
Бездіяльність Правління	2
У Правлінні більше фахівців з банківської справи, ніж з управління	2
Слабкий фінансовий менеджер	2
Нерозвиненість управлінської структури	1
Відсутність контролю над бюджетом	3
Відсутність планування потоку коштів	3
Відсутність контролю над витратами	3
Відсутність реакції на зміну зовнішнього середовища, відсутність контролю над змінами в ньому	3
Максимум для дефектів	43
Небезпечний рівень для дефектів	10
Помилки	
Занадто великий рівень продажів	15
Занадто багато позикових коштів	15
Занадто великий проект	15
Максимум для помилок	45
Небезпечний рівень для помилок	15
Небезпечні симптоми	
Погані фінансові показники (значення окремих економічних нормативів)	4
Проведення "авральних" заходів: збільшення позикових коштів, зниження заробітної плати і витрат на утримання, згорання перспективних програм	4
Небезпечні нефінансові симптоми (наприклад, падіння якості продуктів і послуг, морального духу персоналу)	3
Частий зрив виконання зобов'язань	1
Максимум для симптомів	12
Небезпечний рівень для симптомів	-
Максимум загальної оцінки	100
Небезпечний рівень загальної оцінки	25

Кожна позиція в таблиці має свій можливий максимум оцінки. Якщо зазначений дефект, помилка чи симптом виявляються повною мірою, то вони одержують максимальну оцінку, якщо ні, то експерт визначає свою кількісну оцінку. Так, відповідно до досліджень Аргенті, для успішно діючих компаній

ця оцінка складає 5-18 балів; для компаній, що мають серйозні ускладнення 35-70 балів. Якщо сума балів більше 25, компанія може збанкрутувати протягом найближчих п'яти років. Отже, чим більше бал за A-score аналізом, тим скоріше це може відбутися.

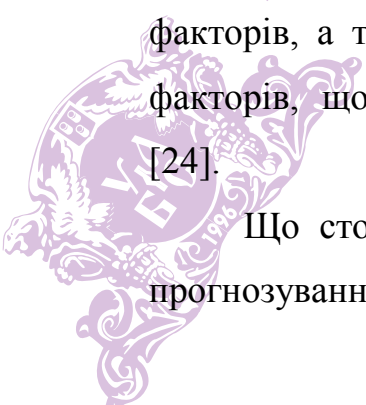
До основних якісних показників, що впливають на фінансовий стан суб'єкту підприємництва, Аргенті відносить стиль управління та характеристику діяльності Правління, якість менеджменту, фінансові та економічні показники, що демонструє підприємство протягом певного строку, деякі нефінансові симптоми, як-то якість продукції, що випускається, моральний дух працівників, також до небезпечних симптомів відносяться проведення різного роду «авральних» заходів та часті зриви у виконанні зобов'язань суб'єктом підприємництва.

Основною перевагою методу Аргенті є те, що в ньому вперше була зроблена спроба упорядкування і систематизації показників, що описані в так званих списках збанкрутілих компаній на Заході. Таким чином, досліднику залишається тільки порівняти ознаки вже збанкрутілих компаній з аналогічними ознаками досліджуваної.

Головною позитивною особливістю приведеного якісного методу є його системний і комплексний підходи до прогнозування кризових явищ. Недоліки ж полягають у тому, що дана модель надзвичайно складна в плані практики ухвалення рішення в умовах задачі з багатьма критеріями. Також слід відзначити суб'єктивність прийнятого прогнозного рішення.

Ще однією методикою, яку можна віднести до якісних, є Свот-аналіз (SWOT-analysis). Його основним змістом є дослідження характеру сильних і слабких сторін суб'єкту підприємництва в розрізі окремих внутрішніх факторів, а також позитивного чи негативного впливу окремих зовнішніх факторів, що обумовлюють кризовий фінансовий розвиток підприємства [24].

Що стосується досліджень вітчизняних учених, то в сфері якісного прогнозування їх небагато. Слід відзначити роботу Ковальова В.В. [74], який,

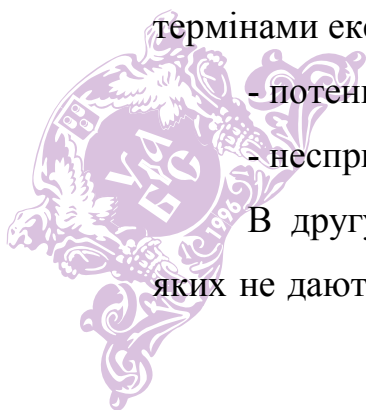

ґрунтуючись на розробках західних аудиторських фірм і адаптуючи ці розробки до пострадянської специфіки бізнесу, запропонував дворівневу систему показників.

До першої групи відносяться критерії і показники, несприятливі поточні значення чи динаміка зміни яких свідчать про можливі в найближчому майбутньому значні фінансові ускладнення, у тому числі і банкрутство. До них відносяться:

- повторювані істотні втрати в основній виробничій діяльності;
- перевищення деякого критичного рівня простроченої кредиторської заборгованості;
- надмірне використання короткострокових позикових коштів як джерела фінансування довгострокових вкладень;
- стійко низькі значення коефіцієнтів ліквідності;
- хронічна нестача оборотних коштів;
- стійко збільшується до небезпечних меж частка позикових коштів у загальній сумі пасивів;
- перевищення розмірів позикових коштів над установленими нормами;
- хронічне невиконання зобов'язань перед інвесторами, кредиторами й акціонерами;
- висока питома вага простроченої дебіторської заборгованості;
- наявність наднормативних і залежаних товарів і виробничих запасів;
- погіршення відносин з установами банківської системи;
- використання (змушене) нових джерел фінансових ресурсів на відносно не вигідних умовах;
- застосування у виробничому процесі устаткування з простроченими термінами експлуатації;
- потенційні втрати довгострокових контрактів;
- несприятливі зміни в портфелі замовлень.

В другу групу входять критерії і показники, несприятливі значення яких не дають підстави розглядати поточний фінансовий стан як критичний.

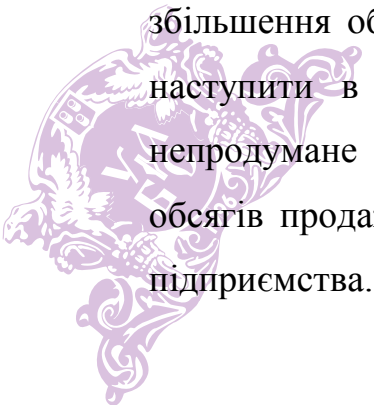

Разом з тим, вони вказують, що за певних умов чи неприйнятті дійових заходів ситуація може різко погіршитися. До них відносяться:

- втрата ключових співробітників апарата управління;
- змушені зупинки, а також порушення виробничо-технологічного процесу;
- недостатня диверсифікованість діяльності підприємства, тобто надмірна залежність фінансових результатів від якогось одного конкретного проекту, типу устаткування, виду активів та ін.;
- зайва ставка на успішність і прибутковість нового проекту;
- участь підприємства в судових розглядах з непередбаченим результатом;
- втрата ключових контрагентів;
- недооцінка технічного і технологічного відновлення підприємства;
- неефективні довгострокові угоди;
- політичний ризик, пов'язаний з підприємством у цілому чи його ключовими підрозділами.

Одним із сигналів настання кризи у майбутньому є фінансова нестійкість. На цій стадії починаються труднощі з наявними коштами, виявляються деякі ранні ознаки криз, різкі зміни в структурі балансу в будь-якому напрямку. Однак особливу тривогу повинні викликати:

- різке зменшення коштів на рахунках;
- збільшення дебіторської заборгованості;
- старіння дебіторських рахунків;
- розбалансування дебіторської і кредиторської заборгованості;
- зниження обсягів продажів. Неприятливим може виявитися і різке збільшення обсягів продажів, тому що в цьому випадку банкрутство може наступити в результаті наступного розбалансування боргів, якщо піде непередбачене збільшення закупівель, капітальних витрат; крім того, ріст обсягів продажів може свідчити про скидання продукції перед ліквідацією підприємства.

При аналізі діяльності суб'єкту підприємництва зовнішніми користувачами тривогу повинні викликати:

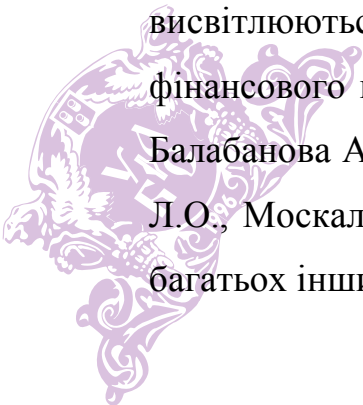
- затримки з наданням звітності (ці затримки, можливо, сигналізують про погану роботу фінансових служб);
  - конфлікти у суб'єкта підприємництва, звільнення працівників тощо.
- [75].

Отже, аналізуючи будь-яку якісну методику, слід мати на увазі, що кожне прогнозне рішення подібного роду, незалежно від числа критеріїв, є суб'єктивним, а розраховані значення критеріїв носять скоріше характер інформації до роздумів, ніж спонукальних стимулів для прийняття негайних рішень.

Теоретичних знань в області діагностики фінансової безпеки суб'єктів підприємництва досить багато, вони дуже різноманітні по суті й особливостям реалізації. На нашу думку, головним недоліком є те, що ці методики здебільшого були розроблені західними фахівцями для західних же компаній, тобто ефективність їх роботи на Україні викликає сумніви. Ураховуючи це у аналітиків в Україні насправді не дуже великий вибір діагностичного інструментарію. Таким чином, область діагностики фінансової безпеки суб'єктів підприємництва на Україні вимагає істотного удосконалення.

Мабуть найбільш важливою в рішенні цієї проблеми з практичної точки зору й у той же час теоретично проробленою, є область знань у сфері фінансового інструментарію і методів нейтралізації кризових явищ на суб'єктах підприємництва та забезпечення ефективної їх діяльності.

Основні складові, а також їх застосування достатньо широко висвітлюються в навчальних посібниках і книгах з фінансів підприємств, фінансового менеджменту та антикризового управління, зокрема в роботах Балабанова А.І., Бланка І.А., Буряковського В.В., Короткова Е.М., Лігоненко Л.О., Москаленко В.П., Поддєрьогіна А.М., Шеремета А.Д., Салиги С.Я. та багатьох інших.

Основні підходи до розуміння фінансових важелів і методів нейтралізації кризових явищ та забезпечення ефективної діяльності надані в таблиці 1.4.

Вчені-економісти виділяють наступні фінансові методи: фінансове прогнозування і планування, інвестування, кредитування, страхування, ціноутворення, матеріальне стимулювання та система оплати праці та інші.

Що ж стосується важелів, на яких ці методи базуються, то виділяють такі: дохід, прибуток, амортизація, ціна, податки, кредити, пільги та санкції, заробітна платня, дивіденди тощо.

Таблиця 1.4

Фінансові важелі та методи, що є в розпорядженні суб'єкту підприємництва

Прізвище	Фінансові важелі	Фінансові методи
Поддєрьогін А.М. [140, 18]	- прогнозування; - планування; - інвестування; - кредитування; - оподатковування; - самофінансування; - матеріальне стимулювання; - страхування; - інші.	- дохід; - прибуток; - амортизація; - ціна; - податки; - відсотки; - інвестиції; - форми розрахунків; - інші.
Балабанов А.І. [13, 125]	- інвестування; - кредитування; - страхування; - інші.	- прибуток; - процентні ставки; - види кредиту; - інші.
Буряковський В.В. [29, 27]	- фінансовий облік; - фінансовий аналіз; - фінансове планування; - фінансове регулювання; - фінансовий контроль.	- прибуток; - дохід; - фінансові санкції; - дивіденди; - ціна; - відсотки; - заробітна плата; - інші.
Шеремет А.Д. [194, 13-14]	- фінансовий облік; - фінансовий аналіз; - фінансове планування; - фінансове регулювання; - фінансовий контроль.	- прибуток; - дохід; - фінансові санкції; - дивіденди; - ціна; - відсотки; - заробітна плата; - податки.
Москаленко В.П. [122, 23]	- планування; - прогнозування; - регулювання; - ціноутворення; - система оплати праці; - аналіз; - облік.	- прибуток; - ціна; - податки (розмір і ставки); - кредити (види і ставки); - страхові платежі (розміри і ставки); - амортизаційні відрахування; - фінансове стимулювання; - пільги і санкції.

Вибір важелів, методів з нейтралізації криз та забезпечення ефективної діяльності досить широкий. Особливості застосування тих чи інших інструментів і механізмів, а також їх сутність будуть розглянуті нами в наступних розділах роботи. Шляхом поєднання важелів і механізмів, одержують інструментарій по забезпеченню фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Крім того, для нейтралізації кризових явищ організація може використовувати специфічні методи антикризового управління суб'єктом підприємництва.

Методи фінансового управління в рамках системи фінансової безпеки умовно можна розділити на дві групи:

- методи звичайного фінансового управління;
- методи антикризового фінансового управління.

До методів нормального фінансового управління можна віднести фінансове прогнозування і планування, регулювання і стимулювання, управління прибутком і витратами, грошовими потоками, страхування тощо.

Даним методам приділялось багато уваги як вченими-теоретиками, так і в практичній фінансовій діяльності суб'єктів підприємництва. Тому ми лише коротко зупинимось на ключових засадах, а більшу увагу акцентуємо на методах антикризового фінансового управління.

Фінансове планування охоплює весь комплекс заходів як по розробці планових завдань, так і по втіленню їх у життя. Фінансове планування це також процес розробки конкретного плану фінансових заходів, тобто звичайний вид діяльності суб'єкту підприємництва. Для того щоб ця діяльність була успішною, існують відповідні методологія й методика розробки фінансових планів.

Фінансове прогнозування - це розробка на тривалу перспективу змін фінансового стану об'єкту цілому і його окремих складових. Прогнозування на відміну від планування не ставить завдання безпосереднього здійснення на практиці розроблених прогнозів. Ці прогнози являють собою передбачення відповідних змін. Особливістю прогнозування є також

альтернативність у побудові фінансових показників і параметрів, що визначає варіантність розвитку фінансового стану об'єкта управління на основі тенденцій, що намітилися. Прогнозування може здійснюватися на основі як екстраполяції минулого в майбутнє з урахуванням експертної оцінки тенденції зміни, так і прямого передбачення змін.

Фінансове регулювання - вплив на об'єкт управління, за допомогою якого досягається стан стійкості фінансової системи у випадку виникнення відхилення від заданих параметрів. Регулювання охоплює головним чином поточні заходи щодо усунення поточних відхилень від графіків, планових завдань, установлених норм і нормативів.

Фінансове стимулювання виражається в спонуканні працівників фінансової служби до зацікавленості в результатах своєї праці. За допомогою стимулювання здійснюється управління розподілом матеріальних і духовних цінностей залежно від кількості і якості витраченої праці.

Ще однією важливою групою фінансових методів є управління грошовими потоками, до складу якої входять управління готівкою, дебіторською та кредиторською заборгованістю, податковий менеджмент, а також специфічні операції, наприклад, факторинг.

Управління дебіторською заборгованістю припускає: по-перше, управління оборотністю коштів у розрахунках з метою їх прискорення; по-друге, контроль за недопущенням невиправданої дебіторської заборгованості (тобто заборгованості матеріально відповідальних осіб по нестачах, розкраданням, за псування цінностей та ін.); по-третє, зниження суми дебіторської заборгованості.

Специфічним методом управління дебіторською заборгованістю є факторинг. Факторинг являє собою інкасування дебіторської заборгованості покупця і є специфічним різновидом короткострокового кредитування й посередницької діяльності. Факторинг містить у собі:

- 1) стягнення дебіторської заборгованості покупця;
- 2) надання продавцеві короткострокового кредиту;

3) звільнення продавця від кредитних ризиків по операціях.

Основною метою факторингу є одержання коштів негайно або в строк, обумовлений договором. У результаті продавець не залежить від платоспроможності покупця. Банк укладає договір з покупцем про гарантування його платежів у випадку виникнення фінансових труднощів або із продавцем і покупцем про переуступку неоплачених у строк платіжних документів факторинговому відділу банку.

Важливим методом по контролю й управлінню за фінансовими ризиками є страхування. Страхування - це відносини по захисту майнових інтересів господарюючих суб'єктів і громадян при настанні певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, формованих зі страхових внесків, що сплачують ними, (страхових премій).

Специфічним видом страхування ризиків є хеджування. Хеджування - страхування ризиків від несприятливих змін цін на будь-які товарно-матеріальні цінності по контрактах і комерційних операціях, що передбачає поставки (продажу) товарів у майбутніх періодах. Практично реалізовується шляхом купівлі/продажу строкових контрактів.

Поруч з цими класичними формами страхування суб'єкти підприємництва мають використовувати власні можливості щодо мінімізації впливу негативних наслідків на їх діяльність, а також підвищувати власні захисні можливості та потенціал щодо нейтралізації кризових явищ. Одним з варіантів таких дій є самострахування.

Самострахування означає, що суб'єкт підприємництва сам себе захищає від можливих втрат і збитків.

Основне завдання самострахування полягає в оперативному подоланні тимчасових ускладнень фінансово-комерційної діяльності.

Самострахування реалізується шляхом створення господарюючим суб'єктом відособленого фонду відшкодування можливих збитків у процесі фінансово-господарської діяльності. Такий фонд може створюватися під різною назвою (резервний, страховий, фонд комерційного ризику) переважно

у грошовій формі.

Резервні грошові фонди створюються насамперед на випадок покриття непередбачених витрат, кредиторської заборгованості, витрат по ліквідації господарюючого суб'єкта та ін. [14].

Другою важливою групою фінансових методів в рамках підсистеми важелів і методів системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є методи антикризового фінансового управління. Можна виділити ряд найбільш розповсюджених технологій, які можна приймати за основу при розробці заходів щодо нейтралізації кризових явищ.

Спочатку проаналізуємо найбільш розповсюджені захисні технології, що полягають в оптимізації діяльності суб'єкту підприємництва, зниженні собівартості й економії витрат.

Що стосується економії витрат, то виділяють наступні методи.

1. Продаж короткострокових фінансових вкладень. Як правило, виступає одним з перших кроків у мобілізації додаткових коштів на підприємстві.

2. Продаж запасів готової продукції. Це ще один відносно нескладний метод. Тут дуже багато чого залежить від ефективності роботи відділу збуту чи маркетингу, якщо такий є. Оскільки, з огляду на терміновість цього заходу, ціни реалізації можуть значно відрізнятись в гіршу сторону від стандартних цін продажу підприємства.

3. Продаж дебіторської заборгованості є наступним за популярністю варіантом вирішення проблеми неплатоспроможності. Головний негатив даного кроку - присутність дисконту, що може бути дуже значним, а також відсутність попиту, борги деяких дебіторів.

4. Продаж умовно надлишкових виробничих запасів.

5. Продаж інвестицій. Може виступати у формі зупинки інвестиційних проектів, що ведуться, з одночасним продажем об'єктів незавершеного виробництва й устаткування або ж у формі ліквідації участі в інших підприємствах. Слід зазначити, що рішення про деінвестування приймається

виходячи з аналізу потенційних строків і обсягів повернення коштів від інвестицій. У випадку, якщо ці терміни перевищують рамки реалізації антикризової програми, то приймається рішення про деінвестування, оскільки збереження довгострокових інвестиційних проектів в умовах кризи - вірний шлях до банкрутства підприємства.

6. Продаж нерентабельних виробництв і об'єктів невиробничої сфери. Даний варіант захисної стратегії, мабуть, найбільш хворобливий для підприємства. Застосування даної процедури значно обмежує його розвиток в майбутньому, крім того, ускладнюється тим, що частина нерентабельних виробництв може входити у виробничий цикл. Тому підходити до його реалізації потрібно вкрай обережно і виважено. Для того, щоб мінімізувати ризики від подібного кроку, слід диференціювати виробництва за ступенем залежності від них технологічного циклу підприємства.

Як правило, ранжування здійснюється експертним методом, проте, існує ряд загальних правил його реалізації:

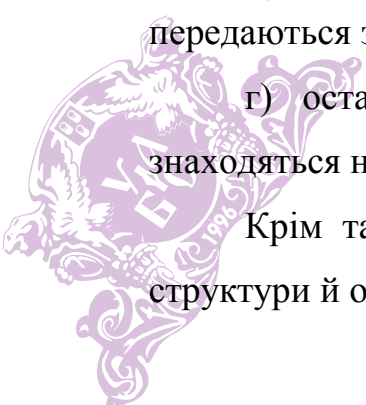
а) в першу чергу варто продавати об'єкти невиробничої сфери і допоміжні виробництва, що використовують універсальне технологічне устаткування (наприклад, будівельні чи ремонтні цехи). Їх функції передаються зовнішнім підрядчикам;

б) далі ліквідації підлягають допоміжні виробництва з унікальним устаткуванням. Надалі відсутність цих виробництв можна буде компенсувати за рахунок покупки відповідних послуг чи їхнього же відтворення у випадку економічної доцільності;

в) наступними в черзі є об'єкти основного виробництва, що знаходяться на початку технологічного циклу (наприклад, ливарні цехи). Їх функції передаються зовнішнім постачальникам;

г) останніми відмовляються від нерентабельних виробництв, що знаходяться на кінцевій стадії технологічного циклу.

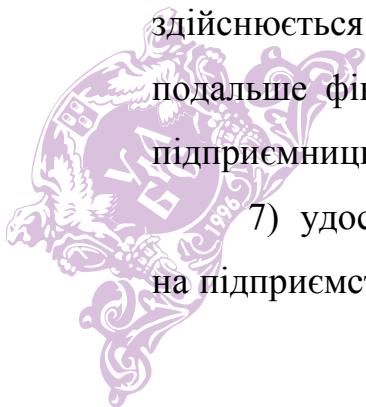
Крім таких радикальних мір існує ще ряд механізмів з оптимізації структури й обсягів витрат. Зокрема підприємство може:

1) призупинити нерентабельні виробництва. Даний крок досить просто розуміється з погляду економічної доцільності. Оскільки у випадку, коли кризова фаза все ж наступила, першими кроками мають бути заходи по недопущенню її подальшого розвитку (у даному випадку виключення подальших збитків від такої виробничої діяльності), а потім вже нейтралізація причин і наслідків. Виключення складають об'єкти, зупинка яких призведе до зупинки всього виробництва. Що стосується черговості зупинки виробництв, то вона така, як і у випадку їхньої ліквідації.

Слід зазначити, що багато підприємств на даному етапі допускають ряд типових помилок. Наприклад, продовжують експлуатувати збиткові виробництва лише тому, що продукція знаходить збут, нехай і за ціною нижчою від собівартості. Ще одна помилка полягає в тому, що виробництво продовжують експлуатувати, оскільки не вистачає коштів на консервацію. У випадку, якщо виробництво необхідно зупинити, але немає можливості провести його консервацію, варто зупинити без неї. При цьому відновлювати устаткування слід лише у випадку економічної доцільності повторного запуску виробництва. Тобто, маємо черговий приклад маневру минулими і майбутніми коштами;

- 2) продати чи здати в оренду надлишки основних засобів;
- 3) ввести систему контролю за використанням паливно-енергетичних ресурсів;
- 4) зайнятися проблемою оптимізації податкових платежів;
- 5) ввести режим твердої економії і персональної відповідальності працівників за використані матеріальні ресурси;
- 6) вивести зі складу підприємства витратні об'єкти - звичайно здійснюється у формі організації дочірніх підприємств. У такому випадку подальше фінансування виведених об'єктів не здійснюється, що стимулює підприємницьку ініціативу їх персоналу;
- 7) удосконалення організації праці й оптимізація чисельності зайнятих на підприємстві. Як правило, в докризовій ситуації на більшості підприємств

спостерігається надлишкова чисельність персоналу, тому одним з першочергових завдань оптимізації обсягів і структури витрат є приведення чисельності до економічно обґрунтованого оптимуму. Дана задача є, мабуть, однією з найважчих серед антикризових заходів, оскільки дуже просто переступити грань, за якою персонал, що залишився, не зможе справлятися з обсягами робіт, що приведе до посилення кризових явищ на підприємстві. Проте, існує ряд загальних правил щодо такої оптимізації.

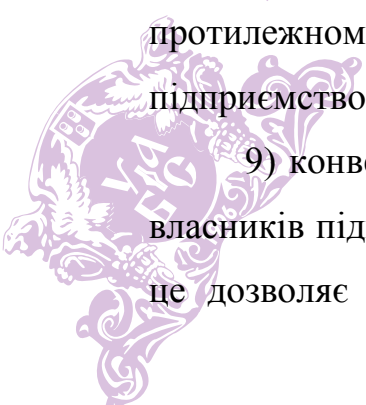
Відповідно до одного з них, працівників основного виробництва скорочують пропорційно обсягам виробленої продукції. Скорочення не повинне відбуватися одночасно, особливо це стосується персоналу допоміжних підрозділів і сфери управління, оскільки тут немає такого чіткого критерію, як у випадку з працівниками основного виробництва.

При проведенні оптимізаційних заходів, пов'язаних з персоналом, слід вкрай обережно відноситись до відмовлення від виплати надбавок і премій, соціальних виплат, оскільки це може призвести до різкого падіння зацікавленості працівників у результатах роботи, як наслідок погіршиться якість роботи. Тоді не інтереси фірми, а пошук нової роботи постануть в основі поведінки працівника.

Разом з тим економія фонду зарплати при її вмілому проведенні може стати діючим фактором антикризового управління;

8) зменшення поточних фінансових потреб шляхом реструктуризації боргових зобов'язань. Даний інструмент з успіхом застосовується й успішно діючими підприємствами для оптимізації своїх фінансів, але для кризових підприємств дана процедура трохи полегшується тим, що кредитори більш охоче погоджуються на реструктуризацію боргів, оскільки розуміють, що в протилежному випадку можуть взагалі одержати неповернення боргу (якщо підприємство-боржник збанкрутує);

9) конвертація боргів у статутний капітал - вкрай небажаний крок для власників підприємства, оскільки зменшує ступінь їх впливу і контролю, але це дозволяє оптимізувати поточні фінансові потреби і розраховатися з

боргами;

10) викуп боргових зобов'язань із дисконтом - одна з найбільш бажаних мір. Кризовий стан підприємства-боржника знецінює його борги, тому й виникає можливість викупити їх зі значним дисконтом.

Ми розглянули найбільш радикальні заходи з оптимізації роботи суб'єкту підприємництва, що, як правило, супроводжуються ліквідацією активів, скороченням обсягів діяльності, втратами частки ринку й іншими негативними з погляду розвитку фірми наслідками. Але основною метою антикризового управління є відновлення нормальної діяльності підприємства в колишніх чи навіть більших обсягах і повернення його в коло ефективно діючих суб'єктів економіки. Тому наступним нашим кроком буде розгляд заходів для виходу з кризових ситуацій шляхом збільшення грошових потоків від основної діяльності.

Для цього застосовуються так звані "атакуючі" технології, основними завданнями яких є:

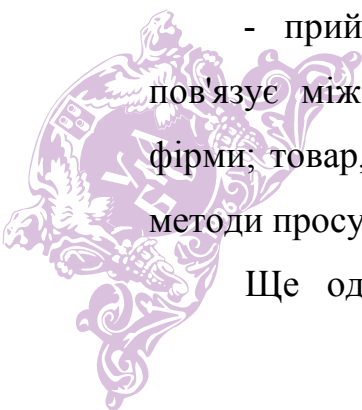
- підвищення конкурентних переваг продукції;
- збільшення грошового компонента в розрахунках;
- збільшення оборотності активів.

У першу чергу необхідно звернути увагу на маркетинг. Як відомо, маркетинг одне із самих хворих місць наших суб'єктів підприємництва і антикризові менеджери повинні вміло проводити маркетингові дії, інакше, фірмі не вижити [78].

При цьому до основних заходів можна віднести:

- створення ринково орієнтованої служби маркетингу;
- аналіз споживачів, вибір цільового ринку;
- прийняття комплексної концепції маркетингової діяльності, що пов'язує між собою основні елементи маркетингового комплексу: ринок фірми; товар, створюваний для цього ринку; ціни, за якими він продається; методи просування товарів на ринок і канали збуту.

Ще одним важливим кроком є підвищення ефективності роботи

персоналу. Це можна зробити якщо:

- ввести (або вдосконалити) внутрішній госпрозрахунок, яким передбачається залежність оплати праці працівників від обсягу виробництва, ефективності використання ресурсів;
- більше уваги приділяти поліпшенню виробничої дисципліни й підвищенню зацікавленості у результатах праці своїх співробітників;
- запровадити контрактну систему роботи із професіоналами;
- розробити і впровадити систему підвищення кваліфікації, кар'єрного росту, гнучкого стимулювання праці.

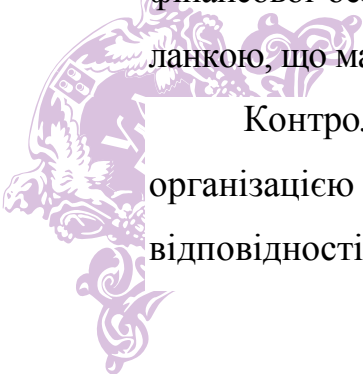
Популярними є також кроки з інтенсифікації виробничого процесу та збільшення обсягів продукції, що випускається. Серед них можна виділити наступні:

- створення програми з розробки й модернізації нових видів продукції
- інновації й модернізація виробництва - впровадження інновацій на підприємстві та доведення виробництва до сучасних галузевих стандартів або навіть перевищення їх.

Ми перелічили найбільш розповсюджені заходи, щодо нейтралізації криз на суб'єктах підприємництва та забезпечення їх стабільної та ефективної діяльності. Втім кожен суб'єкт підприємництва є структурою унікальною, тому, враховуючи, значну кількість важелів та методів, що має в розпорядженні фірма для побудови системи фінансової безпеки, можна використовувати багато інших заходів. Нами була проведена певна систематизація наявних методів та підходів, сформовано загальний перелік та ключові заходи в рамках їх реалізації:

Заключною сферою знань, що необхідна для формування системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є контроль. Саме контроль є тією ланкою, що має пов'язати між собою усі перераховані нами вище складові.

Контроль визначається як процес забезпечення досягнення організацією своїх цілей, за допомогою якого керівники досягають відповідності фактичних дій до запланованих, і розглядається як одна з

обов'язкових функцій будь-якого управлінського впливу, що є його логічним завершенням. Основною метою системи контролю будь-якого процесу визнано своєчасне виявлення відхилень від нормального (запланованого) перебігу провадження та здійснення адекватних управлінських заходів щодо виправлення становища для забезпечення виконання розроблених планів, досягнення встановлених цілей діяльності [98, с. 458].

На думку багатьох фахівців, саме ця сфера знань є однією з найбільш проблемних в комплексі дій по недопущенню та нейтралізації криз. Так, Лігоненко Л.О. в своїй монографії відмічає, що «автори обмежуються лише констатацією необхідності контролю антикризового процесу, висвітлюючи фрагментарно окремі організаційні та методичні питання його здійснення. Відсутнє науково-теоретичне обґрунтування змісту, ролі та місця контролю як специфічної сфери антикризового управління та організаційно-методичних основ» [98, с. 458].

Основним завданням контролю в системі фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є коригування поведінки підконтрольного об'єкта спостереження та перевірка заходів по забезпеченню фінансової безпеки організації, блокування відхилень, що виявляються, та приведення системи до цільового стану за допомогою спеціальних інструментів-регуляторів. Контроль за ефективністю роботи системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва орієнтується на створення умов для досягнення встановлених цільових показників фінансової діяльності.

Щодо функцій контролю, то виділяють три ключові [22]:

- визначення стандартів;
- визначення досягнутих результатів та їх порівняння з встановленими стандартами;
- обґрунтування необхідних дій та заходів управлінського впливу.

Якщо ж розглянути ці функції більш детально, то можна виділити такий їх спектр:

- спостереження за ходом реалізації завдань, встановлених системою

планових показників і нормативів;

- визначення ступеню відхилення фактичних результатів від запланованих;
- діагностування за розмірами відхилень серйозних погіршень у фінансовому стані підприємства й істотного зниження темпів його фінансового розвитку;
- розробка оперативних управлінських рішень щодо нормалізації фінансової діяльності відповідно до передбачених цілей і показників;
- коригування при необхідності окремих цілей і показників фінансового розвитку в зв'язку зі зміною зовнішнього фінансового середовища, кон'юнктури фінансового ринку і внутрішніх умов роботи.

Функціонально контроль вирішує цілий комплекс завдань та поєднує між собою всі ключові елементи системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Він забезпечує взаємозв'язок між формуванням інформаційної бази, аналізом, плануванням, розробкою та реалізацією необхідних заходів, оцінкою їх ефективності та формуванням висновків.

Таким чином, контроль є заключним етапом процесу формування системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Він забезпечує зворотній зв'язок, звертаючи увагу менеджерів на значні відхилення від запланованих показників, що дає можливість приймати оперативні управлінські рішення, направлені на виконання поставлених завдань. Застосування контролю дозволяє суттєво підвищити ефективність всього фінансового управління.

Отже, теоретичних знань для побудови основних блоків системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва вистачає, за винятком, мабуть, методології, щодо контролю й оцінки. Головними ж недоліками є неадаптованість знань до сучасної української економіки й особливостям сфери банкрутства суб'єктів підприємництва нашої країни. Крім того, теорія, методологія та методики мають потребу в ретельній систематизації і логічній комплектації.

Таким чином, існує не тільки принципова можливість побудови

системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, але і накопичений значний масив знань у даній та суміжній сферах. Головні проблеми - відсутність чіткої систематизації знань, а також їхньої адаптації до українських умов. Саме рішення цих проблем і будуть присвячені наступні розділи роботи.

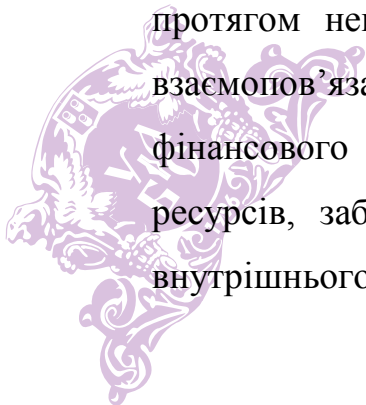
ВИСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 1

Фінансова безпека суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва є складовою частиною фінансовою безпеки держави. Втім, до останнього часу цій проблематиці приділялось недостатньо уваги як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Аналіз різних точок зору на проблему забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та трактувань сутності даного поняття дозволив виділити наступні її ключові риси:

- забезпечує рівноважний та стійкий фінансовий стан;
- сприяє ефективній діяльності суб'єкта підприємництва;
- дозволяє на ранніх стадіях визначити проблемні місця в діяльності організації;
- нейтралізує кризи та запобігає банкрутство.

Базуючись на ключових характеристиках фінансової безпеки, враховуючи визначення розроблені різними науковцями, в роботі запропоновано наступне трактування сутності фінансової безпеки суб'єктів підприємництва як здатності суб'єкта підприємництва здійснювати свою господарську, в тому числі й фінансову діяльність, ефективно і стабільно протягом невизначеного періоду часу, шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища.

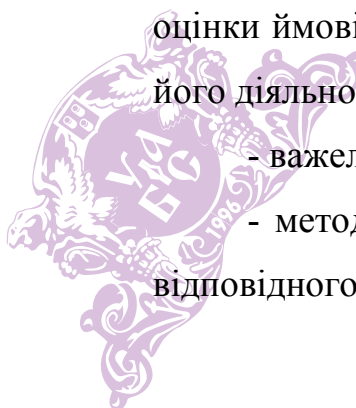
Дослідження сутності та причин виникнення фінансової нерівноваги і криз на суб'єктах підприємництва показали, що вони є наслідком зовнішніх, а частіше внутрішніх факторів, що діють на організацію. Негативний вплив цих факторів може призвести до дисбалансу в діяльності суб'єкту підприємництва і втрати ним стійкого стану (фінансової рівноваги), необхідного для нормального стабільного розвитку. Порушення фінансової рівноваги може призвести до появи кризи.

Кризові явища на суб'єктах підприємництва обумовлені ризиковою природою їх діяльності, в процесі якої вони зустрічаються з великим різноманіттям ризиків, що загрожують нормальній діяльності суб'єктів підприємництва і можуть привести до виникнення кризи.

Для того, щоб полегшити роботу аналітиків з аналізу ризиків суб'єкту підприємництва, в роботі запропонована категорія «критичних ризиків» - ризиків, що, як правило, призводять до появи глибокої кризи на суб'єкті підприємництва, в результаті чого він стає нездатним вести повноцінну фінансово-економічну діяльність, а також уточнене поняття кризового середовища організації, яке пропонується розділяти на два типи – кризове середовище першого рівня, що включає в себе всі ризики з якими може зіштовхнутись суб'єкт підприємництва під час своєї діяльності і кризове середовище другого рівня, що включає в себе лише критичні ризики конкретного суб'єкту.

Проведені дослідження показують, що знання в сфері фінансової безпеки суб'єктів підприємництва умовно можна розділити на кілька областей:

- діагностика фінансового стану суб'єкту підприємництва з метою оцінки ймовірності настання кризових явищ та висновків щодо ефективності його діяльності;
- важелі і методи забезпечення фінансової безпеки;
- методи контролю й оцінки ефективності заходів щодо забезпечення відповідного рівня фінансової безпеки.

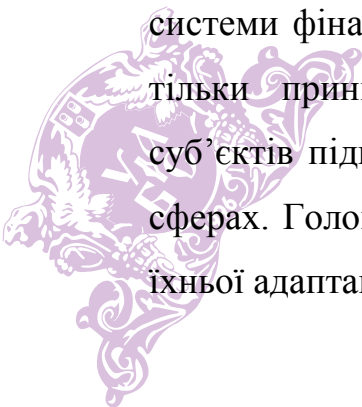

Встановлено, що сфера фінансової діагностики здебільшого представлена методиками прогнозування криз та банкрутства (моделі Альтмана, Фултона, Ліса, R-модель, методики, що запропоновані державними органами України тощо), методиками комплексної оцінки фінансового стану суб'єктів підприємництва чи окремих складових його фінансово-економічної діяльності, а також рядом якісних методик – метод Аргенті, методика Ковальова, SWOT-аналіз.

До основних фінансових методів відносять: фінансове прогнозування і планування, інвестування, кредитування, страхування, ціноутворення, матеріальне стимулювання та система оплати праці та інші. До фінансових важелів - дохід, прибуток, амортизація, ціна, податки, кредити, пільги та санкції, заробітна платня, дивіденди тощо.

Аналіз методів контролю й оцінки ефективності заходів щодо забезпечення відповідного рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, показав, що дана сфера знань є досить нерозвиненою. Функціонально контроль вирішує цілий комплекс завдань та поєднує між собою всі ключові елементи системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Він забезпечує взаємозв'язок між формуванням інформаційної бази, аналізом, плануванням, розробкою та реалізацією необхідних заходів, оцінкою їх ефективності та формуванням висновків. Він забезпечує зворотній зв'язок, звертаючи увагу менеджерів на значні відхилення від запланованих показників, що дає можливість приймати оперативні управлінські рішення, направлені на виконання поставлених завдань.

Оцінка поточного рівня теоретичної бази, необхідної для побудови системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва показала, що існує не тільки принципова можливість побудови системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, але і накопичена маса знань у даній та суміжній сферах. Головні проблеми - відсутність чіткої систематизації знань, а також їхньої адаптації до умов сучасної української економіки.

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

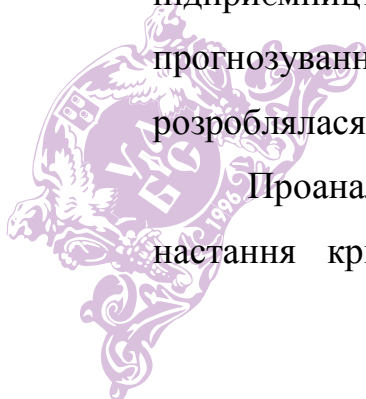
2.1. Аналіз основних недоліків існуючої методології в сфері фінансової безпеки суб'єктів підприємництва

Аналіз теоретичних аспектів формування фінансової безпеки суб'єктів підприємництва проведений нами в першому розділі показав, що систему фінансової безпеки суб'єктів підприємництва можна сформувати, використовуючи поточні можливості економічної науки. Втім, практично кожна зі сфер знань вимагає удосконалення, причому саме в теоретичній області. Основними недоліками є:

- відсутність сучасних та адаптованих до умов української економіки методів прогнозування настання кризових явищ на суб'єктах підприємництва;
- недосконалість системи нормативних значень коефіцієнтів;
- недостатня дослідженість питань циклічності розвитку суб'єктів підприємництва і залежності кризових явищ від них;
- нерозвиненість знань в області людського фактору як основи забезпечення фінансової безпеки.

Одним з найбільш серйозних недоліків в здійсненні діагностики фінансової безпеки є відсутність достовірних методик прогнозування ймовірності настання криз та можливого банкрутства суб'єкту підприємництва. Дійсно, на сьогоднішній день існує цілий ряд методик прогнозування криз та банкрутства, але проблемою є те, що більшість з них розроблялася для західних підприємств, до того ж досить давно.

Проаналізуємо ключові недоліки основних моделей прогнозування настання кризи та банкрутства суб'єктів підприємництва. Почнемо з

п'ятифакторної моделі Альтмана. Слід зазначити, що оскільки макро- і мікроекономічні умови в сучасній Україні і США 60-их зовсім різні, то і коефіцієнти в регресійній моделі будуть іншими (навіть якщо вважати, що використання даної моделі доцільно), що означає неможливість її використання в класичному виді для підприємств України.

Крім того, ряд питань викликає і підбір базових коефіцієнтів. В основу цієї моделі покладений рівень рентабельності суб'єкту підприємництва. Для країн з розвинутою економікою, дійсно, рівень рентабельності є визначальним орієнтиром і свого роду індикатором фінансового стану фірми, що виправдовує винесення його на перше місце серед факторів, які визначають ймовірність банкрутства. Однак виникає питання, наскільки правомірною є його чільна роль в умовах української економіки.

Українськими суб'єктами підприємництва прибуток дотепер використовується для мінімізації податкових платежів, тобто даний показник намагаються звести до нуля чи взагалі в негативну область. Отже, фінансово стійке і достатньо ефективне підприємство, але без прибутку в балансі, може бути визнане потенційним банкрутом за методикою Альтмана.

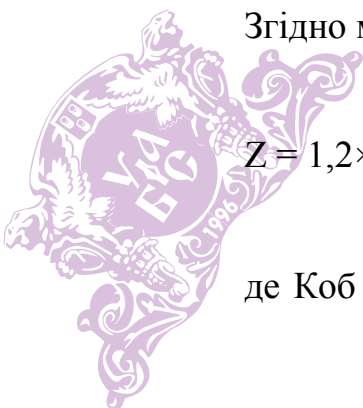
Для того, щоб перевірити наше припущення, проведемо аналіз ряду українських підприємств з різних галузей народного господарства. Оскільки прогноз за методикою Альтмана працює в діапазоні п'яти років, ми аналізували фінансову звітність 17 підприємств станом на 2000 рік, щоб можна було з повною впевненістю говорити про значущість результатів. Всі відібрані нами підприємства функціонують і на сьогодні.

Для практичних розрахунків, зважаючи на відсутність певних початкових даних, скористаємося модифікованою моделлю Альтмана.

Згідно модифікації:

$$Z = 1,2 \times K_{об} + 3,3 \times K_p + 0,6 \times K_{п} + 1,0 \times K_{от}, \quad (2.1)$$

де $K_{об}$ – відношення власного оборотного капіталу до загальної суми

активів;

Кр – відношення балансового прибутку до загальної суми активів;

Кп – відношення загальної суми активів до залученого капіталу;

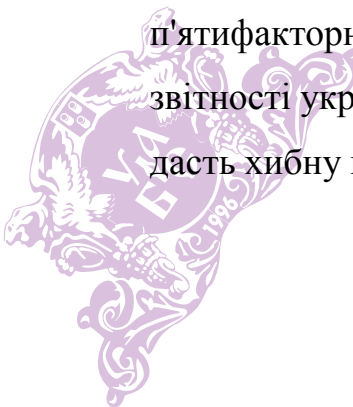
Кот – відношення виручки до загальної суми активів.

У цій версії моделі Альтмана другий показник класичної моделі прийнятий рівним нулю. Це пояснюється тим, що діяльність наших підприємств як акціонерних ще недостатньо розвинена. Змінений і четвертий показник, який розраховується як відношення активів до величини позикових коштів, у зв'язку з відсутністю в Україні інформації про ринкову вартість акцій.

Розрахувавши коефіцієнти і проаналізувавши дані, отримали наступні результати (таблиця 2.1).

Значний, якщо не вирішальний, вплив на результативний показник надає рентабельність, що, загалом, і так виходило з коефіцієнтів моделі. Наявність негативної рентабельності практично гарантує (по моделі Альтмана) майбутнє банкрутство.

З 17 аналізованих підприємств, 10 (60%) мають високу ймовірність банкрутства, 5 (29%) - низьку і 2 (11%) середню. І це при тому, що на сьогодні всі ці підприємства продовжують працювати, ні на одному з них не ініціювалася процедура банкрутства. Тобто модель фактично спрацювала на 30% зі 100% можливих, оскільки за п'ятифакторною моделлю Альтмана прогноз банкрутства в перспективі одного року можна установити з точністю 95%. Отже, необхідно перерахувати коефіцієнти у рівнянні регресії, а можливо, сам підбір коефіцієнтів в принципі неправильний і не працюватиме в умовах сучасної української економіки. Таким чином, використання п'ятифакторної моделі Альтмана, навіть модифікованої до фінансової звітності українських підприємств, недоцільне і з великою долею ймовірності дасть хибну відповідь.

Таблиця 2.1

Прогнозування банкрутства українських підприємств за допомогою 5-факторної моделі Альтмана

Вид економічної діяльності	Назва компанії	Оборотність	Рентабельність	Покриття	Віддача активів	Значення Альтмана	Ймовірність банкрутства
Виробництво та розподілення електроенергії	ВАТ "ДонецькЕнерго"	-0,22	-0,21	1,09	0,97	0,66	висока
	ВАТ "ХарківЕнерго"	-0,08	-0,01	1,43	0,13	0,86	висока
	ВАТ "КиївЕнерго"	0,11	0,00	3,80	0,90	3,32	низька
Хімічне виробництво	ВАТ "Стірол"	0,17	0,13	3,96	0,78	3,79	низька
	ВАТ "Краситель"	-0,17	-1,45	1,80	0,07	-3,84	висока
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	ВАТ "Донецький металургійний завод"	-0,07	-0,21	1,32	1,21	1,21	висока
	ВАТ "Запоріжсталь"	0,01	-0,02	2,44	0,84	2,26	середня
	ВАТ "Південний горнозбагачувальний комбінат"	-0,31	-0,48	1,34	0,54	-0,62	висока
Нафтогазова промисловість	ВАТ "Нафтогаз"	-0,07	-0,04	1,21	0,79	1,31	висока
	ВАТ "Лисичанський НПЗ"	-0,02	-0,09	5,31	1,82	4,67	низька
Виробництво машин та устаткування	ВАТ "КРАЗ"	0,01	-0,47	2,19	0,35	0,13	висока
	ВАТ "МоторСІЧ"	0,24	0,08	3,37	0,53	3,09	низька
	ВАТ "Азовмаш"	0,12	0,00	1,39	1,08	2,06	середня
Легка та харчова промисловість	ВАТ "Славутич"	-0,42	0,01	1,38	1,20	1,55	висока
Інші види економічної діяльності	ВАТ "Універмаг "Україна"	-0,06	-0,14	1,05	0,10	0,21	висока
	Аеропорт «Бориспіль»	0,00	0,02	1,65	0,27	1,34	висока
	ВАТ "Укртелеком"	0,13	0,04	4,44	0,56	3,53	низька

На нашу думку, недоліки, характерні для моделі Альтмана розповсюджуються і на інші західні кількісні методики прогнозування настання криз і банкрутства суб'єктів підприємництва. Таким чином, доходимо висновку, що західні методики не можуть без істотних доопрацювань застосовуватись на підприємствах України, оскільки в їх основі лежать помилкові (для сучасних українських умов) передумови. Отже, необхідно розробити такі методики прогнозування криз та настання банкрутства суб'єктів підприємництва, які б працювали в наших умовах.

В першому розділі ми зауважували на те, що ряд вчених пропонують

використовувати R-модель, як альтернативу до моделі Альтмана. Для того, щоб оцінити працездатність моделі і її результативність, ми провели аналіз, аналогічний тому, що проводився для моделі Альтмана. Були отримані наступні результати (табл. 2.2)

Таблиця 2.2
Прогнозування банкрутства українських підприємств за допомогою моделі R

Вид економічної діяльності	Назва компанії	Оборотність	Рентабельність	Віддача активів	Ефективність	R-коefficient	Ймовірність банкрутства
Виробництво та розподілення електроенергії	ВАТ "ДонецькЕнерго"	-0,22	-3,61	0,97	-0,18	-5,52	максимальна
	ВАТ "ХарківЕнерго"	-0,05	-0,04	0,15	-0,07	-0,52	максимальна
	ВАТ "КиївЕнерго"	0,11	0,01	0,90	0,01	0,94	мінімальна
Хімічне виробництво	ВАТ "Стірол"	0,17	0,18	0,78	0,20	1,73	мінімальна
	ВАТ "Краситель"	-0,17	-3,26	0,07	-0,96	-5,26	максимальна
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	ВАТ "Донецький металургійний завод"	-0,07	-0,89	1,21	-0,15	-1,52	максимальна
	ВАТ "Запоріжсталь"	0,19	0,01	1,27	0,01	1,69	мінімальна
	ВАТ "Південний горнозбагачувальний комбінат"	-0,31	-1,90	0,54	-0,47	-4,77	максимальна
Нафтогазова промисловість	ВАТ "Нафтогаз"	-0,07	-0,21	0,79	-0,04	-0,75	максимальна
	ВАТ "Лисичанський НПЗ"	-0,02	-0,11	1,82	-0,05	-0,23	максимальна
Виробництво машин та устаткування	ВАТ "КРАЗ"	0,01	-1,19	0,35	-0,58	-1,44	максимальна
	ВАТ "МоторСІЧ"	0,24	0,11	0,53	0,16	2,27	низька
	ВАТ "Азовмаш"	0,12	0,00	1,08	0,00	1,07	мінімальна
Легка та харчова промисловість	ВАТ "Славутич"	-0,42	0,03	1,20	0,01	-3,39	максимальна
Інші види економічної діяльності	ВАТ "Універмаг "Україна"	-0,06	-2,82	0,10	-0,57	-3,67	максимальна
	Аеропорт «Бориспіль»	0,00	0,06	0,27	0,09	0,17	висока
	ВАТ "Укртелеком"	0,13	0,06	0,56	0,09	1,21	мінімальна

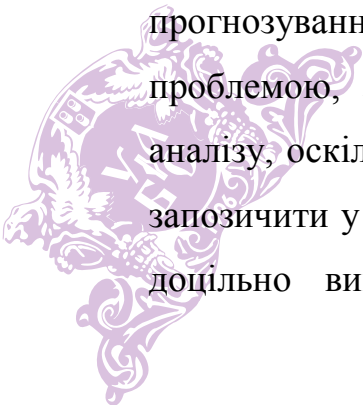
Результати аналізу за даною методикою не набагато відрізняються від результатів, одержаних за моделлю Альтмана. І це при тому, що моделі мають різні коефіцієнти. На наш погляд, головною причиною, яка викликала такі результати за моделлю R, - надмірна її зосередженість на параметрі оборотності. Якщо Альтман поклав в основу моделі - прибутковість, то вчені

Іркутська, на наш погляд, гіперболізували значення коефіцієнта оборотності. За цією моделлю прийнятне значення даного коефіцієнта практично гарантує мінімальну ймовірність банкрутства. На нашу думку, це неправильно, про що свідчить проведений аналіз. Підприємства, які аналізуються, є великими, значну питому вагу в їх активах має основний капітал, що автоматично означає проблеми з коефіцієнтом оборотності. У результаті ми одержали набір потенційних банкрутів, хоча, як показав час, це виявилось помилковим. Таким чином, практичного значення для українських підприємств дана методика не може представляти.

Аналіз досліджень українських учених, присвячених даній проблематиці, показав, що їх існує небагато. До найбільш серйозних і логічно несуперечливих ми б віднесли дискримінаційну модель інтегральної оцінки фінансового стану підприємства, розроблену Терещенко О. Дана модель побудована на основі перевірених часом алгоритмів західних учених, але на базі даних українських підприємств з урахуванням основних недоліків існуючих моделей. Проте немає чіткого уявлення про базу аналізу при побудові даної моделі, використовувалися дані великих підприємств чи дрібних, крім того, немає даних за рядом показників моделі, а саме коефіцієнта детермінації, без якого складно оцінити достовірність моделі. Втім, хочеться ще раз відзначити, що дана модель є найбільш відповідною українським умовам, відносно інших моделей, з погляду економічної логіки.

Отже, можемо відзначити наступне, що не дивлячись на важливість проблеми, фінансові аналітики в Україні на сьогодні фактично не мають у розпорядженні інструментів прогнозування криз та банкрутства.

Таким чином, необхідні вітчизняні розробки, присвячені прогнозуванню настання криз та банкрутства підприємств. Головною проблемою, з якою, як нам бачиться, зіткнуться дослідники - база для аналізу, оскільки сам алгоритм розрахунку і побудови моделі цілком можна запозичити у західних дослідників. На наш погляд, методики прогнозування доцільно використовувати на суб'єктах підприємництва середнього і

великого бізнесу, відповідно і для бази аналізу потрібно використовувати результати їх діяльності.

Ще одним істотним недоліком знань в області фінансового аналізу є недосконалість методології в області коефіцієнтного аналізу фінансового стану підприємства, як відправної точки, свого роду базису для формування моделей, інтегральних оцінок тощо.

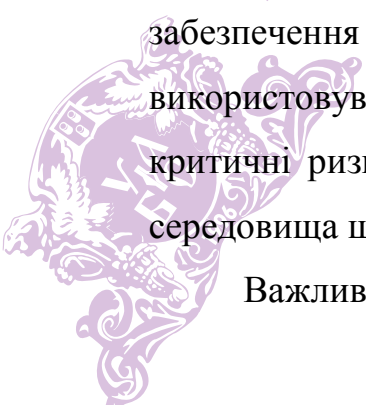
Основні недоліки зосереджені не в самому розрахунку коефіцієнтів, формули показували свою ефективність у різні періоди часу в різних країнах, а головне є логічно й економічно обґрунтованими, а в нормативно закріплених орієнтирах для них. Тобто існують певні межі, перебування в яких того чи іншого коефіцієнту вважається нормою для суб'єкта підприємництва, однак дані нормативи розраховувалися для країн з розвинутою ринковою економікою, а в умовах України їх використання виглядає недостатньо аргументованим. Крім того, не враховуються галузеві особливості, що можуть просто кардинально змінювати оцінку того самого фінансового коефіцієнту залежно від того, у якій галузі народного господарства функціонує суб'єкт підприємництва.

На наш погляд, принаймні, у досить мінливих економічних умовах України, нормативи коефіцієнтів повинні переглядатися (скажімо, раз у п'ять років), доки економіка й економічні умови не стабілізуються.

Отже, важливою задачею, на нашу думку, є уточнення нормативів за ключовими коефіцієнтами фінансового аналізу, а також розробка нормативів за окремими видами економічної діяльності сфери матеріального виробництва.

Характеризуючи якісні підходи, відзначимо, що важелі та методи забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва варто використовувати з поправками на кризове середовище суб'єкту і його критичні ризики. Однак на сьогоднішній день ідеї дворівневого кризового середовища ще недостатньо розвинені.

Важливим напрямом розвитку якісних методів діагностики як

складової частини фінансової безпеки є теорія життєвого циклу суб'єктів підприємництва. Оскільки вплив на організацію тих самих факторів на різних стадіях її життєвого циклу є різним, дуже важливо знати, на якій фазі підприємство перебуває в теперішній момент і до якої рухається.

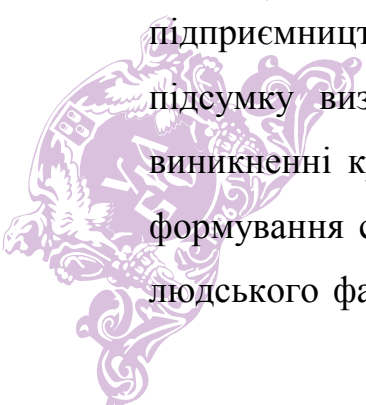
Кожній з фаз циклу (криза або спад, депресія або стагнація, підйом або бум, зрілість та зародження) відповідають певні особливості стану фінансово-економічної системи суб'єкту підприємництва. Знаючи фазу життєвого циклу, аналітик вже має інформацію про цілий ряд типових критичних ризиків, з якими зіштовхуються підприємства на даній фазі свого життєвого циклу.

Характерною рисою ринкової економіки є те, що кризові ситуації виникають на всіх стадіях життєвого циклу суб'єкту підприємництва. Якщо організація своєчасно не реагує на вимоги різних стадій життєвого циклу, то справа буде неухильно наближатися до спаду ділової активності, втрати фінансової рівноваги і стабільного стану, а як наслідок банкрутства [50].

Таким чином, необхідно поглибити знання про цикли, їх причини і пошук ефективних методів та засобів для мінімізації їх негативних наслідків, розробити набори типових критичних ризиків, характерних для тієї чи іншої стадії життєвого циклу.

Недостатньо висвітленими є також питання контролю за реалізацією заходів по забезпеченню фінансової безпеки. Відсутні чіткі критерії оцінки ефективності заходів. На думку багатьох фахівців, саме ця сфера знань є однією з найбільш проблемних у комплексі дій по забезпеченню фінансової безпеки.

Мабуть, найбільш важливою складовою в діяльності суб'єктів підприємництва є трудові ресурси. Саме людський потенціал в остаточному підсумку визначає успішність фірми. Особливу роль він здобуває при виникненні кризових ситуацій. Людський фактор є вирішальним у процесі формування системи фінансової безпеки. Втім теоретична база ролі і місця людського фактору в системі фінансової безпеки розроблена дуже слабо. І

це при тому, що проблемі управління персоналом надається ключове значення в теорії і практиці закордонного менеджменту. Саме цей напрямок є фундаментом успіхів фірми у всіх інших аспектах управління [34, с.168].

Що стосується ролі людського фактора при формування системи фінансової безпеки підприємства, то слід зазначити, що в кожен окремий момент часу фірма прагне до досягнення стану фінансово-економічної рівноваги. Але оскільки постійно змінюється зовнішнє середовище підприємства, міняється і якість рівноважного стану, а, отже, повинне змінюватись і внутрішнє середовище. На думку І. Ансоффа, управління процесом змін через зміну поведження працівників висувається в число найважливіших заходів для приведення потенціалу організації у відповідність із зовнішнім середовищем [4, с.25].

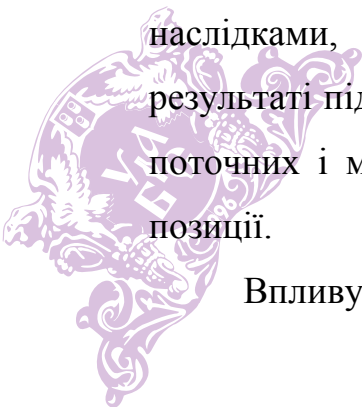
Виходячи зі специфіки нашого дослідження, проблеми, пов'язані з людським фактором, можуть бути наступними:

- головною проблемою, звичайно ж, є недостатньо ефективна діяльність суб'єкту підприємництва, як наслідок його неконкурентноздатність і виникнення різного роду проблем, що можуть спричинити втрату фінансової стабільності. При цьому саме персонал і його дії багато в чому визначають ефективність роботи організації;

- часто першими кроками в подоланні кризи є звільнення працівників, припинення виплат додаткових винагород, а часом навіть і основних - тобто фактично роль людського фактора зводиться в кращому випадку до нуля, а часом і, навпаки, ще сильніше погіршує ситуацію;

- працівники, що не відчують відповідальності за фірму, з появою загрози кризи звільняються, а частіше переходять до конкурентів із усіма наслідками, що з цього випливають, для суб'єкту підприємництва. В результаті підприємство залишається фактично беззбройним перед обличчям поточних і майбутніх проблем, у той час як конкуренти підсилюють свої позиції.

Впливу персоналу на ефективність роботи підприємства приділялося

багато уваги в роботах класиків економічної думки [4, 108, 136 та ін.], у той час як поточні теоретичні розробки в сфері фінансової безпеки багато в чому обходять цю проблему стороною. Тому ми вважаємо, що необхідно більш детально проаналізувати деякі аспекти ролі людського фактора в забезпеченні фінансової безпеки підприємства.

Таким чином, найбільш актуальними, на наш погляд, проблемами, що заважають формуванню та ефективній дії системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва на сьогоднішній день є відсутність сучасних та адаптованих до умов української економіки методів прогнозування настання кризових явищ на суб'єктах підприємництва, недосконалість системи нормативних значень коефіцієнтів, недостатня дослідженість питань циклічності розвитку суб'єктів підприємництва і залежності кризових явищ від них, нерозвиненість знань в області людського фактору як основи забезпечення фінансової безпеки. Їх вирішення дозволить сформувати ефективну систему фінансової безпеки підприємства та створить передумови для стабільного і безкризового існування суб'єктів господарювання.

2.2. Розробка методики комплексної оцінки фінансової безпеки суб'єкта підприємництва

Складовою частиною системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є фінансова діагностика. Достовірна оцінка фінансового стану дуже важлива для формування правильних висновків та прийняття адекватних рішень.

Існує два підходи до оцінки та діагностики рівня фінансової безпеки - це якісні і кількісні методи. Головною проблемою є те, що основна маса цих методик є розробками західних економістів. Вони створювались для західних компаній. Вітчизняні ж аналітики намагаються використовувати їх в оригінальному вигляді, аналізуючи підприємства України, тому досить часто отримують результати, що не в повній мірі відповідають реальному їх

становищу, тобто не враховується специфіка економічної системи України.

І, якщо в якісних методиках, слід уточнити ряд критеріїв і відкоригувати оцінки, то в області кількісних - труднощі набагато більш серйозніші.

Головними проблемами, на наш погляд, є не адаптованість західних методик до умов України і недосконалість методології в області коефіцієнтного аналізу фінансового стану суб'єктів підприємництва, як відправної точки, свого роду основи для формування оцінних значень для моделей, інтегральних оцінок тощо.

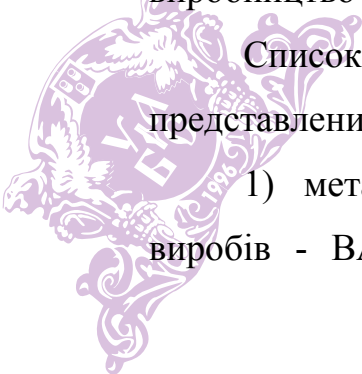
Основні недоліки сконцентровані не в самому розрахунку коефіцієнтів, а в нормативно закріплених орієнтирах для них. Ці нормативи розраховувалися для країн з розвинутою ринковою економікою, а в умовах України їх використання може бути недостатньо аргументованим. Крім того, ніяк не враховуються галузеві особливості, що можуть просто кардинально змінювати оцінку того самого фінансового коефіцієнту залежно від того, у якій галузі народного господарства функціонує суб'єкт підприємництва.

Отже, першочерговим завданням є уточнення нормативів за ключовими коефіцієнтами фінансового аналізу, а також розробка нормативів за окремими видами економічної діяльності сфери матеріального виробництва.

Для виконання поставлених задач нами були відібрані дані по 60 підприємствах 6 різних видів економічної діяльності сфери матеріального виробництва України (металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів, хімічне виробництво, виробництво машин та устаткування, нафтогазова промисловість, легка і харчова промисловість, виробництво та розподілення електроенергії).

Список підприємств, відсортований за видами економічної діяльності, представлений нижче:

1) металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів - ВАТ "Металургійний комбінат "Азовсталь", ВАТ "Донецький

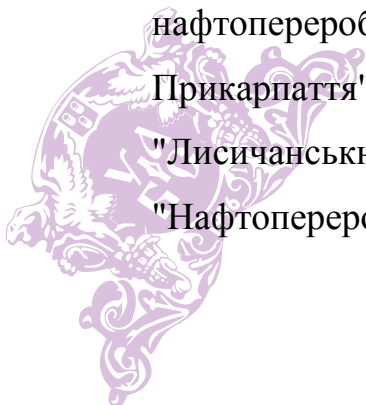
металургійний завод", ВАТ "Харцизький трубний завод", ВАТ "Запорізький завод феросплавів", ВАТ "Стахановський завод феросплавів", ВАТ "Північний гірничо-збагачувальний комбінат", ВАТ "Нижньодніпровський трубопрокатний завод", ВАТ "Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча", Спільне українсько-швейцарське підприємство ТОВ "Метален", ВАТ "Запорізький металургійний комбінат "Запоріжсталь" імені С. Орджонікідзе";

2) легка і харчова промисловість - ЗАТ "АВК", ВАТ "Галактон", ВАТ "Мономах", Акціонерне товариство відкритого типу "Пиво-безалкогольний комбінат "Радомишль", ВАТ "Решетилівський маслозавод", ВАТ "Пивзавод "Рогань", ЗАТ "Сармат", ВАТ "Севастопольський холодокомбінат", ВАТ "Пиво-безалкогольний комбінат "Славутич", ВАТ "Універмаг "Україна";

3) хімічне виробництво - ВАТ "Азот", АТВТ "Галичфарм, ВАТ "Фармацевтична фірма "Здоров'я", ВАТ "Барвник", ВАТ "Маркохім", ВАТ "Рівнеазот", ВАТ "Концерн Стирол", Державна акціонерна компанія "Титан", ВАТ "Фармак", ВАТ "Черкаське хімволокно";

4) виробництво машин та устаткування - ВАТ "Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М.В. Фрунзе", "Чернігівський завод радіоприладів", ВАТ "Суднобудівний завод "Океан", ВАТ "Мотор-Січ", ВАТ "Львівський автобусний завод", ВАТ "Запоріжтрансформатор", ВАТ "Запорізький автомобільний завод", ВАТ Бериславський машинобудівний завод, ВАТ "Азовмаш", Холдингова компанія "Автокраз" у формі ВАТ;

5) нафтогазова промисловість - НАК "Нафтогаз України", ВАТ "Укрнафта", Державне акціонерне товариство "Чорноморнафтогаз", ВАТ по газопостачанню та газифікації "Хмельницькгаз", ВАТ "Херсонський нафтопереробний комплекс", ВАТ "Суминафтопродукт", ВАТ "Нафтохімік Прикарпаття", ВАТ "Львівський дослідний нафтомаслозавод", "Лисичанськнафтопродукт", ВАТ "Концерн Галнафтогаз", ВАТ "Нафтопереробний комплекс - Галичина";

б) виробництво та розподілення електроенергії - ВАТ "Державна енергогенеруюча компанія "Центренерго", ВАТ енергопостачальна компанія "Хмельницькобленерго", Акціонерна компанія "Харківобленерго", ВАТ "Львівобленерго", ВАТ "Крименерго", Акціонерна енергопостачальна компанія "Київенерго", ВАТ "Західенерго", ВАТ Енергопостачальна компанія "Закарпаттяобленерго", ВАТ "Донецькобленерго", ВАТ "Дніпроенерго";

Для того, щоб дані й отримані результати аналізу були достатньо об'єктивними і статистично значимими, ми взяли форми фінансових звітностей (баланс, звіт про фінансові результати) підприємств за період у 3-4 роки починаючи з 2000-2001 і закінчуючи 2005 роком [211].

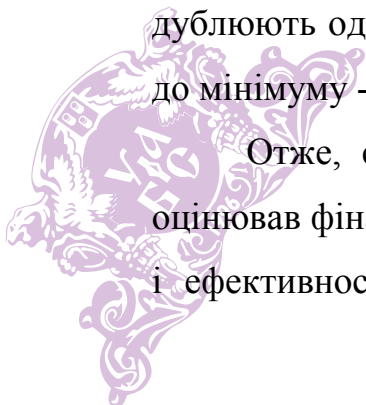
Отже, інформаційною базою аналізу була фінансова звітність більше 500 підприємств України, що дозволяє розраховувати на достатній ступінь достовірності результатів і їх відповідність загальній ситуації в країні.

Наступним важливим завданням є вибір системи показників, яка б найбільш повно і об'єктивно відображала всі аспекти фінансово-економічної діяльності підприємства - ефективність, прибутковість, захищеність і кредитоспроможність, ділову активність і т.д.

Залежно від мети, періодичності фінансового аналізу, його об'єкту і результатів науковцями були розроблені цілі комплекси аналітико-оцінних показників, зокрема показники оцінки майнового стану суб'єкту підприємництва, прибутковості, ліквідності, платоспроможності, кредитоспроможності, фінансової стійкості, стабільності, ділової активності, акціонерного капіталу.

На нашу думку, зважаючи на те, що деякі показники багато в чому дублюють один одного, варто скоротити кількість аналізованих коефіцієнтів до мінімуму - у районі 7-8 позицій.

Отже, слід відібрати деякий набір показників, який би комплексно оцінював фінансовий стан суб'єкту підприємництва, як з погляду ризиків, так і ефективності діяльності. Особливу увагу варто звернути на показники

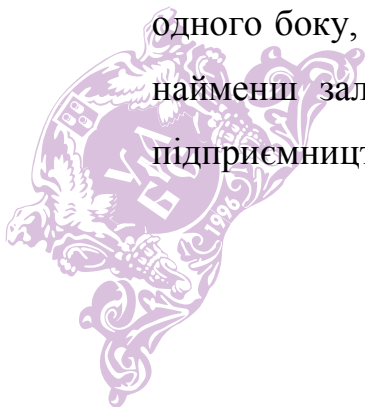
фінансової стійкості підприємства, оскільки саме вони є визначальними при визначенні рівня фінансової безпеки.

Для цього розглянемо кожен з перерахованих вище груп показників окремо (табл. 2.3) [75, 109, 140, 194] і виберемо ті з них, що найбільш повно відповідають нашим аналітичним потребам.

Оскільки вибір коефіцієнтів проводиться для побудови методики аналізу саме українських підприємств (у такий спосіб обмежуємо спектр її дії, але підвищуємо якість роботи для України), то, на наш погляд, найбільш прийнятним з п'яти перерахованих показників оцінки майнового стану є коефіцієнт зносу основних засобів, оскільки він є одним з найбільш проблемних показників за підприємствами України і динаміка його значень багато в чому розкриває зміни в інших запропонованих показниках (коефіцієнт відновлення основних засобів, коефіцієнт вибуття основних засобів).

Обов'язковою і важливою складовою фінансового аналізу має бути оцінка показників рентабельності суб'єктів підприємництва. На наш погляд, найбільш задовольняючим наші потреби є показник рентабельності активів, оскільки він дає загальну картину за ступенем прибутковості діяльності, при чому в масштабах усього підприємства, а не окремих складових його діяльності.

Для детальної оцінки ліквідності, платоспроможності і кредитоспроможності суб'єкту підприємництва рекомендують використовувати більш широке коло показників, ніж для оцінки майнового стану і прибутковості. Ключовими показниками нам бачаться наступні: коефіцієнт покриття загальний та коефіцієнт фінансування, оскільки вони, з одного боку, характеризують загальну захищеність підприємства, а з іншого найменш залежать від особливостей діяльності того чи іншого суб'єкту підприємництва та локальних і незначних змін у структурі балансу.

Таблиця 2.3

Розподіл основних показників фінансового аналізу за групами

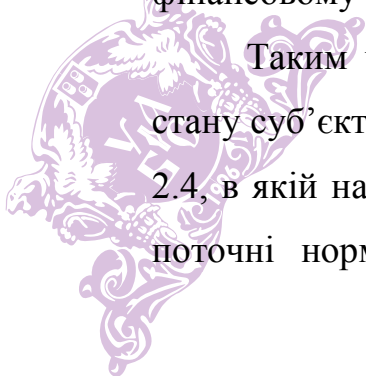
Група показників	Назва показника
Показники оцінки майнового стану	- сума господарських засобів, що є в розпорядженні підприємства; - питома вага активної частини основних засобів; - коефіцієнт зносу основних засобів; - коефіцієнт оновлення основних засобів; - коефіцієнт вибуття основних засобів
Показники рентабельності	- рентабельність продажів; - рентабельність основної діяльності; - рентабельність основного капіталу; - рентабельність власного капіталу; - період окупності власного капіталу; - рентабельність усього капіталу підприємства; - рентабельність активів
Показники оцінки ліквідності, платоспроможності і кредитоспроможності	- величина власних оборотних коштів; - маневреність власних оборотних коштів; - коефіцієнт покриття поточний; - коефіцієнт покриття загальний; - коефіцієнт швидкої ліквідності; - коефіцієнт абсолютної ліквідності; - коефіцієнт платоспроможності; - частка оборотних коштів в активах; - частка виробничих запасів у поточних активах; - частка власних оборотних коштів у покритті запасів; - коефіцієнт покриття запасів; - коефіцієнт критичної ліквідності; - період інкасації дебіторської заборгованості; - тривалість кредиторської заборгованості; - коефіцієнт поточної заборгованості; - коефіцієнт автономії (незалежності); - коефіцієнт співвідношення позикових і власних засобів.
Показники ділової активності	- загальна оборотність капіталу; - коефіцієнт оборотності активів; - оборотність мобільних засобів; - оборотність матеріальних оборотних коштів; - оборотність готової продукції; - оборотність дебіторської заборгованості; - середній термін обороту дебіторської заборгованості; - оборотність кредиторської заборгованості; - середній строк обороту кредиторської заборгованості; - фондвіддача основних необоротних активів; - оборотність власного капіталу.
Показники, що аналізують акціонерний капітал і ефективність його використання	- прибутковість акцій; - дохід на звичайну акцію; - цінність акції; - рентабельність акції; - дивідендний дохід; - коефіцієнт котирування акцій.

Найбільш цікавим, з погляду фінансової безпеки суб'єкту підприємства й оцінки ступеня захищеності від зовнішніх фінансових ризиків є коефіцієнт втрати платоспроможності, оскільки саме він дає уявлення про ступінь теоретичної спроможності виконувати суб'єктом підприємства свої зобов'язання, у випадку настання певних негативних подій, тобто дає загальну характеристику його захисним фінансовим резервам.

Узагальнюючими показниками оцінки фінансового стану суб'єктів підприємства є показники ділової активності. Оскільки значення більшості приведених показників ділової активності багато в чому визначаються специфікою діяльності того чи іншого суб'єкту підприємства, його відносинами з контрагентами, на наш погляд, для аналізу доцільно взяти коефіцієнт оборотності активів, оскільки він дає загальну картину ефективності використання активів. Для того, щоб дещо конкретизувати цей показник, нами було вирішено застосувати також коефіцієнт фондівіддачі основних засобів, оскільки ключовою статтею активів балансу суб'єкту підприємства сфери матеріального виробництва є його основні засоби. Тому ефективність саме їх використання необхідно оцінити та проаналізувати при аналізі ефективності діяльності суб'єкту підприємства.

Західні аналітики рекомендують застосовувати показники, що аналізують акціонерний капітал і ефективність його використання. Ми вважаємо, що на сьогоднішній день занадто мало українських суб'єктів підприємства приділяють належну увагу своїм акціонерам, а в умовах нерозвинутого вторинного фондового ринку про такі речі як ринкова ціна акції можна говорити дуже умовно. Тому використання даних показників у фінансовому аналізі українських підприємств недоцільне.

Таким чином, на основі проведеного аналізу показників фінансового стану суб'єкту підприємства, наш вибір можна представити у виді таблиці 2.4, в якій надано формули розрахунків показників, їх економічний зміст та поточні нормативні значення, що рекомендовані в якості орієнтирів в

більшості підручників та методик з фінансово-економічного аналізу, зокрема роботах Поддєрьогіна А.М., Ковальова В.В., Шеремета А.Д., Сайфуліна Р.С., а також в Методиці проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій, розробленій Агентством з питань банкрутства підприємств та організацій.

Таблиця 2.4

Ключові показники аналізу діяльності суб'єкту підприємництва

Назва коефіцієнту	Формула розрахунку		Економічний зміст	Нормативне значення за основними методиками
	чисельник	знаменник		
Коефіцієнт зносу основних засобів	Сума зносу основних засобів	Балансова вартість основних засобів	Характеризує ступінь зношеності основних засобів підприємства.	Менше 0,5
Фондовіддача основних засобів	Чистий дохід від реалізованої продукції	Середньорічна вартість основних засобів	Характеризує ефективність використання основних засобів	Більше 1
Рентабельність активів	Чистий прибуток	Середня вартість активів за період	Показує, який прибуток одержує підприємство з кожної гривні, вкладеної в активи. Дозволяє визначити ефективність використання активів підприємства.	Більше 0,05
Коефіцієнт оборотності активів	Чистий дохід	Середня вартість активів за період	Визначає потенціал компанії по одержанню доходу при існуючих інвестиціях і структурі капіталу.	Немає
Коефіцієнт покриття загальний	Поточні активи	Короткострокові зобов'язання	Характеризує достатність оборотних коштів для погашення своїх боргів.	Критичне значення = 2. Значення=2-2,5 свідчать, що фірма вчасно ліквідує свої борги.
Коефіцієнт фінансування	Середня вартість заборгованості за період	Середня вартість власного капіталу за період	Визначає співвідношення загальної заборгованості і власного капіталу.	Менше 1
Коефіцієнт втрати платоспроможності	Виторг від реалізації	Витрати	Показує, наскільки в силу негативних факторів, можуть бути скорочені надходження коштів, щоб при цьому була можливість здійснювати необхідні платежі	Значення даного коефіцієнта не повинне бути менше 1

В основу запропонованої методики покладений розрахунок коефіцієнтів за даними фінансової звітності підприємств з подальшою обробкою результатів засобами описової статистики. При чому до здійснення описової статистики робиться вибірка репрезентативних значень. Ця вибірка здійснювалась шляхом відсіювання нетипових значень. Як правило, це 2-3 значення, що найбільш сильно відрізняються як у більшу, так і в меншу сторону.

Отримані вибірки виявились досить якісними, по деяких коефіцієнтах окремих галузей (енергетичної, машинобудування) доводилося застосовувати мінімальну фільтрацію, оскільки розкид значень був дуже незначний.

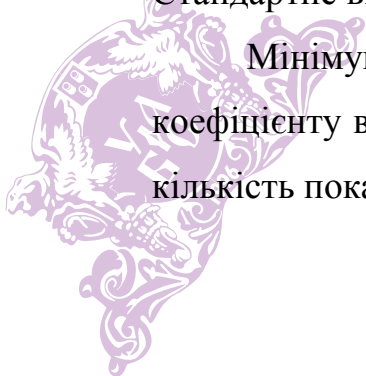
Взагалі слід відзначити, що в середньому близько 2/3 значень припадало на досить вузьку (в плані розміру діапазону змін) групу значень. Таким чином, отримані середні значення відповідають реальним середнім значенням суб'єктів підприємництва України сфери матеріального виробництва різних видів економічної діяльності.

Результати розрахунків в розрізі окремих видів економічної діяльності представлені в додатках Б-Ж.

Середні значення основних фінансово-економічних коефіцієнтів у розрізі видів економічної діяльності представлені в таблиці 2.5.

Щодо параметрів описової статистики й отриманих результатів. У середньому стандартна помилка обчислення не перевищує 10%, що пов'язано з деякою обмеженістю вибірки (30-40 значень за окремим коефіцієнтом за кожним з аналізованих видів економічної діяльності галузі), а також "викидами" значень за окремими суб'єктами підприємництва. На наш погляд, така погрішність не робить результати аналізу нерепрезентативними. Стандартне відхилення дозволяє формувати діапазон зміни показника.

Мінімум і максимум, відповідно, найменше і найбільше значення коефіцієнту в виборці, а інтервал - різниця між ними. Кількість аргументів - кількість показників у вибірці, що залишились після фільтрації.

Таблиця 2.5

Середні значення ключових фінансових коефіцієнтів суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва України за видами економічної діяльності

Вид економічної діяльності	Коефіцієнт зносу основних засобів	Фондові ддача основних засобів	Рентабельність активів	Коефіцієнт оборотності активів	Коефіцієнт покриття загальний	Коефіцієнт фінансування	Коефіцієнт втрати платоспроможності
Хімічне виробництво	0,52	1,56	0,04	0,72	1,56	0,39	1,09
Виробництво машин та устаткування	0,49	0,94	-0,02	0,37	1,67	1,03	0,94
Нафтогазова промисловість	0,46	2,81	0,02	1,01	1,45	1,32	1,07
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	0,58	3,04	0,07	1,18	1,56	0,97	1,10
Виробництво та розподілення електроенергії	0,55	1,74	-0,03	0,69	0,84	1,79	0,95
Легка і харчова промисловість	0,28	2,77	0,01	1,16	1,08	1,41	1,02
Нормативні значення	менше 0,50	більше 1,00	більше 0,05	немає	2,00-2,50	менше 1,00	більше 1,00

Розкид середніх значень коефіцієнтів по галузях досить значний, що підтверджує наше припущення про необхідність розрахунку середньогалузевих значень, а не тільки середніх показників по всій промисловості України в цілому.

Частина коефіцієнтів укладається в нормативні значення, але основна їх маса, як і передбачалося нами, відрізняється від них. Проаналізуємо кожний з коефіцієнтів окремо.

Розглянемо коефіцієнт зносу основних засобів. Більшість підприємств України (за винятком підприємств легкої промисловості України) перевищує чи знаходиться в критичній зоні значень щодо нормативу даного показника. Підприємства хімічної, енергетичної і важкої промисловості використали свої основні фонди більш ніж на половину (по окремих підприємствах цей показник перевищує 70-80%), що є без сумніву негативним явищем.

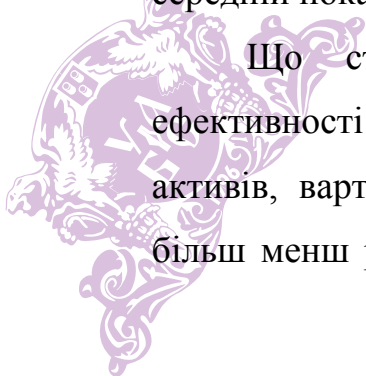
Негативна ситуація складається і на підприємствах нафтової промисловості, машинобудування (їхні значення дуже близькі до 50%). Єдиною із семи аналізованих галузей, у якій ситуація зі зносом основних засобів далека від критичної є легка промисловість.

Значення коефіцієнту фондівдачі основних засобів розподілені вкрай нерівномірно по галузях, що пов'язане зі специфікою виробничої діяльності підприємств різних галузей. Лідирує за цим показником важкої промисловості (3,04), специфіка виробничої діяльності якої припускає значну частку в балансі основних засобів і, відповідно, низьку їхню фондівдачу. Однак завдяки максимальному значенню середньої рентабельності в цій галузі коефіцієнт фондівдачі досить великий.

Також значну фондівдачу мають підприємства нафтової і легкої промисловості (2,8 і 2,77 відповідно). Відносно низьку фондівдачу мають підприємства машинобудування (0,94).

Проаналізуємо коефіцієнт, що характеризує рентабельність активів. Небажання підприємств України платити податок на прибуток, а якщо і платити, то по мінімуму, призвело до того, що у фінансовій звітності підприємства бажають в графі «чистий прибуток» мати нульові чи від'ємні значення. Це, а також те, що ще не цілком закінчився перехід підприємств на ринкове ведення справ (з усіма особливостями господарської діяльності, що впливають, і відповідного її відображенням у фінансовій звітності) пояснює гранично низький рівень рентабельності активів у всіх галузях. У деяких з них (машинобудування й енергетика) цей коефіцієнт навіть приймає негативні значення (-0,02 і -0,03 відповідно). В інших же галузях рівень рентабельності не перевищує 5%, за винятком важкої промисловості, де середній показник дорівнює 7%.

Що стосується останнього з розглянутих нами коефіцієнтів ефективності діяльності підприємства, а саме коефіцієнту оборотності активів, варто сказати, що його значення розподілені в діапазоні 0,7-1,1 більш менш рівномірно, за винятком тільки підприємств машинобудування

(0,37). Лідерами ж є важка і легка промисловість (1,18 і 1,16).

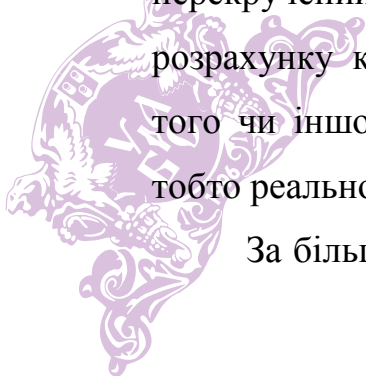
Проаналізуємо показники захищеності. Почнемо з загального коефіцієнту покриття. Основна маса значень розподілена рівномірно і коливається в зоні 1,5, як правило, перевищуючи її, що з погляду ступеню захищеності все-таки набагато більш позитивно, ніж, скажімо, перебування коефіцієнту нижче одиниці. Винятком є показники в енергетиці – 0,84.

Значення коефіцієнту фінансування розподілені дуже нерівномірно між галузями з досить великою амплітудою розкиду: від мінімуму в 0,39 по підприємствах хімічної промисловості до 1,79 в енергетиці. І, якщо перебування значень даного показника в зоні мінімумів чи, принаймні, менше одиниці (0,39 - хімічна і 0,97 - важка промисловість) можна розцінювати як позитивну характеристику ступеня їхньої захищеності, то наближення показників до зони максимумів, та й навіть просте перевищення одиниці уже є негативною характеристикою. На жаль, саме це спостерігається в більшості галузей (енергетиці, що вже згадувалось нами, а також легкій і нафтовій промисловості, машинобудуванні).

Коефіцієнт втрати платоспроможності змінювався у дуже вузькому діапазоні 0,94-1,1 і в цілому більшість галузей відповідають нормативним значенням, тобто мають достатній рівень платоспроможності. Умовними аутсайдерами є машинобудування й енергетика, значення даного показника в них менше одиниці, що говорить про можливі проблеми з платоспроможністю. В інших галузях коефіцієнт втрати платоспроможності більше одиниці.

Отже, аналіз основних фінансових коефіцієнтів за видами економічної діяльності показав, що українські аналітики в своєму розпорядженні мають перекручений і неточний інструментарій аналізу. Це стосується не логіки розрахунку коефіцієнтів або ж економічного змісту нормативних значень того чи іншого показника, а саме реальних середніх значень коефіцієнтів, тобто реальної ситуації суб'єктах підприємництва України.

За більшістю розглянутих нами показників реальні середні значення за

галузями відрізняються від рекомендованих нормативних значень, тобто на загальному тлі суб'єкт підприємництва може мати відносно стійке фінансове положення і вести досить (з погляду галузі) ефективну діяльність. У той час як існуючі нормативи будуть характеризувати його фінансовий стан як негативний, що може позначитися на взаєминах із кредиторами, контрагентами, інвесторами і тощо. Тобто при здійсненні фінансового чи порівняльного аналізу діяльності суб'єкту підприємництва необхідно враховувати галузевий фактор, або, принаймні, мати його на увазі.

Запропоноване нами сполучення "класичних" нормативних значень із середніми показниками в розрізі галузей дозволить зробити фінансовий аналіз більш об'єктивним і точним.

Підсумкові результати по всій промисловості України в цілому представлені в таблиці 2.6. Вони розраховувалися шляхом усереднення середніх галузевих значень. Типовий діапазон, тобто діапазон, у якому коливається переважна більшість значень за даним показником, визначався шляхом корегування середнього значення по промисловості на усереднене стандартне відхилення, як убік збільшення, так і убік зменшення.

Таблиця 2.6

Середні значення основних фінансових показників та типові діапазони за суб'єктами підприємництва сфери матеріального виробництва України

Назва коефіцієнта	Нормативне значення	У середньому за сферою мат. виробництва	Типовий діапазон
Коефіцієнт зносу основних засобів	менше 0,5	0,48	0,40-0,60
Фондовіддача основних засобів	більше 1	2,00	1,00-3,00
Рентабельність активів	більше 0.05	0,01	-0,02-0,04
Коефіцієнт оборотності активів	немає	0,84	0,40-1,20
Коефіцієнт покриття загальний	2,0-2,5	1,50	0,80-2,10
Коефіцієнт фінансування	менше 1	1,02	0,40-1,60
Коефіцієнт втрати платоспроможності	більше 1	1,04	0,90-1,20

Середні значення основних фінансових показників по промисловості України в цілому знаходяться не дуже далеко від рекомендованих

нормативних значень, хоча основна їх маса перебуває в критичних зонах чи перевищує їх. Найбільш «слабкими місцями» є коефіцієнти зносу основних засобів, рентабельності активів та коефіцієнт співвідношення залучених та власних коштів.

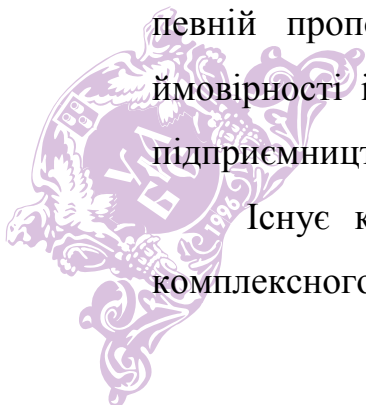
Значний розкид значень коефіцієнтів за суб'єктами підприємництва різних видів економічної діяльності обумовлює досить широкий типовий діапазон, що робить дещо розмивчастим уявлення про ліміти коливання показника, в котрих та чи інша зміна не буде трактуватись як погіршення фінансового стану чи невідповідність його нормативним значенням.

Тому, ми вважаємо, за необхідне використання типових діапазонів з поправкою на рекомендовані нормативні значення по промисловості в цілому та в розрізі окремих галузей – це надасть можливість аналітику максимально точно і об'єктивно оцінити фінансовий стан суб'єкту підприємництва.

Розглянуті вище фінансові показники, навіть з урахуванням наших рекомендацій, дають усе-таки лише розрізнену і часткову оцінку рівня фінансової безпеки суб'єкту підприємництва. З одного боку, при використанні досить великої кількості коефіцієнтів з'являється можливість максимально різнобічно проаналізувати діяльність суб'єкту підприємництва і його поточне, а можливо і майбутнє фінансове становище. З іншого боку, велика кількість фінансових показників значно ускладнює роботу аналітиків, а також може створити неясність в результаті суперечливих сигналів від різних показників. Кінцевою метою використання окремих показників є одержання узагальнених даних і відповідних висновків.

У зв'язку з цим необхідно розробити методику, яка б, об'єднавши в певній пропорції окремі значення коефіцієнтів, з достатнім ступенем ймовірності і точності видала загальну оцінку фінансового стану суб'єкту підприємництва.

Існує кілька підходів створення подібних методик - це методики комплексного аналізу, методики з використанням інтегральних коефіцієнтів,

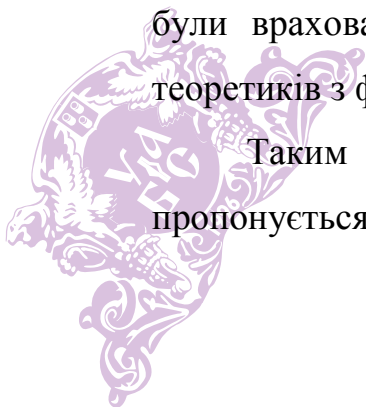
скорінгові системи.

Кожен суб'єкт підприємництва в процесі своєї діяльності намагається знайти межу між прибутковістю і ризиком, що, знаходяться в прямій залежності, тобто йдучи на великі ризики, підприємець розраховує дістати більший прибуток. Дану ситуацію можна представити як терези, на одній шальці яких ризики, а на іншій - прибуток. Ідеальним буде стан рівноваги. Перекоси ж ведуть до дестабілізації діяльності суб'єкту підприємництва: занадто високі ризики, нехай і при значному прибутку, роблять діяльність суб'єкту підприємництва дуже залежною від тих чи інших факторів, що в підсумку може призвести до його неплатоспроможності і, як наслідок, банкрутству. У той же час малі ризики, що супроводжуються незначними обсягами прибутку, ставлять під сумнів доцільність діяльності суб'єкту підприємництва.

Тому ми вважаємо, що при оцінці фінансової безпеки суб'єктів підприємництва ключовими є дві сторони їх діяльності: ефективність і захищеність. В основу рекомендованої методики ми пропонуємо ввести коефіцієнти, розглянуті вище.

В якості бази для побудови кількісної методики оцінки фінансової безпеки суб'єктів підприємництва ми пропонуємо використовувати комплексну методику з інтегральним значенням у 100 балів. Визначення рівня фінансової безпеки залежно від кількості набраних балів, а також кількість балів, яка відповідає тому чи іншому коефіцієнту, визначались нами на основі експертних оцінок економістів та керівників підприємств, що виступили базою аналізу в нашій роботі це зокрема працівники ВАТ «Сумське НВО ім. Фрунзе», ТОВ «Імпакт», ТОВ «Горобина», крім того нами були враховані думки та побажання вчених-економістів та спеціалістів-теоретиків з фінансового та економічного аналізу.

Таким чином, оцінку фінансової безпеки суб'єктів підприємництва пропонується проводити за наступною формулою.

$$\begin{cases} I = \sum_{i=1}^n MAX_i \times P_i \\ P_i = 1, & K_i > t_i \\ P_i = 0,5, & K_i \in t_i \\ P_i = 0, & K_i < t_i \end{cases} \quad (2.1)$$

де I – інтегральна оцінка рівня фінансової безпеки;

MAX_i - Максимальна кількість балів за i -им коефіцієнтом;

P_i - поправочний коефіцієнт;

K_i - фактичне значення i -го коефіцієнту.

Оскільки, виходячи з загальної спрямованості роботи, ключовими, на наш погляд, є показники фінансової безпеки, нами пропонується наступний розподіл внеску кожного з коефіцієнтів у загальний результат (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Максимальні бальні оцінки в розрізі окремих коефіцієнтів фінансового аналізу для оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва

Назва коефіцієнта	Максимальна кількість балів
Коефіцієнт зносу основних засобів	10
Фондовіддача основних засобів	10
Рентабельність активів	10
Коефіцієнт оборотності активів	10
Коефіцієнт покриття загальний	20
Коефіцієнт фінансування	20
Коефіцієнт втрати платоспроможності	20
Максимально можлива кількість балів	100

Наступним кроком є визначення інтервалів значень показників й за допомогою поправочних коефіцієнтів - кількості балів, що присвоюється аналітиком. Значення поправочних коефіцієнтів пропонуємо поділити на три групи: 0; 0,5 і 1. Це зроблено, виходячи з наявності трьох типів оцінки рівня фінансової безпеки - критичний, недостатній, достатній.

Конкретні значення коефіцієнтів і відповідно вибір для них поправочного коефіцієнта визначався нами на основі як реальних середніх значень за видами економічної діяльності сфери матеріального виробництва

України, так і рекомендованих нормативних значень.

У результаті, одержуємо наступний розподіл (табл. 2.8)

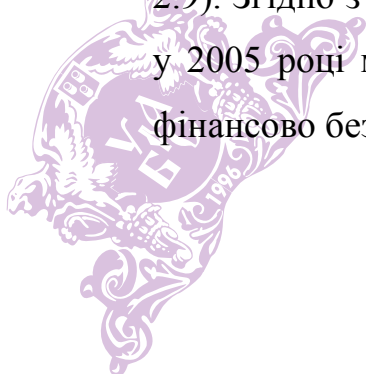
Таблиця 2.8

Визначення поправочного коефіцієнту за ключовими показниками фінансового аналізу для суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва України

Назва коефіцієнта	Поправочний коефіцієнт		
	0,00	0,50	1,00
Коефіцієнт зносу основних засобів	>0,60	0,40-0,60	<0,40
Фондовіддача основних засобів	<1,00	1,00 – 2,00	>2,00
Рентабельність активів	<0,00	0,00 – 0,05	>0,05
Коефіцієнт оборотності активів	<0,50	0,50-0,90	>0,90
Коефіцієнт покриття загальний	<0,80	0,80-1,00; >1,50	1,00-1,50
Коефіцієнт фінансування	>1,10	0,90-1,10	<0,90
Коефіцієнт втрати платоспроможності	<0,85	0,85-1,00	>1,00

Таким чином, при визначенні поправочного коефіцієнту ми керувалися в основному реальними даними економіки України, не втрачаючи при цьому логічного зв'язку з економічним змістом кожного з представлених фінансових показників. За результатами аналізу суб'єкт підприємництва може отримати один з трьох типів оцінки рівня фінансової безпеки: критичний (менше 60 балів), недостатній (60-80 балів), достатній (80-100 балів). Критична оцінка означає значну фінансову небезпеку в діяльності суб'єкті підприємництва. Недостатня оцінка свідчить про наявність ряду проблем в діяльності суб'єкту підприємництва, що у майбутньому можуть спричинити кризові явища. Достатня оцінка відповідає фінансово безпечному стану суб'єкту підприємництва.

Для ілюстрації роботи запропонованої нами методики оцінки фінансового стану, проведемо аналіз ТОВ «Рогань» станом на 2005 рік (табл. 2.9). Згідно з нашою класифікацією рівень фінансової безпеки ТОВ «Рогань» у 2005 році можна охарактеризувати як достатній, а, отже, підприємство є фінансово безпечним.

Таблиця 2.9

Визначення рівня фінансової безпеки ТОВ «Рогань» станом на 2005 рік

Назва коефіцієнта	Значення коефіцієнта	Поправочний коефіцієнт	Максимальна кількість балів	Реальна кількість балів
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,25	1	10	10
Фондовіддача основних засобів	3,21	1	10	10
Рентабельність активів	-0,01	0	10	0
Коефіцієнт оборотності активів	1,43	1	10	10
Коефіцієнт покриття загальний	1,01	1	20	20
Коефіцієнт фінансування	0,56	1	20	20
Коефіцієнт втрати платоспроможності	1,00	1	20	20
Разом балів			100	90

Таким чином, використання пропонованої нами кількісної методики оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкту підприємництва на базі уточнених нормативних значень коефіцієнтів значно полегшить роботу фінансових аналітиків та зробить результати їх роботи більш об'єктивними та такими, що відповідають реальній ситуації в економіці країни.

2.3. Посилення ролі соціально-організаційних факторів при забезпеченні фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва

Однією з найважливіших складових у діяльності суб'єктів підприємництва є трудові ресурси. Саме людський потенціал в остаточному підсумку визначає ефективність діяльності суб'єктів підприємництва. Особливу роль він набуває при виникненні кризових ситуацій. До того ж, головним фактором забезпечення фінансової безпеки є ефективна фінансово-економічна діяльність фірми, яка неможлива без кваліфікованого персоналу, зацікавленого в результатах своєї роботи.

Ми вважаємо, що ефективним методом підвищення ролі людського фактору в роботі суб'єктів підприємництва та їх фінансовій безпеці є

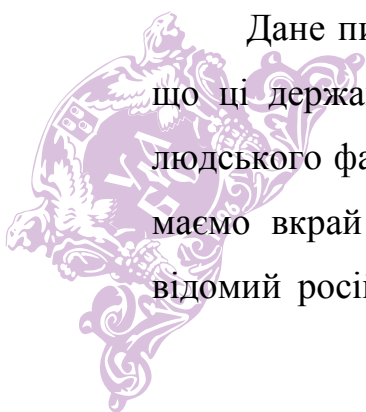
розвиток соціальної сфери. З нею працівники одержують не тільки пряму винагороду у виді зарплатні чи премії, але і цілий ряд непрямих бонусів, що підвищують якість їх життя. Розвиток соціальної сфери є дуже важливим, якщо не ключовим у вирішенні питання людського фактора на суб'єктах підприємництва в цілому й у системі фінансової безпеки зокрема.

З цього приводу Румянцев Н.Н. у своїй книзі "Що було? Що буде?" пише: "Я давно зробив для себе правилом: якщо хочеш чогось домогтися на виробництві, то починай займатися в першу чергу не виробництвом, а умовами життя людей. Морально запитувати тільки з людини, якій ти допоміг улаштувати нормальне життя і роботу, а не діяти за принципом: ви потерпіть, от налагодимо виробництво, з'являться гроші і тоді візьмемося за житло, дитячі сади, клуби. Люди й у цьому випадку будуть працювати, але не так добре" [156].

На думку українського вченого-практика, керівника одного з найбільших українських машинобудівних підприємств ВАТ «Новокраматорський машинобудівний завод», доктора економічних наук Скударя Г.М.: "Відданість, прихильність персоналу, його готовність розділяти цілі та цінності організації і напружено працювати в її інтересах - це найважливіша умова максимальної віддачі не тільки від людських, але і від усіх інших ресурсів, що мають у розпорядженні вищого керівника" [164, с. 408].

А. Гош вважає, що соціальна сфера на підприємстві "консолідує і зміцнює трудові колективи, виховує колективістський тип життя, сприяє підвищенню кваліфікації і трудової активності, ріднить працівника з підприємством" [46].

Дане питання є особливо актуальним для країн СНД та України, тому що ці держави не справляються з задачами забезпечення посилення ролі людського фактору, в тому числі, і в розвитку соціальної сфери. Як наслідок маємо вкрай низьку якість життя в більшості населення цих країн. Так, відомий російський соціолог Кара-Мурза С.Г. відзначає: "Що відбувається

сьогодні? Той варіант ліберальної ідеології, що був покладений в основу реформ, не залишає в населення ніяких надій на соціальну відповідальність держави. У цих умовах велике і навіть непропорційне місце в житті людей зайняло саме підприємство як острівець соціального захисту і взаємодопомоги. Цей острівець тане і кришиться, як крижина, на якій рятуються віднесені в море люди, але тримається. Подальша ліквідація соціальних служб підприємства - питання не економічне. Воно здобуває сьогодні навіть не тільки політичне, але і велике духовне значення. Це - питання надії, а значить миру. Чи втрати надії, а виходить, війни" [69].

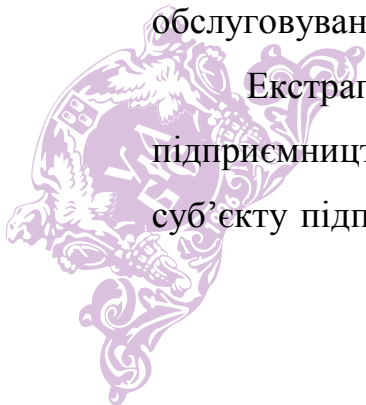
Тому слід надати першочергове значення розвитку соціальної сфери суб'єктів підприємництва з метою посилення ролі людського фактора через фінансово-економічні методи.

Перш ніж характеризувати поточне положення в соціальній сфері суб'єктів підприємництва України і пропонувати шляхи по її розвитку й удосконаленню, проаналізуємо її сутність, основні складові, а також ті досягнення, що були в минулому і залишки яких зараз так активно знищуються.

На підставі загального визначення поняття "соціальна сфера", запропонованого в "Сучасному економічному словнику" Райзберга Б.А., дамо визначення поняттю соціальна сфера суб'єктів підприємництва.

Отже, соціальна сфера - сукупність галузей, підприємств, організацій, безпосереднім образом пов'язаних із визначенням образу і рівня життя людей, їх добробуту, споживання. До соціальної сфери відносять, насамперед, сферу послуг (освіту, культуру, охорону здоров'я, соціальне забезпечення, фізичну культуру, громадське харчування, комунальне обслуговування, пасажирський транспорт, зв'язок) [152].

Екстраполюючи визначення Райзберга Б.А. на рівень суб'єкту підприємництва, приходимо до трактування поняття соціальна сфера суб'єкту підприємництва як сукупності матеріальних об'єктів і трансферних

платежів працівникам і їх родинам з боку суб'єкту підприємництва, що безпосередньо впливають на образ і рівень життя людей.

Основна маса сьгоднішніх промислових підприємств України були утворені ще в часи СРСР. На цих підприємствах соціальна сфера являє собою окремий комплекс об'єктів і послуг.

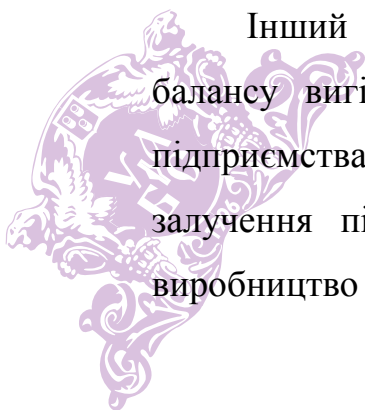
Кара-Мурза С. Г. у своїй книзі "Радянська цивілізація. Книга 2" приводить наступний перелік складових соціальної сфери на радянських підприємствах.

- 1) громадське харчування;
- 2) підсобні господарства;
- 3) торгівля на підприємствах, а також наявність "невидимих" каналів розподілу продуктів харчування;
- 4) житлово-комунальні послуги підприємства;
- 5) охорона здоров'я;
- 6) оздоровчі дитячі табори;
- 7) дошкільні дитячі заклади [69].

Але це була неринкова система ведення господарства, заснована на інших принципах. Наскільки актуальним цей комплекс стає при переході на ринкове ведення справ? З цього приводу існує кілька думок.

Частина західних учених вважає, що система соціального забезпечення на радянських підприємствах є ненормальною з ринкової точки зору. Зокрема Річард Роуз, один з керівників дослідницького проекту "Новий Російський Барометр" охарактеризував наявність на радянських підприємствах великих соціальних служб як "наслідок патології неринкової системи" [155].

Інший експерт (J. Le Cacheux) підходить до проблеми з погляду балансу вигід і дефектів від утримання соціальної інфраструктури на підприємствах. Він пише: "з мікроекономічної точки зору очевидно, що залучення підприємства, що виробляє товари і послуги для ринку, у виробництво і надання соціальних благ для своїх робітників, суперечить

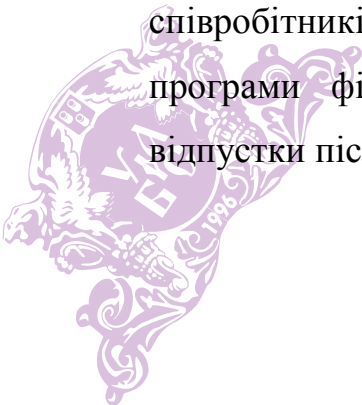
принципам спеціалізації і поділу праці. Хоча така практика може давати деяку економію на адміністративних та інших транзакційних витратах, вона швидше за все веде до виробничої неефективності і підвищення собівартості, якщо порівнювати з виробництвом цих соціальних благ спеціалізованими державними чи приватними фірмами" [69].

Але як контраргумент доводям цього експерта можна зазначити наступне: ефективність будь-яких суб'єктів підприємництва, що використовують "общинні" механізми, визначається сильними кооперативними (синергетичними) взаємодіями, що можуть багаторазово перебивати вигоди "поділу праці" [69].

Практика суб'єктів підприємництва у країнах з розвинутою ринковою економікою, а також вчення багатьох західних учених-економістів, показують, що соціальна сфера є необхідним атрибутом успішної роботи фірми.

Звернемось до Мескона М.Х., як до класика науки про ринкове ведення справ суб'єктами підприємництва. У своїй книзі "Основи менеджменту" він відзначає, що крім заробітної плати організація надає своїм працівникам різні додаткові пільги, що раніш називали "дрібними привілеями" (fringe benefits). Але оскільки ці доплати складають значну частину пакета винагород, виплачуваних організацією, зараз їх називають додатковими пільгами. Сьогодні очевидно, що такі пільги як оплачені відпустки, оплата лікарняних, страхування здоров'я і життя, а також пенсійне забезпечення, є складовою частиною будь-якої постійної роботи.

До інших видів пільг відносяться субсидовані підприємством кафетерії, позички за зниженою процентною ставкою на навчання в коледжах дітей співробітників, дитячі садки, надання оплачених юридичних послуг, програми фізичного оздоровлення, колективні гаражі, оплачені творчі відпустки після визначеної кількості років роботи.

Одним з факторів, що характеризують якість трудового життя, крім справедливої винагороди й умов праці, є забезпечення засобами побутового і медичного обслуговування [108].

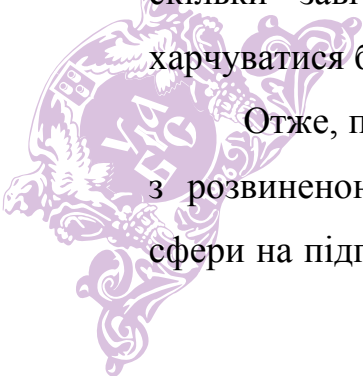
Як бачимо, ринкова економіка не тільки не заперечує необхідність розвитку соціальної сфери, але, навпаки, усіляко підтримує її. Більшість складових соціальних сфер радянських підприємств відповідало уявленням про ринкове ведення справ. На користь цього свідчать також і факти з організації соціальної сфери на підприємствах у країнах з розвинутою ринковою економікою.

Наприклад, у Японії широко поширене забезпечення житлом і будинками відпочинку за рахунок компанії. "Тойота", зокрема, забезпечує будинками 4200 родин і гуртожитками - 17200 безсімейних. У неї сім будинків відпочинку, а також лікарня і кілька рекреаційних об'єктів. Багато компаній надають позички для придбання будинку, придбання пакета акцій частково за рахунок компанії, відкривають ощадні рахунки в компанії з виплатою високих відсотків.

Взагалі, Японія є зразком у плані відносини підприємства до своїх працівників. Кенічі Омає, голова токійського відділення компанії "Маккінсі", говорить, що в Японії організація і люди (в організації) - це синоніми [136].

Ще один приклад впровадження і розвитку соціальної сфери на західних підприємствах - американська корпорація "Гугл". У "Гугл" платять не більше, ніж в інших компаніях, але приваблюють гарними умовами роботи. Кожен співробітник одержує будь-який ноутбук на вибір в особисте користування і сучасний десктоп із двома 21 дюймовими моніторами. Кожен працівник може безкоштовно харчуватися в одному з п'яти ресторанів скільки завгодно разів на добу і так само приводити безкоштовно харчуватися будь-яку кількість своїх друзів.

Отже, поняття соціальної сфери зовсім не є чужим компаніям у країнах з розвинутою ринковою економікою. Таким чином, інститут соціальної сфери на підприємствах є необхідною складовою успіху фірми. Він дозволяє

формувати не тільки ефективно діючий, але і відданий персонал - основи для формування ефективної системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.

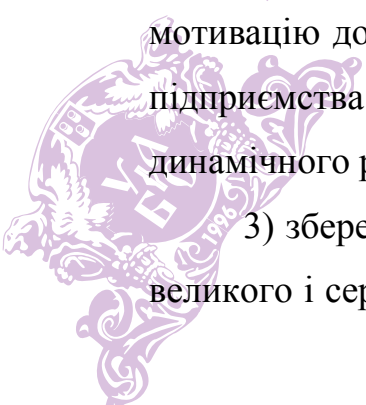
Розглянемо ситуацію з розвитком соціальної сфери на підприємствах України з погляду сьогоднішнього дня. Звичайно, зараз далеко не всі складові соціальної сфери підприємств радянського часу доцільно використовувати на підприємствах України, але все-таки значна їх частина є актуальною і в даний час. Проте, в процесі руйнування радянської економічної системи була зруйнована і соціальна сфера підприємств, оскільки ця практика розглядалася як така, що суперечить принципам ринкової економіки і перешкоджає перетворенню радянської людини у вільного індивідуума. Звідси спішна і непродумана муніципалізація об'єктів соціальної сфери. Особливо нерозумно в цьому плані виглядає преамбула закону "Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності", де говориться, що "з метою створення сприятливих умов для господарювання суб'єктів підприємницької діяльності, які утримують об'єкти соціальної інфраструктури, ці об'єкти передаються безоплатно в комунальну власність" [150].

Основними положеннями в дискусії про необхідність наявності соціальної сфери на підприємствах були наступні:

1) утримання підприємством соціальної сфери відволікає значні ресурси, необхідні для розвитку основної виробничої діяльності підприємства, і заважає його перетворенню в конкурентноздатну організацію;

2) пільги, що підприємство надає своїм працівникам, знижують мотивацію до зміни місця роботи і надійно "прикріплюють" робочу силу до підприємства. Тобто соціальна сфера є перешкодою для розвитку динамічного ринку праці;

3) збереження соціальної сфери на колишніх державних підприємствах великого і середнього розміру заважає розвитку приватного підприємництва,

не здатного в сучасних умовах забезпечити соціальне обслуговування працівників цього сектора виробництва;

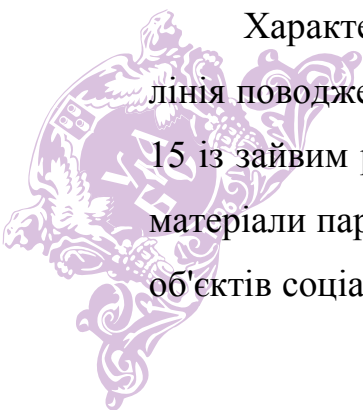
4) надання соціальних пільг тільки працюючим на підприємстві обмежує доступ до соціальних благ іншим категоріям населення;

5) підприємство з солідною соціальною сферою є важким випадком для здійснення процедури банкрутства, особливо якщо мова йде про містоутворююче підприємство, що несе основний тягар відповідальності за забезпечення населення міста соціальними благами [68].

Як бачимо з цієї аргументації, проблема розглядалася винятково однобоко, з точки зору непотрібності соціальної сфери на підприємстві. Усі зусилля були спрямовані на те, щоб зруйнувати стару систему, однак питання про те, чим її замінити, які інституціональні механізми і структури повинні бути створені, залишається відкритим.

Сповідувався вузько економічний підхід до трансформації соціальної інфраструктури підприємств, не прораховувалася "ціна" його реалізації, не говорячи вже про те, що він не був ув'язаний із соціальною реформою. Нормативні твердження про необхідність передачі соціальної сфери муніципалітетам робилися в той час, коли ще не існувало (і дотепер не існує) концепції соціальної реформи і чіткого представлення про соціальні зобов'язання держави на різних рівнях, а відсутність грошей у місцевих бюджетах, на які покладалося фінансування цих об'єктів, практично приводило до їх знищення. В основі ідеї муніципалізації лежали скоріше абстрактні переконання, ніж дослідження того, яке значення має в реальності соціальна сфера підприємств для його працівників і керівників, для населення в цілому.

Характеризуючи ситуацію, що склалась на сьогодні, відзначимо, що лінія поведінки держави стосовно об'єктів соціальної сфери підприємств за 15 із зайвим років незалежності України так і не змінилася, про що свідчать матеріали парламентських слухань "Про збереження та цільове використання об'єктів соціально-культурного призначення в процесі зміни форми власності

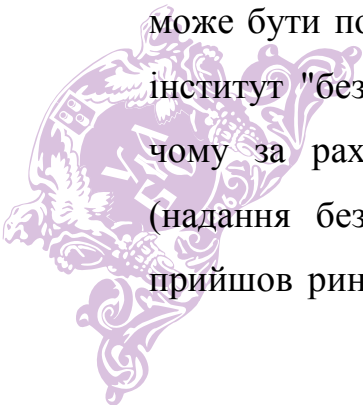

суб'єктів господарювання, що їх утримують", що проводилися влітку 2004 року. Держава як і раніше наполягає на передачі об'єктів соціальної сфери підприємств державі [151].

Так, при розгляді Кабінетом Міністрів України фінансового плану "Укрзалізниці" на 2006 рік, Міністерство фінансів наполягало на передачі в комунальну власність об'єктів соціальної сфери, зокрема медичних закладів, що утримує "Укрзалізниця". Втім, Міністерство транспорту відмовилось від цього, також воно відмовилось ліквідувати доплати пенсіонерам і інші соціальні пільги [79, с. 4].

Основною проблемою на шляху до ринку було і залишається нав'язування чужого досвіду без його адаптації до особливостей нашої економічної системи. Даний випадок не виключення. Справа в тому, що на дуже значному проміжку часу наше і західне суспільство розвивалися за різних умов. Підприємство в радянські часи було, як і громада в селі, центром життя працівника. Тому створення на підприємстві і довкола нього великої системи соціальних служб стало цілком природнім процесом, що не суперечить культурному генотипу підприємства, а впливає з нього. Після руйнування старої системи економіки, місце соціальної сфери мали б заповнити державні програми, але цього не відбулося. Тобто сьогодні утворилася ніша, заповнити яку держава в найближчі кілька років не зможе, а от підприємства, які ще пам'ятають як це було, цілком можуть відновити те що було і розвивати нові напрямки.

Тим більше, практика останніх 10-15 років показала неправильність цілого ряду "ринкових підходів" до рішення тих чи інших проблем, це ж стосується і соціальної сфери суб'єктів підприємництва. Прикладом цього може бути поточна ситуація з житлом для робітників. Якщо раніше існував інститут "безкоштовного" житла, частково за рахунок держави, а багато в чому за рахунок підприємств, то сьогодні він практично ліквідований (надання безкоштовного житла скоротилося в 6 разів), йому на зміну прийшов ринок житла. Ринковий інститут, що недоступний 90% громадян.

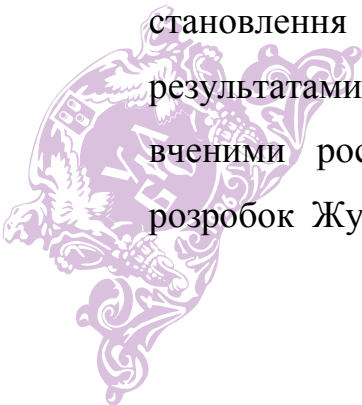
Сьогодні на заробітну плату робітник не здатний купити собі житло. Навіть банківські іпотечні кредити не допоможуть - занадто велика різниця між реальною зарплатою і ринковою вартістю житла.

Таким чином, ми бачимо наступні задачі: не дати зруйнувати до кінця соціальну сферу там, де вона ще є, а там де немає - обґрунтувати необхідність зайнятися нею і запропонувати конкретні механізми впровадження.

Проаналізуємо поточний стан у соціальній сфері підприємств України. За 14 років з розпаду СРСР у галузях легкої та текстильної промисловості втрачено більше 50 відсотків об'єктів соціальної сфери. Підприємства металургійної та гірничодобувної промисловості втратили 44 відсотки санаторіїв-профілакторіїв, 25 відсотків дитячих оздоровчих таборів, 33 відсотки палаців культури [151].

Все це відбувається на тлі вкрай низького рівня соціального самопочуття населення і соціальних настроїв. За даними соціологічних досліджень, незадоволених і таких, що не визначились виявилось понад 80%. Цікава і низка відповідей на запитання: чого з наведеного вам не вистачає: підходящої роботи - 46%; необхідного одягу - 31; необхідної медичної допомоги - 59%; повноцінного дозвілля - 46%; справедливої оцінки заслуг людини перед суспільством - 50%; екологічної безпеки - 67,7% [53]. Як бачимо, половина опитаних незадоволена рівнем поточних соціальних благ, що ними споживаються.

В плані одержання більш детальної інформації з розвитку соціальної сфери на підприємствах пострадянського простору, певний інтерес представляє дослідження, проведене науковцями з Росії. Оскільки економіки наших країн мають спільні корені (радянські підприємства) і схожий шлях становлення на ринкові рейки, ми вважаємо, що можна скористатися їх результатами для характеристики загальної картини і на Україні. Отже, вченими російського Центра економічних і фінансових досліджень і розробок Журавською К., Лазаревою О. (Центр економічних і фінансових

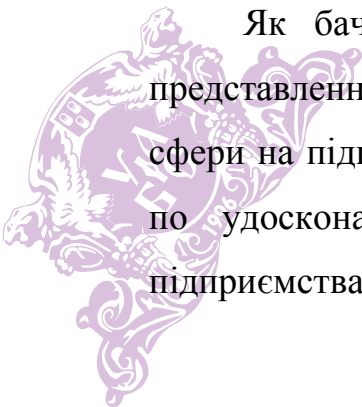
досліджень і розробок - ЦЕФДР), наприкінці 2003 року була зроблена спроба аналізу стану соціальної сфери підприємств в Росії.

Було проаналізовано 404 промислові підприємства з чисельністю працівників понад 400 чоловік на кожному з них. Головним результатом дослідження став висновок про те, що великі промислові підприємства як і раніше надають широкий спектр соціальних послуг чи фінансують їх, незважаючи на те, що багато соціальних об'єктів знято з їх балансів. У 2003 році більше 90% підприємств, як і раніше підтримують мінімум один вид послуг, хоча масштаб участі підприємств у наданні соціальних послуг значно зменшився за минуле десятиліття. Більше того, багато підприємств не мають наміру цілком відмовлятися від своїх активів і продовжують надавати пакет соціальних послуг своїм працівникам.

Соціальні послуги відіграють важливу роль у залученні й утриманні працівників на підприємстві. Так, на думку менеджерів, на половині обстежених підприємств деякі працівники готові будуть залишити підприємство, якщо воно припинить надання соціальних послуг. Особливо це стосується підприємств, на яких витрати на соціальну сферу складають високий відсоток від фонду оплати праці. Хоча в останні роки відбулося скорочення негрошових форм оплати праці, соціальні послуги, мабуть, як і раніше є важливою формою матеріального заохочення на підприємствах.

Дані обстеження свідчать, що підприємства як і раніше відіграють активну роль у наданні соціальних послуг. Вони розглядають надання таких послуг як інструмент залучення й утримання робочої сили, тобто, підприємства використовують людський фактор для зміцнення своїх ринкових позицій [63].

Як бачимо, дане дослідження дає досить багато інформації для представлення більш менш чіткої картини про поточний стан соціальної сфери на підприємствах колишнього СРСР, а також формування пропозицій по удосконаленню й оптимізації використання соціальної сфери на підприємствах.

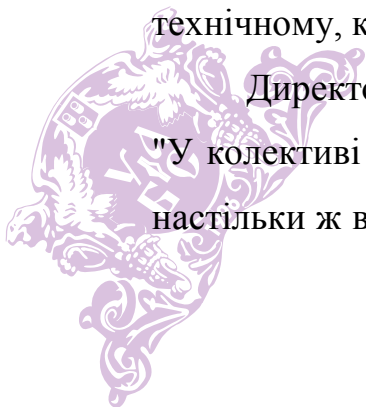
З метою максимального наближення до економічної ситуації в Україні й особливостей соціальної сфери на підприємствах нашої країни, проаналізуємо наявний досвід у цій області в наших суб'єктів підприємництва. Що характерно, соціальну сферу утримують не тільки великі підприємства, але й суб'єкти середнього і навіть малого бізнесу. При чому після 15 років з розвалу радянського союзу і його економічної системи це явище навряд чи можна назвати відгомонами минулого. Це результат уже ринкового ведення господарства - економічний розрахунок, необхідна складова, що забезпечує успіх у сучасному світі.

Розглянемо приклади підприємств України, на яких збереглася і розвивається соціальна сфера. Найбільш повно і різноманітно вона представлена на флагманах української промисловості: ВАТ "Новокраматорський машинобудівний завод", ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча», Одеському припортовому заводу, ВАТ "Нікопольський завод феросплавів", ВАТ "Ватра", ВАТ "Сумихімпром".

Усі керівники і власники аналізованих нами суб'єктів підприємництва як один заявляли про необхідність соціальної сфери на підприємстві, про підвищення ефективності роботи після її впровадження. Наведемо деякі з їх висловлень.

Генеральний директор ВАТ «Новокраматорський машинобудівний завод» Панків В.: "соціальна сфера підприємства - це не ознака соціалізму, а мінімум, необхідний для того, щоб працівники заводу почували себе комфортно... Якщо людина відчуває турботу про себе, у неї піднімається настрій, росте ефективність його праці... Зменшується відтік кадрів, поліпшується добір професіоналів, у цілому фірма піднімається в технічному, корпоративному, якісному рівні" [94].

Директор по соціальному розвитку ВАТ "Сумихімпром" Лаврик В. І.: "У колективі ВАТ "Сумихімпром" соціальні проблеми прийнято вирішувати настільки ж відповідально, як і виробничі. На підприємстві добрі розуміють -

успіх будь-якої справи вирішують люди, і працездатність колективу є не меншою турботою адміністрації, ніж виробничі досягнення" [130].

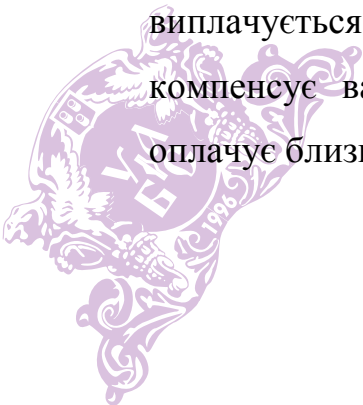
Приведемо кілька фактів із соціальної сфери перерахованих нами вище суб'єктів підприємництва.

ВАТ "Новокраматорський машинобудівний завод" на соціальні потреби трудового колективу спрямовує до 35% від чистого прибутку. За рахунок свого прибутку підприємство утримує житлове господарство (близько 450 тис. кв. м), 23 дитсадки, Палац культури, бази відпочинку, дитячий оздоровчий центр, профілакторій, турбазу і т.п. [195].

ВАТ "Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча". За п'ять років на соціальні потреби підприємство виділило понад 1,2 мільярди гривень власних коштів. Це і утримання дитсадків та об'єктів соцкультпобуту, соціальний захист і оздоровлення трудящих і членів їх родин, благоустрій міста, доплати пенсіонерам. Комбінат вибудував і передав на умовах безпроцентного довгострокового кредиту своїм працівникам сім житлових будинків на 526 квартир. Майже дві тисячі "іллівців" сіли за кермо власних автомобілів, придбаних за підтримки підприємства [93].

Одеський припортовий завод надає своїм працівникам безкоштовне медичне забезпечення на все життя, навіть для пенсіонерів керівники заводу створили спеціальні лікарні [83].

ВАТ "Нікопольський завод феросплавів" виділяє безпроцентні позички своїм працівникам у розмірі 5 тис. гривень - на соціальні потреби. Працівники заводу і пенсіонери купують путівки в санаторно-курортні комплекси НЗФ усього за 10% їх вартості. При виході на пенсію працівникам виплачується одноразова допомога, розмір якої залежить від стажу. Завод компенсує вартість добровільного медичного страхування працівників - оплачує близько 70% суми [133].

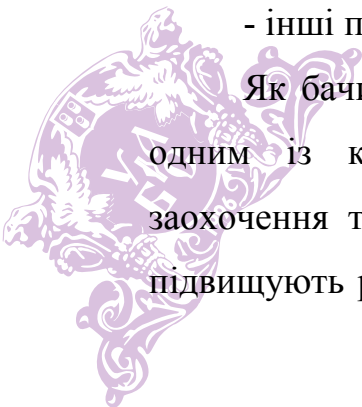
Соціальна сфера підприємства ВАТ "Ватра" представлена будинком культури, спортивною базою і медичною частиною. Те, що інші давно розпродали, тут функціонує, служить людям [95].

На ВАТ "Сумихімпром" до послуг співробітників підприємства медико-санітарна частина на 600 відвідувачів, оснащена сучасним обладнанням, де кваліфіковану медичну допомогу готові надати пацієнтам 23 лікаря різних спеціальностей. Гордістю "Сумихімпром" є санаторій-профілакторій "Олдиш", що приймає за зміну до 100 відпочиваючих. Дитячий оздоровчий табір "Зоряний", який може приймати до 350 дітей одночасно й зараз по праву вважається найкращим на Сумщині. З 1957 долі працює будинок культури "Хімік" [130].

Поворотним моментом у розвитку соціальної сфери підприємств на Україні можна назвати приклад приватизації іноземним інвестором ВАТ "Криворізький гірничо-металургійний комбінат "Криворіжсталь". Однією з ключових умов при проведенні конкурсу з продажу пакета його акцій був блок питань щодо утримання, фінансування і розвитку соціальної сфери:

- утримання соціальної сфери Товариства (оздоровчі комплекси, санаторій-профілакторій, палац культури, приміські оздоровчі бази, гуртожитки) з обсягами її фінансування не нижче ніж рівень, досягнутий на дату підписання договору купівлі-продажу;
- витрати Товариства на поліпшення соціально-побутових умов працюючих на рівні не менш як 0,5 відсотка суми реалізованої продукції Товариства на рік;
- продовження будівництва житлових будинків і безоплатної передачі житла працівникам Товариства, що перебувають на квартирному обліку;
- інші питання з розвитку соціальної сфери підприємства [148].

Як бачимо з досвіду успішних українських суб'єктів підприємництва, одним із компонентів ефективної діяльності там вважають методи заохочення трудового колективу шляхом надання соціальних послуг, чим підвищують роль і значення людського фактора. Об'єкти соціальної сфери і

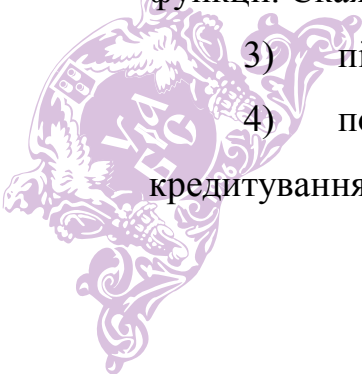
форми соціальної підтримки і розвитку на суб'єктах підприємництва дуже різноманітні і відрізняються як масштабами діяльності, так і обсягами фінансової підтримки. Ця розмаїтість створює передумови для впровадження соціальної сфери не лише на великих, але середніх і навіть малих суб'єктах підприємництва. Хоча, звичайно, найбільш актуальною дана проблема є для перших двох груп.

Крім очевидних переваг від розвитку соціальної сфери суб'єктів підприємництва, які ми уже відзначили, можна виділити ще ряд позитивних факторів.

Одним з позитивних моментів впровадження соціальної сфери суб'єктами підприємництва є такий. Витрати на соціальну сферу формують свого роду резервний фонд, яким так зневажають підприємства на Україні. У випадку, якщо виникають проблеми: локальна криза неплатежів, немає грошей на погашення боргів, суб'єкт підприємництва може знизити витрати на соціальну сферу, у результаті відносно безболісно для поточної фінансово-економічної діяльності вивільняються кошти.

Також, оскільки, займаючись соціальною сферою, підприємства фактично виконують цілий ряд важливих функцій держави, таким чином, знижуючи навантаження на бюджет, на наш погляд, цілком логічним виглядав би зворотній зв'язок з боку держави. Що стосується форм такого зв'язку, то це можуть бути:

- 1) зниження оподаткування суб'єктів підприємництва, що утримують об'єкти соціальної сфери;
- 2) для великих підприємств можна було б розраховувати на субсидування з боку держави, оскільки вони частково виконують його функції. Скажімо, у радянські часи таке субсидювання було;
- 3) пільги з боку держави;
- 4) політика Національного банку по стимулюванню пільгового кредитування банками будівництва і утримання об'єктів соціальної сфери.

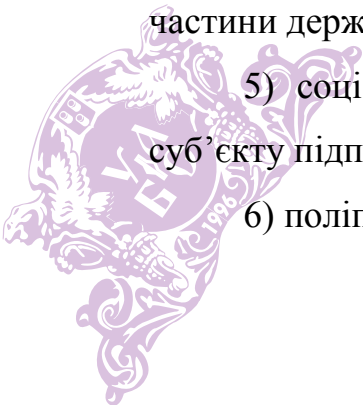

Крім того, існує таке поняття як соціальна відповідальність бізнесу. У квітні 2006 року відбулося перше робоче засідання "Форуму соціально відповідального бізнесу", що взявся за досить складну задачу - розробити критерії оцінки соціальної відповідальності бізнесу перед споживачами, співробітниками, суспільством у цілому.

Так, начальник відділу по зв'язках із громадськістю і внутрішніми комунікаціями компанії "Київстар" Скиб Р. вважає, що "сьогодні суспільство сприймає соціальну відповідальність бізнесу як невід'ємну складову репутації тієї чи іншої компанії. У той же час, відповідальний підхід стосовно суспільства в цілому стає дуже значимим компонентом ефективності бізнесу. Адже він існує не у вакуумі і є частиною суспільства, а тому повинен відігравати важливу роль у його розвитку. З іншого боку, соціально відповідальний бізнес є системною цінністю і для самого суспільства" [73].

Виходячи з усього сказаного вище, можемо сформулювати перелік вигод для суб'єктів підприємництва від розвитку об'єктів соціальної сфери:

- 1) підвищення ролі людського фактора і ефективності роботи персоналу та суб'єкту підприємництва в цілому за рахунок зменшення плинності кадрів, поліпшення добору професіоналів, виробітку в працівників комплексу відповідальності за долю організації;
- 2) можливість додаткового заробітку від використання об'єктів соціальної сфери не працівниками суб'єкту підприємництва;
- 3) оптимізація оподаткування;
- 4) можливість одержання пільг, субсидій і ряду інших преференцій з боку держави за те, що суб'єкт підприємництва бере на себе виконання частини державних функцій;
- 5) соціальна сфера може виступати свого роду резервним фондом суб'єкту підприємництва;
- 6) поліпшується імідж суб'єкту підприємництва в очах суспільства.

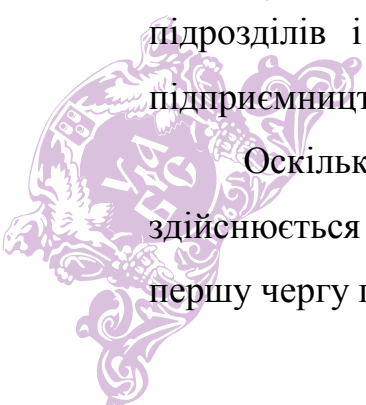
Як бачимо, позитивних моментів від використання і впровадження соціальної сфери на суб'єктах підприємництва досить багато. Втім є ряд факторів, що заважають її розвитку на суб'єктах підприємництва України.

Однією з головних причин того, що соціальній сфері сформованій на радянських підприємствах дуже проблематично існувати в ринкових умовах є те, що вона з погляду ринкової економіки нерациональна. Послугами соціальної сфери підприємства крім його працівників користувалися (безкоштовно) ще багато інших. Існуюча "зрівнялівка" у соціальній сфері багато в чому знижувала її потенційний стимулюючий ефект. Одним і тим самим пакетом соцпослуг користувалися, наприклад, сторож і майстер, у той час як їх внесок у кінцевий результат діяльності підприємства був різний. В результаті у майстра не було випереджального стимулу до роботи, він не відчував свою важливість для підприємства - як наслідок ефект соціальної сфери може частково нівелюватися.

На наш погляд, раціоналізація соціальної сфери підприємств може багато в чому оптимізувати витрати на її утримання і підвищити ефект від її використання суб'єктами підприємництва. Досвід західних компаній показує, що принципово така можливість існує. Тому доцільно запропонувати ряд рекомендацій з удосконалення підходів щодо організації соціальної сфери на суб'єктах підприємництва в ринкових умовах, що дозволить підвищити роль людського фактору в діяльності фірми.

У першу чергу необхідно позбутися підходів минулої економічної системи, а саме - послугами соціальної сфери підприємства "безкоштовно" повинні користатися тільки його працівники і члени їх родин, при цьому необхідно диференціювати обсяги отриманих благ залежно від внеску підрозділів і працівників у покращення результатів діяльності суб'єкту підприємництва.

Оскільки фінансування соціальної сфери суб'єктів підприємництва здійснюється за рахунок прибутку, користуватися соціальними благами в першу чергу повинні ті підрозділи і працівники, що внесли найбільший вклад

у збільшення його обсягів. Отже, загальний фонд на соціальні потреби має розподілятися відповідно до досягнутих результатів окремих підрозділів.

Диференціація розміру заохочення залежно від досягнутих результатів роботи, якщо вона наочна і заздалегідь відома колективу, сприяє справедливій винагороді за реальним внеском. При такій системі виникає зацікавленість колективів у підвищенні ефективності використання виробничих можливостей і поліпшенні якості продукції, у виявленні резервів удосконалення виробництва, забезпечується краще сполучення інтересів окремого працівника, колективу і організації в цілому. Одержання додаткових заохочень вимагає від працівників цілеспрямованих зусиль з підвищення ефективності роботи устаткування, скороченню витрат робочого часу на виконання робіт, забезпеченню росту продуктивності праці і якості продукції [115, с. 60].

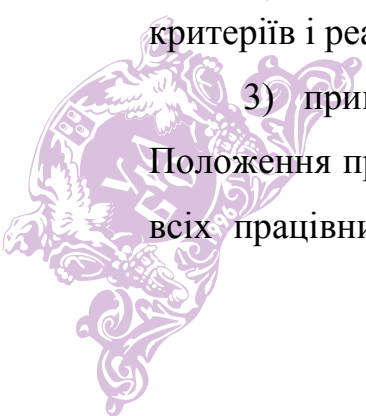
Для того щоб максимально комплексно підійти до цього питання, ми пропонуємо створити систему оцінки особистого внеску працівника в діяльність суб'єктів підприємництва.

Виділимо ключові принципи, на яких вона повинна базуватися:

1) принцип справедливості - його суть полягає в тому, що кожен працівник має відчувати значимість свого особистого внеску в діяльність суб'єкту підприємництва й одержувати за це відповідну винагороду, при чому соціальні блага повинні розподілятися винятково за результатами роботи кожного окремо взятого працівника, а не за ступенем близькості до керівництва чи наявності родинних зв'язків з ним;

2) принцип об'єктивності - оцінка особистого внеску повинна здійснюватись гранично неупереджено на підставі заздалегідь відомих критеріїв і реальних документально підтверджених даних;

3) принцип відкритості - організація має розробити нормативне Положення про оцінку особистого внеску трудящих, з яким слід ознайомити всіх працівників суб'єкту підприємництва, незалежно від посади і місця

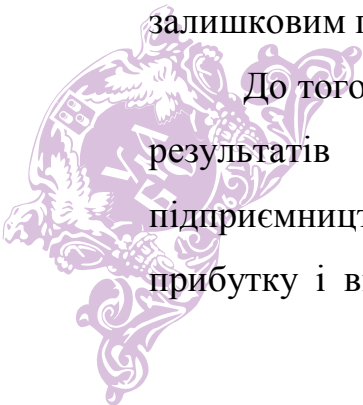
роботи. Тільки так, на нашу думку, можна максимально наблизитися до реалізації принципу справедливості.

Нами пропонується наступний набір критеріїв, що впливають на підсумкову оцінку внеску працівника:

1. Досягнення нормативів - необхідно розробити і впровадити на суб'єкті підприємництва систему нормативів, які б оцінювали результати праці підрозділу чи працівника;
2. Пропозиції працівником різного роду новацій у діяльність суб'єкту підприємництва;
3. Відсутність негативних моментів у роботі за період (прогули, запізнення, брак продукції, псування майна і т.д.);
4. Професійний рівень працівника і володіння суміжними професіями;
5. Участь у житті суб'єкту підприємництва;
6. Складність виконуваних робіт і умов праці;
7. Виконання особливо відповідальних робіт;
8. Дефіцитність професії;
9. Економія матеріальних, паливно-енергетичних і інших ресурсів суб'єкту підприємництва;
10. Інші критерії.

В плані практичної реалізації даних критеріїв, нами пропонується введення технології "динамічної черги", що має на увазі перерозподіл початкових квот на блага соціальної сфери підрозділів, а також первинності доступу до них. Тобто підрозділи, що працювали гірше інших одержать менше соціальних благ і одержать їх в останню чергу, фактично за залишковим принципом.

До того ж загальна величина соціальних благ залежить від підсумкових результатів роботи, тобто при більш ефективній роботі суб'єкт підприємництва більше заробляє, відповідно збільшується обсяг чистого прибутку і відрахування на соціальну сферу, а, отже, зростають квоти на

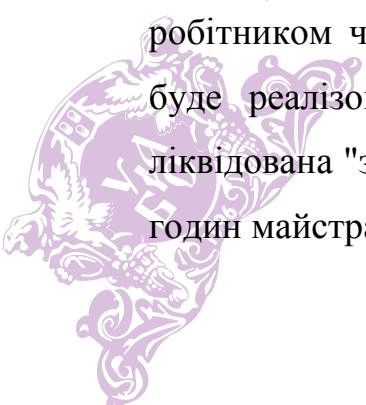
підрозділи і все більше працівників можуть скористатися соціальними благами.

Для того, щоб максимально згуртувати колектив окремих підрозділів, нами пропонується оцінювати результати роботи структурної одиниці, а потім вже особисто кожного в складі підрозділу. Таким чином, буде стимулюватись командна робота, оскільки загальний результат буде мати першорядне значення. В результаті виросте підсумковий показник роботи підрозділу.

Що стосується конкретних показників оцінки ефективності діяльності підрозділу і працівника, то їх існує безліч і детальний їх аналіз - тема окремого дослідження. Наше завдання - намітити загальні підходи до побудови системи оцінки особистого внеску на суб'єкті підприємництва і наступного розподілу соціальних благ. Тому відзначимо наступне: на сьогоднішній день більшість суб'єктів підприємництва основний акцент при оцінці ефективності роблять на кількісні показники. Ми ж пропонуємо змістити його на користь якісних, таких як продуктивність праці, ступінь економії ресурсів, рівень завантаження устаткування, освоєння проектних потужностей, показники техніко-організаційного рівня виробництва й ін. Для кожного з цих показників слід установити свій норматив, досягнення якого є позитивним сигналом з погляду роботи підрозділу чи працівника.

Ми пропонуємо використовувати інтегральний показник оцінки внеску (В), для розрахунку якого пропонується використовувати показник економічного ефекту (ЕЕ).

Економічний ефект слід розраховувати в грошових одиницях за кожним працівником шляхом множення фактично відпрацьованого робітником часу на його годинну ставку заробітної плати. У такий спосіб буде реалізовуватися принцип справедливості й об'єктивності оцінки і ліквідована "зрівнялівка", оскільки економічний ефект від 40 відпрацьованих годин майстра і сторожа в очах підприємства не буде поняттям тотожним.

ЕЕ необхідно корегувати на коефіцієнт досягнення нормативів (КДН). КДН визначається співвідношенням фактично досягнутого результату до нормативного значення даного показника. Нормативне значення показника визначається як максимально можливий осяг робіт в даних умовах. Таким чином, досягнення нормативу буде збільшувати економічний ефект і підсумковий показник внеску (В).

Ще один аспект, який необхідно враховувати при розрахунку ЕЕ є ступінь важливості, терміновості тих чи інших робіт. Для таких випадків ЕЕ варто корегувати на коефіцієнт значимості робіт (КЗ).

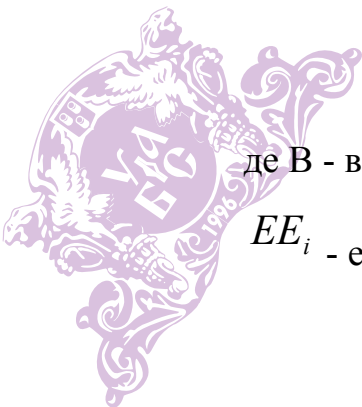
Особистий внесок також має враховувати і ряд факторів, що досить складно визначити за допомогою показника економічного ефекту. Наприклад, завдяки особистим зусиллям працівника був укладений важливий контракт. Втім за допомогою ЕЕ ми зможемо відобразити лише фактичну кількість витрачених годин, а не реальну користь для суб'єкту підприємства А якщо він робив це у позаробочий час, то формально ЕЕ і зовсім залишиться незмінним. Проте, користь для організації була відчутною. Для такого роду випадків потрібно використовувати систему бонусів. Тобто нагороджувати працівників додатковим ЕЕ за внесок у розвиток суб'єкту підприємства. Бонуси також можуть нараховуватися за якість виконаних робіт, стаж роботи в організації, володіння суміжними професіями, наставництво тощо. У випадку ж, якщо працівник, навпаки, провинився чи виконав роботу неякісно, бонуси можуть приймати негативну величину і діяти як елемент покарання.

Отже, можна виділити наступну формулу для розрахунку внеску чи підрозділу працівника.

$$B = \sum_{i=1}^n EE_i \times KDN_i \times KZ_i + \sum B \quad (3.1)$$

де В - внесок підрозділу чи працівника за період,

EE_i - економічний ефект і-го виду робіт,

$KДН_i$ - коефіцієнт досягнення нормативів по і-му виду робіт;

$KЗ_i$ - коефіцієнт значимості і-го виду робіт;

$\sum B$ - сума бонусів за період (може бути як позитивною так і негативною величиною).

Покажемо на конкретному прикладі оцінку особистого внеску робітника в роботу суб'єкту підприємства. За певний період часу слюсарем в цеху було відпрацьовано 130 годин. Ставка його заробітної плати складає 10 грн. за годину. Ним було вироблено продукції на 10 тис. грн. при нормативі в 12 тис. грн. При чому дана продукція була використана для виконання термінового замовлення, отже, коефіцієнт значимості робіт склав 1,1. Оскільки роботу було виконано вчасно і якісно, слюсар отримав бонус у розмірі 20% від економічного ефекту.

Таким чином внесок слюсаря можна розрахувати наступним чином:

$$\begin{aligned} V &= (130 \text{ год.} * 10 \text{ грн/год}) * (10\ 000 / 12\ 000) * 1,1 + \\ &+ 0,2 * (130 \text{ год.} * 10 \text{ грн/год}) * (10\ 000 / 12\ 000) * 1,1 = 1,2 * 1300 * 0,83 * 1,1 = \\ &= 1430 \text{ грн.} \end{aligned}$$

Отже, особистий вклад робітника в роботу суб'єкту підприємства за період склав 1430 грн.

Аналогічно можна розрахувати вплив інших працівників, а їх бази можна визначити внесок підрозділу.

Відповідно, базуючись на конкретних цифрах по розміру внеску, суб'єкт підприємства має можливість оцінити реальний вклад робітника чи підрозділу та порівняти його з іншими працівниками чи підрозділами. І таким чином розподіляти соціальні блага виключно за об'єктивними показниками.

Механізм дії системи оцінки внеску можна розбити на наступні складові:

- 1) встановлення нормативних значень ключових показників і контрольних завдань за обсягами економічного ефекту залежно від ступеню досягнення нормативів;
- 2) розподіл завдань плану між структурними підрозділами;
- 3) чітке встановлення виконавців і співвиконавців;
- 4) організація контролю й обліку виконання заходів за строками і розрахунку фактично отриманого обсягу економічного ефекту;
- 5) оцінка додаткового економічного ефекту, бонусів;
- 6) розрахунок величини особистого внеску конкретного працівника і середніх показників по структурних підрозділах;
- 7) розподіл соціальних благ залежно від середніх показників по структурних підрозділах і величини особистого внеску конкретного працівника [121, с. 118].

Таким чином, впровадження і використання фінансово-економічних заходів по посиленню ролі людського фактора на суб'єктах підприємництва може підвищити ефективність роботи персоналу і організації в цілому, зросте відповідальність працівників за долю підприємства, що в остаточному підсумку допоможе створити необхідні передумови для ефективної роботи системи фінансової безпеки. Головною проблемою розвитку соціальної сфери на суб'єктах підприємництва в Україні сьогодні є недостатня її раціоналізація. З метою подолання цієї проблеми в роботі була запропонована методика оцінки індивідуального внеску працівника чи підрозділу в загальний результат роботи підприємства.

ВИСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 2

Аналіз теоретичної бази, необхідної для побудови ефективної системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва показав, що на сьогодні існує цілий ряд недоліків в методології.

До них можна віднести:

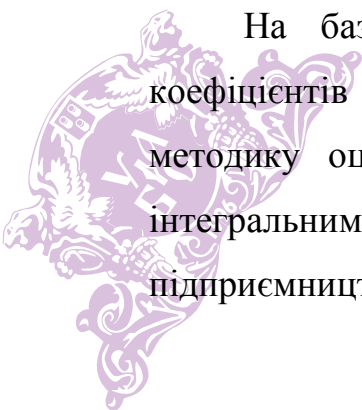

- діагностика фінансової безпеки потребує застосування сучасних та адаптованих до українських реалій методів прогнозування настання кризових явищ на суб'єктах підприємництва;
- існуюча система нормативних значень коефіцієнтів потребує перегляду;
- необхідно проранжувати значення коефіцієнтів за видами економічної діяльності суб'єктів підприємництва;
- недостатньо дослідженими є питання циклічності розвитку суб'єктів підприємництва і залежності кризових явищ від них;
- нерозвинені знання в області людського фактору як основи для забезпечення фінансової безпеки.

Для того, щоб обґрунтувати необхідність застосування сучасних та адаптованих до українських реалій методів прогнозування настання кризових явищ на суб'єктах підприємництва, в роботі проведено аналіз ряду українських підприємств різних видів економічної діяльності, використовуючи найбільш розповсюджені на сьогодні методики прогнозування криз та банкрутства підприємств – модель Альтмана і моделі R. Було проаналізовано фінансову звітність 17 українських підприємств. Аналіз показав, що вони працюють максимум на 30-40%, а, отже, не придатні для практичного використання підприємствами України.

В роботі були уточнені нормативи по ключових коефіцієнтах фінансового аналізу, а також визначені типові діапазони значень коефіцієнтів за окремими видами економічної діяльності сфери матеріального виробництва. Для цього були відібрані і проаналізовані дані 60 підприємств різних видів економічної діяльності за період з 2000 по 2005 роки.

На базі уточнених даних за нормативними значеннями окремих коефіцієнтів аналізу фінансового стану підприємства, було розроблено методику оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкту підприємництва з інтегральним значенням у 100. За результатами аналізу суб'єкт підприємництва може отримати один з трьох типів оцінки рівня фінансової

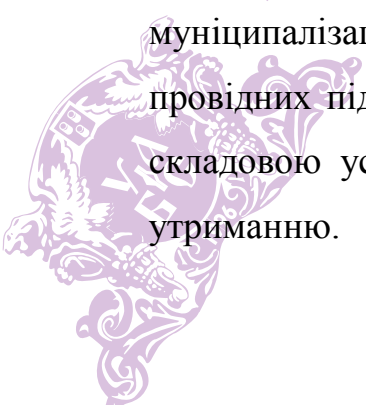
безпеки: критичний (менше 60 балів), недостатній (60-80 балів), достатній (80-100 балів).

Використання запропонованої методики оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкту підприємництва на базі уточнених нормативних значень коефіцієнтів значно полегшить роботу фінансових аналітиків та зробить результати їх роботи більш об'єктивними та такими, що відповідають реальній ситуації в економіці країни.

В роботі була проаналізована роль людського фактора при формуванні і функціонуванні системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, оскільки однією з найважливіших складових у діяльності організації є трудові ресурси. Саме людський потенціал в остаточному підсумку визначає успішність фірми. Особливу роль він здобуває при виникненні кризових ситуацій.

Шляхом використання різних фінансових заходів суб'єкти підприємництва мають підвищувати роль людського фактора. Це забезпечить більш ефективну їх діяльність та значно знизить ймовірність настання криз. Частину цих проблем можна вирішити шляхом розвитку на суб'єктах підприємництва соціальної сфери. З нею працівники одержують не тільки пряму винагороду у виді зарплатні чи премії, але і цілий ряд непрямих бонусів, що підвищують якість їх життя.

Під соціальною сферою суб'єктів підприємництва слід розуміти сукупність матеріальних об'єктів і трансферних платежів працівникам і їх родинам з боку організації, що безпосередньо впливають на образ і рівень життя людей. На жаль, сьогодні Україна йде по шляху знищення соціальної сфери на підприємствах, що пов'язано з непродуманою політикою муніципалізації її об'єктів. Проте досвід західних підприємств, а також провідних підприємств України свідчать, що соціальна сфера є необхідною складовою успіху суб'єкту підприємництва, незважаючи на витрати по її утриманню.

Сьогодні суб'єктам підприємництва України необхідна раціоналізація соціальної сфери, що допоможе багато в чому оптимізувати витрати на її утримання і підвищити ефект від використання компаніїю. Для цього в роботі запропонована система оцінки внеску підрозділів і працівників у загальні результати діяльності організації, що базується на принципах справедливості, об'єктивності і відкритості. Відповідно до цієї системи, ґрунтуючись на ряді запропонованих нами критеріїв, суб'єкт підприємництва оцінює внесок кожного підрозділу і працівника шляхом розрахунку економічного ефекту від їх діяльності. Розподіл соціальних благ буде здійснюватися не за загальним принципом, а індивідуально, виходячи з розміру внеску.

Застосування методичних положень, розроблених у другому розділі роботи, створює передумови для побудови більш ефективної системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА СФЕРИ МАТЕРІАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

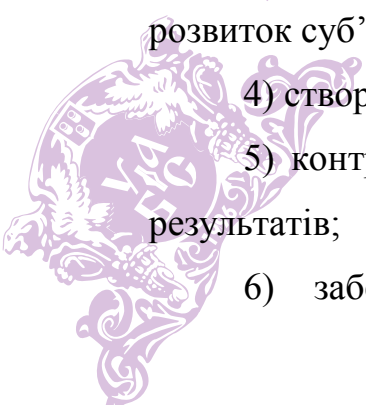
3.1. Методичні підходи щодо формування системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва

Незважаючи на значну кількість проблем у сфері забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва і як наслідок їх безкризової та ефективної діяльності, основною з них, на нашу думку, є недостатня увага, що приділяється підприємцями контролю за своїми ризиками, уповільненою реакцією на виникаючі кризові ситуації і нездатність здійснювати ефективне фінансове управління, при тому, що рівень розвитку економічної науки на сьогоднішній день дозволяє вирішити більшість з перелічених проблемних питань.

Головною задачею є приведення цих, часом розрізнених знань у певну систему, яка б забезпечувала стабільну і ефективну діяльність суб'єкта підприємництва.

Дана система представляє собою сукупність фінансових важелів і методів нейтралізації кризових явищ та забезпечення стабільної і ефективної діяльності та має вирішувати наступні задачі:

- 1) здійснення моніторингу фінансового стану суб'єкту підприємництва з метою раннього виявлення ознак його кризового розвитку;
- 2) визначення масштабів кризового стану;
- 3) дослідження основних факторів, що обумовлюють кризовий розвиток суб'єкту підприємництва;
- 4) створення і реалізація заходів по запобіганню криз;
- 5) контроль за виконанням антикризових заходів і оцінка отриманих результатів;
- 6) забезпечення стабільної та ефективної діяльності суб'єкту

підприємництва як у короткостроковому, так і довгостроковому періоді.

Слід відзначити, що втрата контролю над станом кризового середовища приводить до розвитку кризових ситуацій на суб'єкті підприємництва, в остаточному підсумку може спричинити його банкрутство. Головною проблемою, на наш погляд, є те, досить часто про необхідність фінансової безпеки згадують вже за фактом виникнення кризових ситуацій.

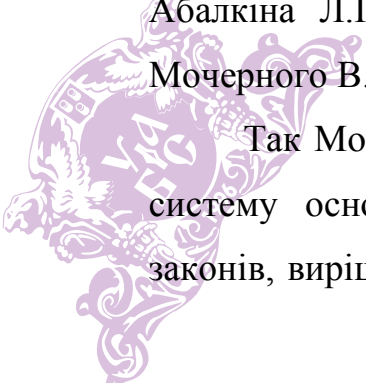
Тому ми вважаємо, що необхідно інтегрувати систему фінансової безпеки безпосередньо у господарський механізм суб'єкту підприємництва. Це дасть можливість здійснювати не тільки заходи з нейтралізації криз і відповідно попередження банкрутства суб'єкту підприємництва, але і здійснювати поточний моніторинг його кризового середовища з метою максимально швидкого реагування на виникаючі загрози. Також це дає можливість впливати на ефективність діяльності суб'єкту підприємництва шляхом оптимізації фінансового управління.

Для того, щоб визначити місце запропонованої нами системи фінансової безпеки в комплексі господарської діяльності суб'єкту підприємництва, визначимо сутність і основні підходи до функціонування господарського механізму підприємства.

Поняття "економічний механізм" увійшло до складу категоріального апарату економічної науки в 60-іх роках ХХ сторіччя. Суть цього терміну було розкрито відомим французьким економістом А. Кульманом у його всевітньовідомій роботі з аналогічною назвою [89, с. 19].

Подальший розвиток дана економічна категорія, а також більш загальна категорія господарського механізму одержали в роботах Абалкіна Л.І., Буніча П.Г., Воєводіна С.А., Козлової О.В., Лейса Е.А., Мочерного В.С., Москаленко В.П., Осіпова Ю.М., Райзберга Б.А..

Так Мочерний В.С. визначає господарський механізм підприємства як систему основних форм, методів і важелів використання економічних законів, вирішення протиріч суспільного виробництва, досягнення основних

цілей виробництва, а також формування потреб, створення системи стимулів і узгодження економічних інтересів основних класів і соціальних груп [165, с. 50].

Відзначимо, що Райзберг Б.А. розділяє поняття "система управління" і "господарський механізм" на дві різні економічні категорії, відзначаючи при цьому, що вони володіють рядом загальних рис. На його думку, система управління поняття більш широке [152, с. 369].

Що стосується категорії "економічний механізм підприємства", то на думку Лейса Е.А. він представляє собою систему економічних процесів і станів, спрямованих на досягнення головної мети організації, що відбуваються у її внутрішньому середовищі під впливом зовнішніх факторів [96].

Виходячи з проаналізованих нами підходів до трактування сутності господарського й економічного механізмів, а також їх місця в системі управління підприємством, можемо визначити типову структуру господарського механізму, пропоновану д.е.н. проф. Москаленко В.П. (рис. 2.1) [58, с. 5].

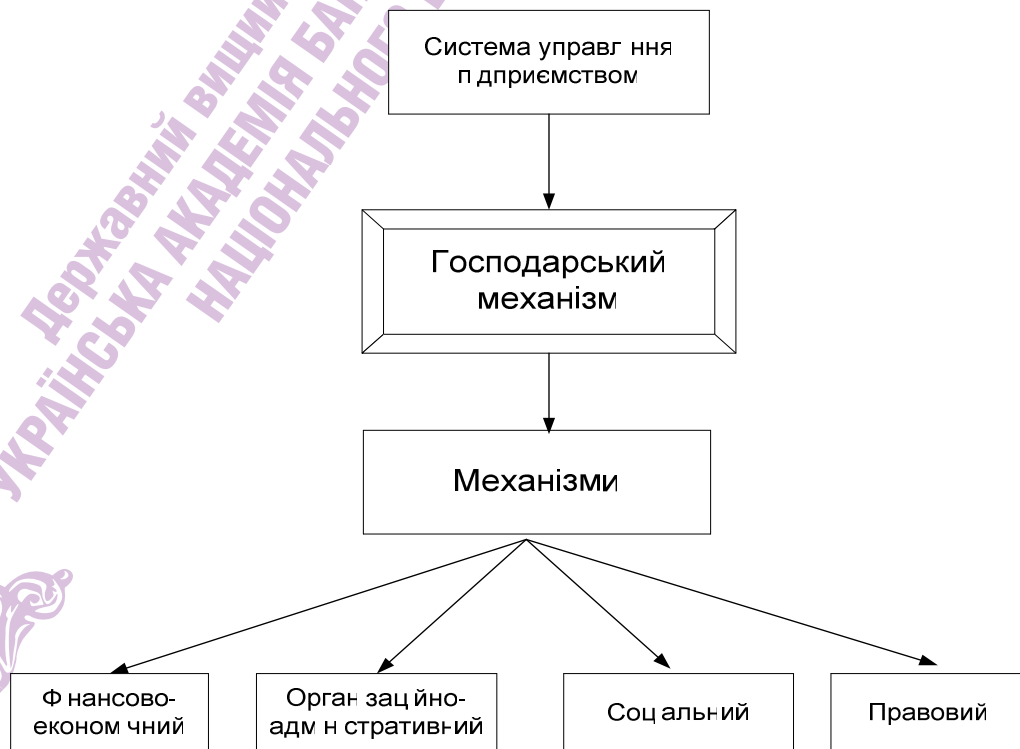

Рис. 3.1. Типова структура господарського механізму підприємства

Найбільш логічним і доречним місцем для впровадження системи фінансової безпеки суб'єкту підприємництва, є його інтеграція в фінансово-економічний механізм підприємства, під яким розуміють найважливішу складову його господарського механізму, що відображає сукупність фінансових і економічних методів, способів, форм, інструментів і важелів, за допомогою яких здійснюється регулювання фінансово-економічних процесів й відносин з метою ефективного впливу на кінцеві результати діяльності підприємства [122, с. 35].

Отже, після визначення місця запропонованої нами системи фінансової безпеки в господарській діяльності суб'єкту підприємництва, розглянемо особливості її побудови. Можна виділити наступні компоненти:

1. Мета – забезпечення стабільної, безкризової та ефективної діяльності суб'єкту підприємництва.

2. Функції:

- визначення потенційних проблем - в її склад входять такі параметри, як ідентифікація проблеми, оцінка масштабів і визначення факторів, що привели до її виникнення та які можуть погіршити ситуацію;

- усунення проблем - вибір необхідних важелів впливу на проблему, а також визначення методів її усунення;

- контроль результативності - аналіз ефективності вжитих заходів і повторна перевірка на наявність даної проблеми;

- забезпечення ефективного фінансового управління – шляхом використання відповідного фінансового інструментарію та специфічних методів фінансового управління.

В рамках реалізації даних функцій нами пропонується наступна структура побудови системи фінансової безпеки суб'єкту підприємництва.

Ключові підсистеми представлені в загальній структурі (рис. 3.2)

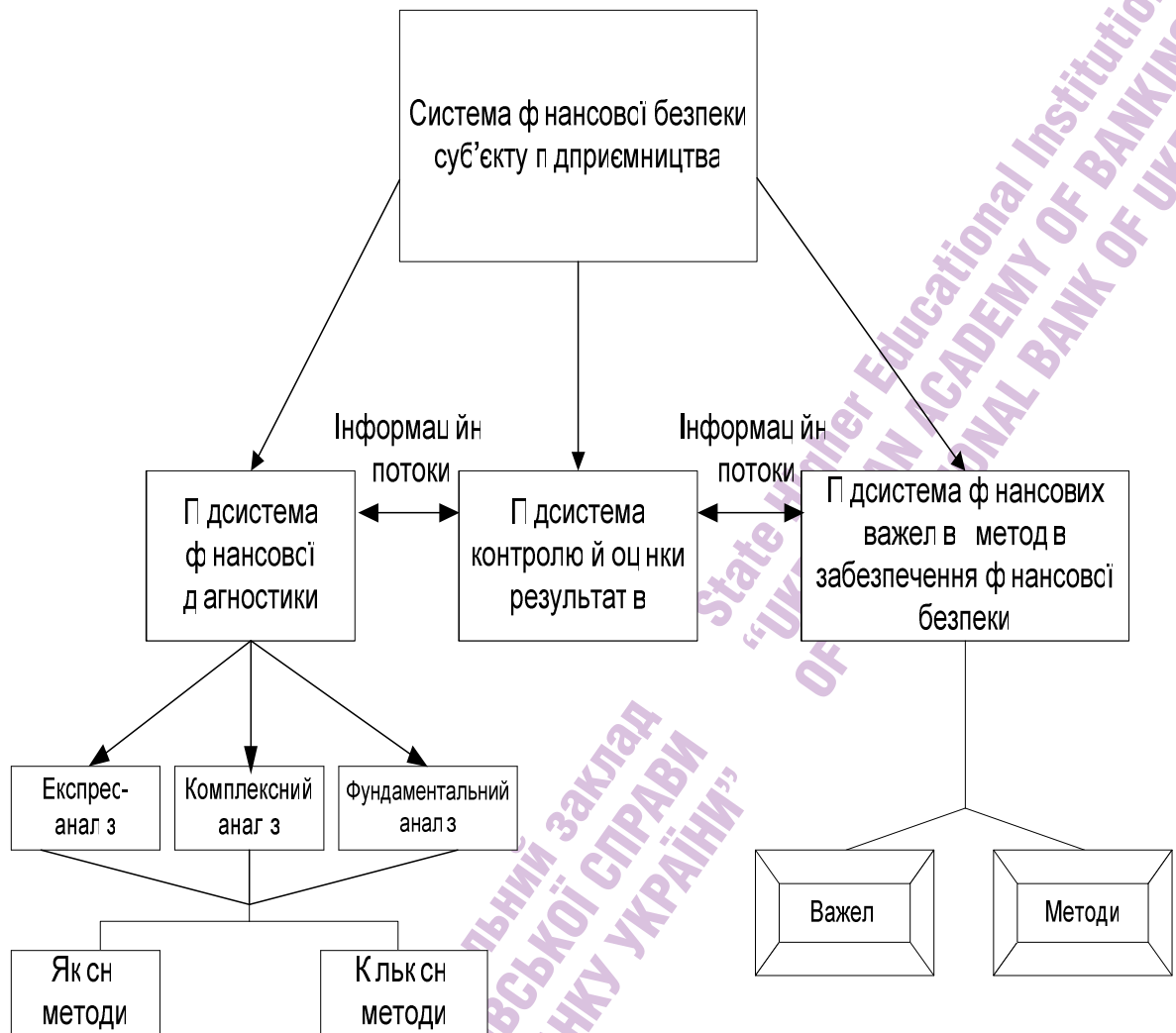

Рис. 3.2. Система фінансової безпеки суб'єкту підприємства

Пропонована нами система має базуватися на наступних принципах:

1. Принцип мінливості - будь-яка організація, у випадку ряду помилок як у господарській, фінансовій, так і управлінській сферах, може стати жертвою кризи й у результаті - банкрутом. Цей принцип обумовлює необхідність здійснення діагностичних, а також превентивних заходів для забезпечення стабільної та ефективної діяльності.

2. Принцип об'єктивності - аналітик, що оцінює ймовірність втрати фінансової рівноваги та настання кризи, повинен робити це виходячи винятково з методики аналізу і поточної ситуації на суб'єкті підприємства та ринкової кон'юнктури.

3. Принцип обачності - передбачає формування суджень, необхідних при розрахунках, здійснених в умовах невизначеності, що запобігають

уникнути завищення чи заниження ймовірності настання кризи чи втрати фінансової рівноваги.

4. Принцип безперервності й оперативності - процес по забезпеченню фінансової безпеки суб'єкту підприємництва має здійснюватись на постійній основі, щоб вчасно відреагувати на появу негативних факторів, як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, що можуть спричинити за собою виникнення кризових ситуацій і, як наслідок, банкрутства.

5. Принцип конфіденційності - результати діагностики на предмет ймовірності настання криз та втрати фінансової рівноваги повинні бути комерційною таємницею суб'єкту підприємництва, оскільки розголошення даних може викликати негативну реакцію партнерів, контрагентів, інвесторів і т.д.

6. Принцип комплексності і системності - оскільки фактори, що приводять до втрати фінансової безпеки суб'єкту підприємництва, викликаються різними причинами (як внутрішніми, так і зовнішніми), необхідно оцінювати фінансову ситуацію як взаємодію комплексу змінних усередині організації, відслідковуючи при цьому вплив зовнішнього середовища і його трансформації.

7. Принцип явності в інтерпретації результатів - результати аналізу і рекомендації по забезпеченню фінансової безпеки суб'єкту підприємництва мають бути чіткими і ясними, щоб уникнути невірної їх розуміння, і, як наслідок, хибних дій з боку керівництва.

Що стосується схеми дії запропонованої нами системи, то вона представлена на рис. 3.3.

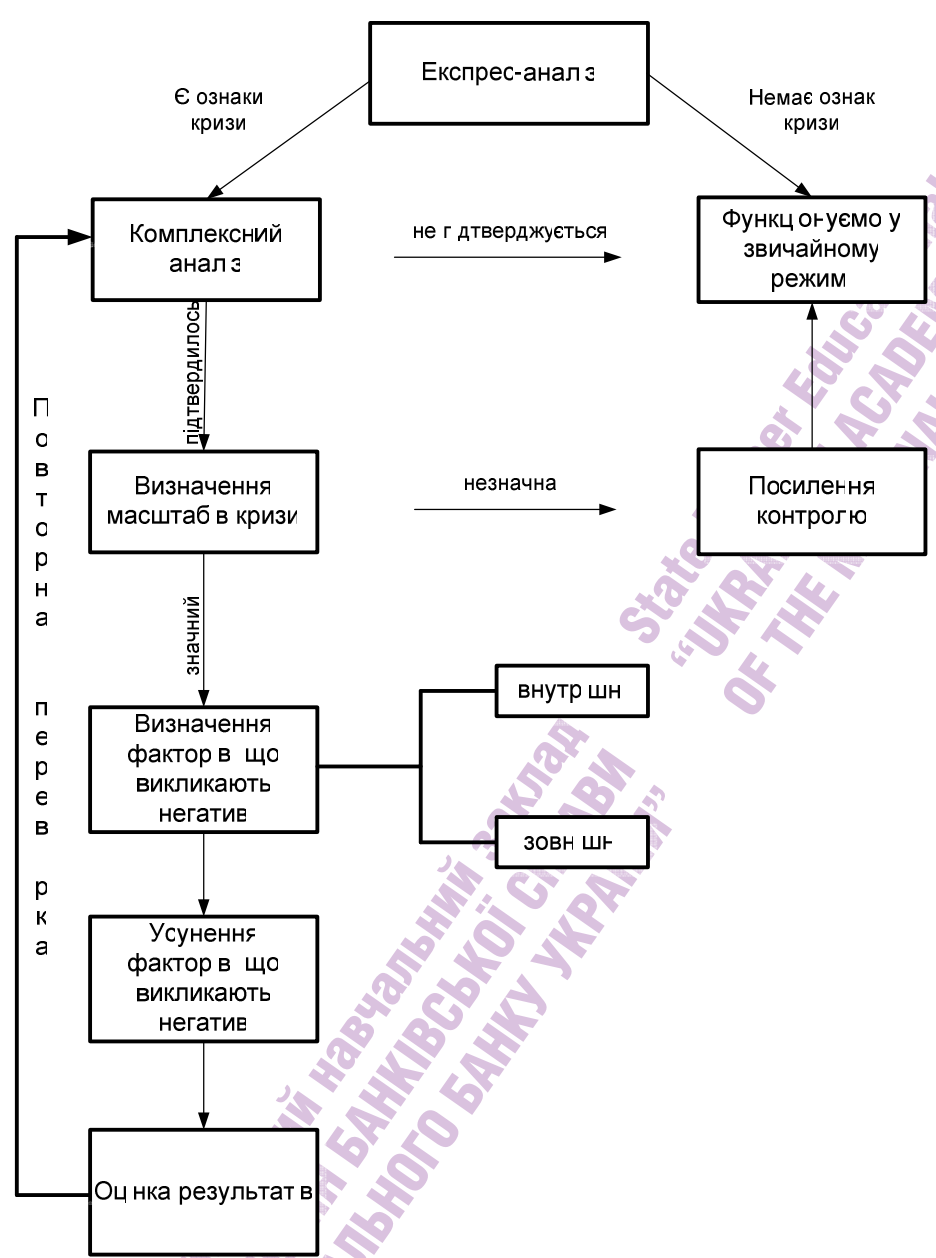
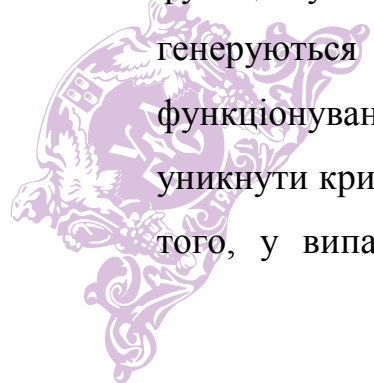

Рис. 3.3. Схема дії системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва

Пропонована система дозволить боротися із реальними кризами, а не їх фіктивними похідними. Фіктивні і навмисні кризові ситуації практично неможливо спрогнозувати. Дані види не є нормальними з точки зору функціонування господарського механізму підприємства. Як правило, вони генеруються самим суб'єктом підприємництва, що суперечить логіці функціонування системи, оскільки вважається, що організація прагне уникнути кризи та забезпечити стабільне та ефективне функціонування. Крім того, у випадку навмисних дій зі створення кризової ситуації система

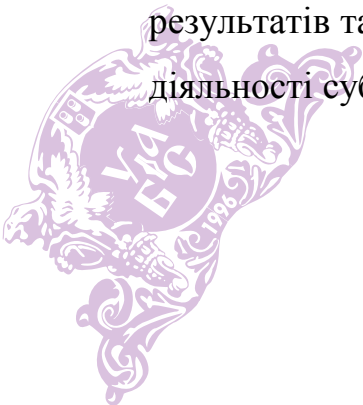
фінансової безпеки зіштовхнеться з цілим рядом перешкод для її нормального функціонування - перекручування даних фінансової звітності, саботування результатів аналізу з боку осіб, зацікавлених у створенні кризи, ігнорування сигналів від окремих підсистем системи фінансової безпеки, маніпулювання даними і т.д.

Тому пропонується система буде працювати у випадку з реальними кризовими ситуаціями, тобто такими що були спричинені об'єктивними внутрішніми чи зовнішніми факторами і при відсутності злого наміру з боку самого суб'єкту підприємництва.

Систему рекомендується використовувати внутрішніми суб'єктами, а не зовнішніми аналітиками, що має на увазі наявність внутрішньої зацікавленості самого суб'єкту підприємництва, у протилежному випадку система буде неефективна.

Враховуючи вищезазначене, можемо сформулювати визначення системи фінансової безпеки суб'єкту підприємництва – як сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища.

Таким чином, систему фінансової безпеки пропонується інтегрувати в фінансово-економічний механізм підприємства, що дозволить здійснювати постійний контроль за ризиковим середовищем організації та приймати вчасні і обґрунтовані рішення. Її дія має ґрунтуватись на принципах мінливості, обачності, об'єктивності, безперервності й оперативності, конфіденційності, комплексності і системності, явності в інтерпретації результатів та має на меті забезпечення стабільної, безкризової та ефективної діяльності суб'єкту підприємництва.

3.2. Основні складові системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва

Забезпечення стабільної та ефективної діяльності суб'єктів підприємництва передбачає здійснення ряду діагностичних заходів з метою оцінки як рівня фінансової безпеки, так і конкретних вразливих місць у їх діяльності, крім того обов'язковим є застосування певного набору фінансових важелів і методів з метою оптимізації фінансово-економічної діяльності, також необхідними є контрольні заходи, що мають забезпечити правильність дій з фінансового управління й адекватну оцінку здійснених заходів. Тому до основних складових запропонованої нами системи фінансової безпеки належать: підсистема діагностики, підсистема фінансових важелів і методів забезпечення фінансової безпеки та підсистема контролю й оцінки результатів дії системи в цілому та окремих її частин.

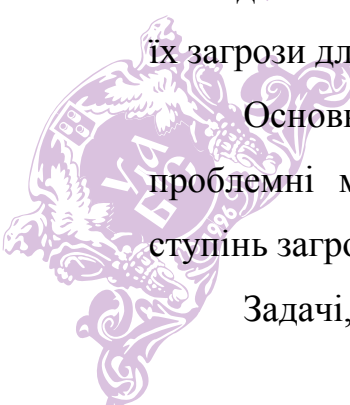
Однією з ключових складових запропонованої нами системи є підсистема фінансової діагностики. Саме від її ефективності, своєчасності наданої інформації, буде залежати кінцева результативність системи в цілому.

На цю підсистему покладені функції прогнозування настання кризи, оцінка ймовірності банкрутства суб'єкту підприємництва в перспективі, визначення масштабів кризи, а також причин, що її викликали. Також система має оцінювати ефективність діяльності організації в цілому та визначати можливі зони неефективної роботи.

Під діагностикою ми розуміємо певний набір методичних розробок, який дозволяє на ранніх стадіях визначити кризові ситуації, оцінити ступінь їх загрози для суб'єкту підприємництва та фактори, що їх викликали.

Основна мета даної підсистеми - вчасно інформувати про можливі проблемні місця в роботі суб'єкту підприємництва, а також оцінювати ступінь загрози.

Задачі, що ставляться перед діагностикою:

- аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища суб'єкту підприємництва;
- визначення кризового середовища суб'єкту підприємництва і виділення критичних ризиків;
- оцінка ймовірності настання криз та можливості банкрутства;
- виділення проблемних місць у роботі суб'єкту підприємництва, спираючись на данні проведеного аналізу;
- оцінка ефективності діяльності суб'єкту підприємництва.

Таким чином, діагностика дає підстави для прийняття тих чи інших рішень для попередження кризових ситуацій, а також оцінює ефективність фінансово-економічної діяльності.

Практично ці функції пропонується реалізовувати шляхом проведення багаторівневого комплексу діагностичних заходів. Нами пропонується трьохрівнева система - експрес-аналіз, комплексний і фундаментальний аналіз. У загальному виді підсистему діагностики можна представити в такий спосіб (рис. 3.4)

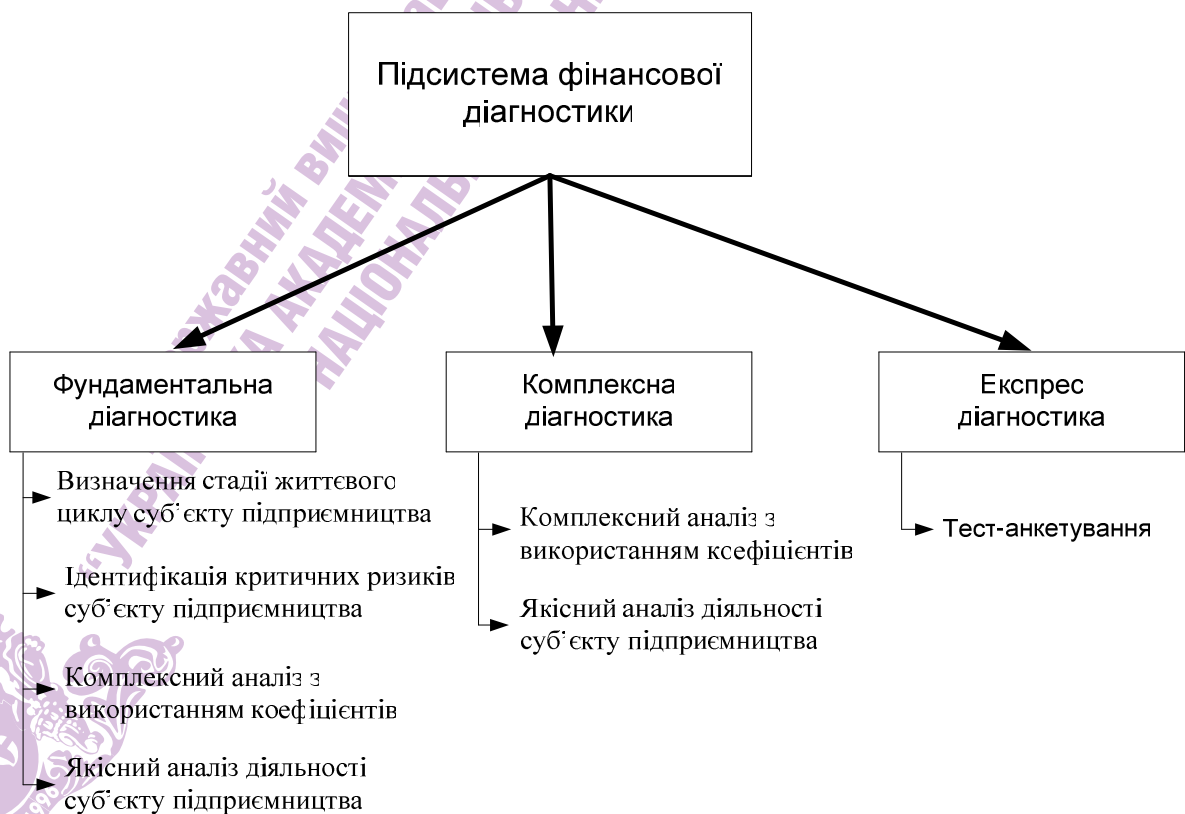

Рис. 3.4. Підсистема фінансової діагностики

Експрес-діагностика проводиться щомісяця, комплексна - щокварталу, фундаментальна раз у рік. Більш детально на особливостях кожного з цих рівнів діагностики ми зупинимось після визначення інструментарію.

У діагностиці суб'єктів підприємства є два основні об'єкти аналізу:

- результати діяльності суб'єкту підприємництва за період і його стан на поточний момент часу;
- основні бізнес-процеси суб'єкту підприємництва.

Не можна обмежувати інструментарій діагностики розрахунком тільки фінансових показників. Фінансові показники повинні використовуватися на кінцевій стадії діагностики. Діагностика служить цілям управління. Аналізувати слід не тільки бізнес-процеси, що забезпечують "фінансову функцію" підприємства, але і всі основні бізнес-процеси, пов'язані з діяльністю підприємства [184].

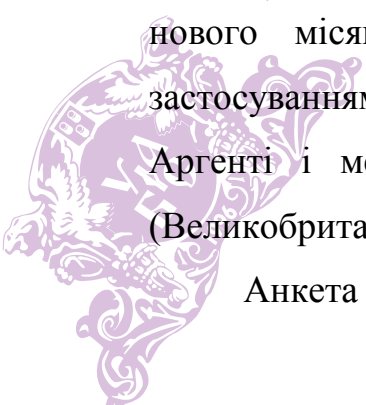
Що стосується конкретних методів для здійснення процесу діагностики, то умовно їх можна розділити на дві групи: кількісні та якісні. У сучасній економічній науці методикам прогнозування настання криз та банкрутства приділялась достатньо уваги.

За основу якісного інструментарію розробленої нами підсистеми діагностики ми пропонуємо використовувати систему Аргенті, а також ряд критеріїв, розроблених Комітетом з питань узагальнення практики аудиту (Великобританія) і перероблених з метою адаптації до особливостей пострадянської економіки Ковальовим В.В. [75].

Конкретизуємо кожний з типів діагностики (експрес, комплексна, фундаментальна), які пропонується використовувати.

Експрес-діагностика проводиться раз на місяць (на початку кожного нового місяця) шляхом заповнення тестової анкети, побудованої з застосуванням якісних показників, розробленої нами на основі методу Аргенті і методики Комітету з питань узагальнення практики аудита (Великобританія), адаптованої Ковальовим В.В. (табл. 3.1)

Анкета заповнюється в такий спосіб - по черзі розглядається кожний із

представлених критеріїв і виставляється бальна оцінка від 0 до 10 залежно від ступеня його реальної реалізації на суб'єкті підприємництва.

Таблиця 3.1

Тестова анкета для щомісячної діагностики фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва

Критерій	Максимальна оцінка, бал
Погані фінансові показники (наприклад, значення окремих статей фінансових звітів)	10
Проведення "авральних" мір: збільшення залучених коштів, зниження заробітної плати, згорання перспективних програм	10
Небезпечні нефінансові симптоми (наприклад, падіння якості продуктів і послуг, морального духу персоналу)	10
Зриви у виконанні зобов'язань	10
Перевищення деякого критичного рівня кредиторської заборгованості	10
Надмірне використання короткострокових позикових коштів як джерела фінансування довгострокових вкладень	10
Невиконання зобов'язань перед інвесторами, кредиторами тощо	10
Втрата ключових контрагентів	10
Зниження обсягів продаж	10
Втрата ключових співробітників апарату управління	10
Максимум загальної оцінки	100
Небезпечний рівень загальної оцінки	25

Дана таблиця - це лише один із прикладів тестової анкети. При незмінності загального принципу побудови (10 показників) і критерію оцінки (із загальної кількості балів у 100 небезпечний рівень її складає 25), самі критерії можуть варіюватися, виходячи з критичних ризиків конкретного суб'єкту підприємництва.

Якщо ж загальна оцінка перевищує небезпечний рівень, то необхідно провести комплексний аналіз, що дозволить виявити конкретні проблемні місця в діяльності суб'єкту підприємництва.

Комплексний аналіз у штатному режимі пропонується проводити нами в рамках комплексної (щоквартальної) і фундаментальної (річної) діагностики. У випадку негативних результатів експрес діагностики необхідно проводити наступний рівень діагностики (комплексний)

позачергово.

Комплексна діагностика проводиться щоквартально і складається з двох типів аналізу:

1. Якісний аналіз діяльності суб'єкту підприємництва.
2. Комплексний аналіз із застосуванням коефіцієнтів.

Якісний аналіз являє собою розширену тестову анкету, у яку на відміну від експрес діагностики входить не 10, а 20 критеріїв (див. таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Тестова анкета для комплексної діагностики фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва

Критерій	Максимальна оцінка, бал
Погані фінансові показники	10
Проведення "авральних" заходів: збільшення залучених коштів, зниження заробітної плати, згортання перспективних програм	10
Небезпечні нефінансові симптоми (наприклад, падіння якості продуктів і послуг, морального духу персоналу)	10
Зриви у виконанні зобов'язань	10
Перевищення критичного рівня кредиторської заборгованості	10
Надмірне використання короткострокових позикових коштів як джерела фінансування довгострокових вкладень	10
Невиконання зобов'язань перед інвесторами, кредиторами й акціонерами	10
Втрата ключових контрагентів	10
Зниження обсягів продаж	10
Втрата ключових співробітників апарату управління	10
Хронічна недостача оборотних коштів	10
Висока питома вага простроченої дебіторської заборгованості	10
Застосування у виробничому процесі устаткування з простроченими термінами експлуатації	10
Несприятливі зміни в портфелі замовлень	10
Недостатня диверсифікованість діяльності підприємства	10
Політичний ризик, пов'язаний з підприємством у цілому чи його ключовими підрозділами	10
Різне зменшення коштів на рахунках	10
Розбалансування дебіторської і кредиторської заборгованості	10
Конфлікти на підприємстві, звільнення керівників тощо	10
Недостатнє технічне і технологічне відновлення підприємства	10
Максимум загальної оцінки	200
Небезпечний рівень загальної оцінки	50

Принцип заповнення комплексної анкети аналогічний експрес-анкеті, тобто по черзі розглядається кожний із представлених критеріїв і виставляється бальна оцінка від 0 до 10 залежно від ступеня його реальної реалізації на суб'єкті підприємництва. Загальний бал у цьому випадку складає 200, а критичний поріг вище 50 балів.

Для комплексного аналізу фінансового стану з застосуванням коефіцієнтів пропонується використовувати методику, що була розроблена нами на підставі даних підприємств української промисловості в період з 2000 по 2005 року. Особливості побудови і розрахунків даної методики представлені в другому розділі.

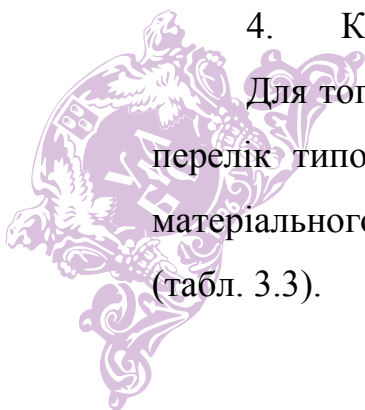
Таким чином, комплексна діагностика поєднує в собі методи кількісного і якісного аналізу, що дає аналітику можливість одержання повної картини ситуації на суб'єкті підприємництва й оцінити реальний ступінь загрози його фінансовій безпеці.

Ключовим елементом підсистеми діагностики є фундаментальна діагностика. Вона проводиться один раз на рік (у період підготовки річного звіту) і припускає використання максимального діагностичного інструментарію. В її основі лежить комплексна діагностика. Головною ж відмінністю від комплексної діагностики є визначення критичних ризиків підприємства, на підставі яких і будуть визначатись, зокрема, якісні критерії.

При проведенні фундаментальної діагностики проводяться наступні заходи:

1. Визначення стадії життєвого циклу суб'єкту підприємництва.
2. Якісний аналіз діяльності суб'єкту підприємництва.
3. Визначення критичних ризиків суб'єкту підприємництва.
4. Комплексний аналіз із застосуванням коефіцієнтів.

Для того, щоб полегшити роботу аналітиків, нами було запропоновано перелік типових критичних ризиків для суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва, залежно від виду їх економічної діяльності (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Типові критичні ризики суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва, залежно від виду їх економічної діяльності

Вид економічної діяльності	Типові критичні ризики
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	1. Значна залежність від кон'юнктури на зовнішніх ринках 2. Зміни тарифів на вантажні залізничні перевезення з боку "Укрзалізниця" 3. Значна залежність від світових цін на енергоресурси внаслідок високої витрати енергоресурсів 4. Антидемпінгові та протекційні санкції з боку інших держав 5. Нерозвиненість внутрішнього ринку 6. Значна зношеність основних засобів 7. Залежність від постачання сировини та цін не неї 8. Проблеми з компенсацією ПДВ
Виробництво машин та устаткування	1. Негативна рентабельність активів в середньому по галузі 2. Незадовільне співвідношення позикових і власних засобів 3. Втрата ринків збуту 4. Ціни на енергію та сировину
Хімічне виробництво	1. Ціни на енергоресурси на світових ринках 2. Зовнішньоекономічні протекційні заходи 3. Погана платіжна дисципліна на суб'єктах підприємництва галузі 4. Низька рентабельність діяльності 5. Посилення екологічних норм
Нафтогазова промисловість	1. Дуже низькі показники виходу світлих нафтопродуктів 2. Збої в постачаннях сировини та надзвичайна сировинна залежність 3. Нестача власної сировини 4. Збільшення цін на сировину 5. Нестача власних оборотних коштів 6. Політична нестабільність у відношеннях із Росією 7. Низька рентабельність діяльності 8. Державне регулювання та обмеження
Виробництво та розподілення електроенергії	1. Несплата споживачами за отримані послуги 2. Значна зношеність основних фондів 3. Низька рентабельність діяльності 4. Різке зменшення експорту продукції внаслідок вжиття протекційних заходів іншими державами 5. Розкрадання енергетичного обладнання 6. Залежність від світових цін на енергоресурси внаслідок високої витрати енергоресурсів 7. Залежність від постачання сировини для атомних електростанцій від Росії
Легка і харчова промисловість	1. Зміни умов діяльності (ліцензування, акцизи, сертифікації тощо) 2. Втрата ринків збуту внаслідок високої конкуренції з боку імпоротної продукції 3. Проблеми з сировиною, як наслідок відмови від давальницьких схем постачання сировини 4. Проблеми з експортом продукції – оподаткування продукції, виробленої на давальницьких умовах 5. Зміна валютного курсу гривні до основних світових валют

Даний перелік формувався, виходячи з наших досліджень, що були проведені у другому розділі роботи, даних аналітичних досліджень та оглядів різних галузей народного господарства України, також нами були проаналізовані та використані думки експертів.

На базі перелічених вище типових ризиків за галузями сфери матеріального виробництва, нами були розроблені анкети для якісної експрес-діагностики (додатки И-П).

Використовуючи запропонований нами інструментарій, у суб'єкта підприємництва з'являється можливість не тільки попередити зародження кризових ситуацій на початковій стадії, але і визначити їх причини, що створює необхідні передумови для правильного вибору важелів і методів по нейтралізації потенційних криз і, в решті решт, створити умови для ефективної діяльності суб'єкту підприємництва.

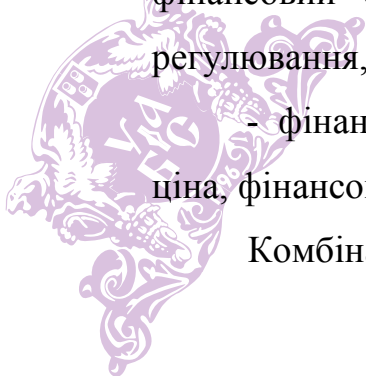
Центральною підсистемою, ядром системи фінансової безпеки суб'єкту підприємництва є підсистема фінансових важелів і методів забезпечення фінансової безпеки. Її метою є усунення кризових явищ і процесів, а також причин, що їх викликали. Задачами підсистеми є:

- вибір оптимальної антикризової стратегії й інструментарію;
- нейтралізація кризових явищ;
- усунення причин криз;
- усунення наслідків криз;
- забезпечення ефективної діяльності суб'єкту підприємництва.

Інструментарій, який має забезпечити ефективне виконання системою поставлених перед нею функцій, можна розділити на дві групи:

- фінансові методи – управління прибутком, витратами, капіталом, фінансовий облік, фінансовий аналіз, фінансове планування, фінансове регулювання, страхування тощо;
- фінансові важелі – прибуток, доход, фінансові санкції, дивіденди, ціна, фінансове стимулювання, заробітна плата та інші.

Комбінація цих важелів і методів і складає підсистему фінансових

важелів і методів забезпечення фінансової безпеки(рис. 3.5).

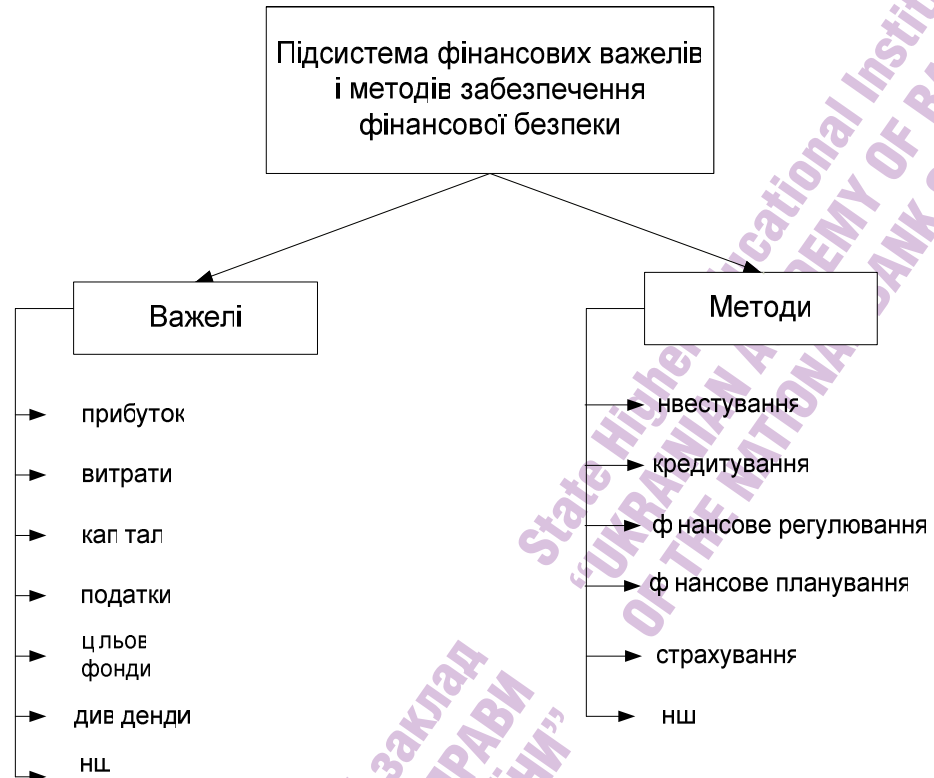

Рис. 3.5. Підсистема фінансових важелів і методів забезпечення фінансової безпеки

Дії по забезпеченню фінансової безпеки не повинні зводитися тільки до разових заходів по підвищенню продуктивності праці, скорочення витрат, пошуку нових ринків капіталу, розширенню чи звуженню асортиментних ліній, підвищенню якості продукції і менеджменту, реструктуризації активів і пасивів компанії, удосконаленню маркетингової політики тощо. Усі ці задачі необхідно вирішувати постійно, незалежно від того, у якому положенні знаходиться суб'єкт підприємництва. Кризовий же стан вимагає від менеджерів проведення незвичайних і нетрадиційних (а іноді навіть і неприйнятних) для нормального стану заходів. Склад і набір таких засобів звичайно ж залежить від тих конкретних причин і помилок, що привели до фінансових труднощів на фірмі. Однак основною відмінністю ефективних антикризових заходів є підвищений ризик проведення операцій, що не припустимо при звичайних умовах. Тому все ж таки, кращою антикризовою програмою буде недопущення кризових явищ на суб'єктах підприємництва і

принаймні усунення їх при перших ознаках появи.

Виходячи з переліку критичних ризиків для тієї чи іншої галузі сфери матеріального виробництва, використовуючи експертні коментарі, аналітичні дослідження, а також власне розуміння економічних процесів, що відбуваються на суб'єктах підприємництва, залежно від виду їх діяльності, нами були розроблені комплекси рекомендованих фінансових важелів та методів з нівелювання впливу критичних ризиків та забезпечення їх фінансової безпеки.

В таблиці 3.4 представлено типові критичні ризики і залежно від цього - рекомендовані фінансові важелі та методи для суб'єктів підприємництва в металургійній галузі

Таблиця 3.4

Рекомендовані фінансові важелі та методи для суб'єктів підприємництва в металургійній галузі

Типові критичні ризики	Рекомендовані фінансові важелі	Рекомендовані фінансові методи	
		З боку суб'єктів підприємництва	З боку держави
Значна залежність від кон'юнктури на зовнішніх ринках	Страхові платежі	Хеджування, ціноутворення	Державне замовлення
Зміни тарифів на вантажні залізничні перевезення з боку "Укрзалізниці"	Ціна, фінансові санкції	Ціноутворення	Пільгове кредитування
Значна залежність від світових цін на енергоресурси внаслідок високої витрати енергоресурсів	Прибуток, кредити	Інвестування	Грантове фінансування
Антидемпінгові та протекційні санкції з боку інших держав	Податки, пільги	Оподаткування	Зовнішньоекономічна політика
Нерозвиненість внутрішнього ринку	Пільги	Фінансове планування і регулювання	Пільгове оподаткування
Значна зношеність основних засобів	Кредити, прибуток	Інвестування	Державні інвестиції
Залежність від постачання сировини та цін на неї	Страхові платежі, фінансові санкції	Планування, страхування і хеджування	Державні інвестиції
Проблеми з компенсацією ПДВ	Податки	Оподаткування	Реформа законодавства в сфері ПДВ

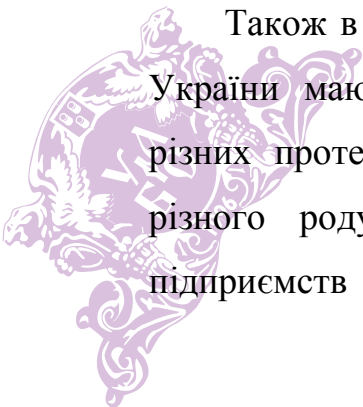
Аналізуючи типові загрози фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва в металургійній галузі України, відмітимо, що вплив кожної з них можна якщо не нівелювати, то принаймні значно зменшити, при умові використання адекватних фінансових важелів та методів.

Однією з ключових загроз в діяльності та фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва в металургійній галузі України є значна залежність від кон'юнктури на зовнішніх ринках. Тобто вразі несприятливих змін ціни на світових ринках підприємства металургійної галузі України автоматично зазнають значних втрат. Для зниження впливу цього ризику нами рекомендується використання елементів хеджування. Ще одним варіантом часткового вирішення даної проблеми є гнучка цінова політика суб'єктів підприємництва.

Важливою проблемою також є значна залежність підприємств металургії від енергоресурсів і відповідно фінансова безпека напряму буде залежати від світових цін на енергоресурси в даному випадку як короткострокові заходи можна використовувати такі фінансові методи як хеджування ризиків зміни світових цін на енергоресурси та ціноутворення. Втім у середньо- і довгострокових перспективах необхідно впровадження енергозберігаючих технологій, що вимагає інвестицій. Інвестиції можна здійснювати за рахунок прибутку або кредитів.

Зношеність основних засобів з плином часу перетворюється у загрозу, що може негативно вплинути на фінансову безпеку вже у найближчому часі. Тому необхідне оновлення основних засобів. Основним фінансовим методом в даному випадку також є інвестування. Важелі теж аналогічні попередньому пункту – прибуток і кредити.

Також в своїй діяльності суб'єкти підприємництва металургійної галузі України мають обов'язково враховувати ймовірність вжиття проти них різних протекційних заходів з боку інших держав, а також проведення різного роду антидемпінгових розслідувань, що може означати для підприємств втрату ринків збуту, падіння валових доходів і як наслідок –

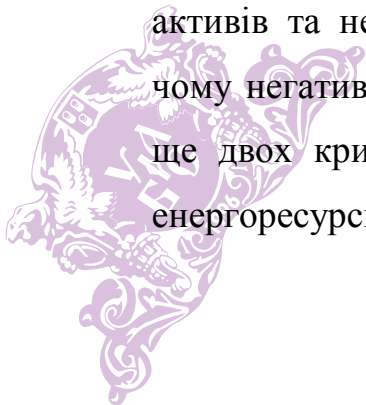
втрата фінансової безпеки. В даному випадку наша держава має допомагати власним суб'єктам підприємництва шляхом проведення захисної для металургійної промисловості зовнішньоекономічної політики, використання механізмів державного замовлення та пільгового оподаткування. Частковим варіантом вирішення даної проблеми є розвиток власного внутрішнього ринку, для чого необхідне використання державою грантового фінансування, пільгового оподаткування, державних інвестицій та державного замовлення.

Ще однією загрозою фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва в металургійній галузі є нестача оборотних коштів, однією з причин якої є неповернення ПДВ з боку держави. Варіантом її вирішення є відміна ПДВ чи внесення відповідних змін до законів України.

Потенційною загрозою є також збільшення тарифів на вантажні перевезення залізницею. Варіантом її вирішення є пільги для суб'єктів підприємництва чи підписання довгострокових договорів на перевезення, у випадку порушення яких можна буде застосовувати фінансові санкції. Ще одним методом нейтралізації даної загрози є інвестиції у власний парк вагонів, що дозволить значно знизити тарифи на перевезення з одного боку, а з іншого застрахуватись від періодичної нестачі вагонів у "Укрзалізницю" та від їх низької якості, що може негативно вплинути на продукцію, що перевозиться.

Наступним видом економічної діяльності, що виступив об'єктом нашого аналізу виробництво машин та устаткування (див. табл. 3.5).

Аналіз фінансових коефіцієнтів за суб'єктами підприємництва, що працюють в сфері машинобудування показав: на сьогодні найбільшу загрозу цим підприємствам становлять два фактори - негативна рентабельність активів та незадовільне співвідношення позикових і власних коштів. При чому негативний вплив цих факторів може збільшитись за умови реалізації ще двох критичних загроз – втрати ринків збуту та підвищення цін на енергоресурси.

Таблиця 3.5

Рекомендовані фінансові важелі та методи для суб'єктів підприємництва
що займаються виробництвом машин та устаткування

Типові критичні ризики	Рекомендовані фінансові важелі	Рекомендовані фінансові методи	
		З боку суб'єктів підприємництва	З боку держави
Негативна рентабельність активів в середньому по галузі	Ціна	Ціноутворення	Державні інвестиції
Незадовільне співвідношення позикових і власних засобів	Кредити	Фінансове планування і регулювання, кредитування	Державне замовлення
Втрата ринків збуту	Податки, кредити, амортизаційні відрахування	Інвестиції, пільгове оподаткування і кредитування	Грантове фінансування.
Ціни на енергію та сировину	Прибуток, податки, кредити, страхові платежі	Інвестування в енергозберігаючі технології, страхування і хеджування	Пільгове кредитування

Що стосується фінансових важелів та методів, що мають запобігти та мінімізувати можливий негативний вплив даних факторів, підприємствам слід звернути увагу на інвестиційну політику. Необхідне оновлення основних засобів, з одного боку, для впровадження енергозберігаючих технологій, а з іншого – для випуску сучасної та конкурентоздатної продукції. Також суб'єктам підприємництва варто збільшити фінансування заходів з пошуку та виходу на нові ринки збуту, оскільки зараз підприємства України в переважній більшості є цілком залежними від зовнішніх замовлень. У випадку їх відсутності, підприємства не мають резервних варіантів збуту, а, отже, ризик значного падіння обсягів реалізації є більш ніж реальним. Що ж стосується поточних дій з мінімізації впливу ризикового середовища на рівень фінансової безпеки підприємств, то це може бути активне використання захисних фінансових важелів і методів як-то страхування і хеджування.

Необхідною умовою забезпечення належного рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва у сфері машинобудування є державна політика в

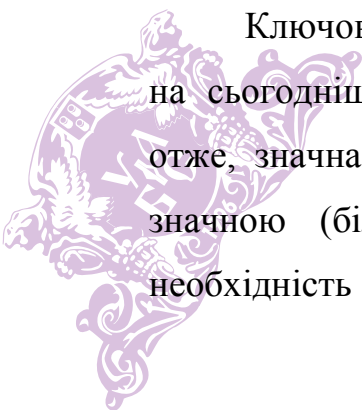
галузі та підтримка вітчизняних підприємств. Елементи пільгового оподаткування, державні замовлення дозволять значно знизити критичні ризики та загрози. Як ми вже відмічали, значною загрозою є залежність підприємств від зовнішніх джерел фінансування. В цьому випадку дуже корисним для підприємств було б державне кредитування та грантове фінансування, що дало б змогу дещо реструктуризувати власну заборгованість та знизити ризики втрати фінансової безпеки внаслідок дій кредиторів.

Необхідне також посилення державної протекційної політики, що з одного боку зробить продукцію вітчизняних підприємств більш конкурентноздатною на внутрішньому ринку, а з іншого – підвищить можливості цінової конкуренції на зовнішніх ринках, що позитивно вплине на рентабельність діяльності та обсяги реалізації.

Проблема ринків збуту є досить гострою на сьогодні ще й тому, що підприємства машинобудування недостатньо фінансують науково-технічні інноваційні розробки. Втім, саме інноваційні технології здатні забезпечити попит на продукцію. В даному випадку підприємствам варто використовувати такі фінансові важелі як прибуток і відповідно метод – інвестування. Дуже корисною і необхідною в даному випадку була б підтримка держави, яка має стимулювати розвиток суб'єктами підприємництва нових технологій. Як варіант, така участь держави може бути у вигляді фінансування з бюджету науково-дослідницьких та дослідницько-конструкторських робіт.

Рекомендовані фінансові важелі та методи для суб'єктів підприємництва хімічної промисловості представлені в таблиці 3.6.

Ключовою загрозою для підприємств хімічної промисловості України на сьогоднішній день залишається висока енергоємність виробництва, а, отже, значна залежність від світових цін на енергоресурси. Одночасно зі значною (більше 50%) зношеністю основних засобів це обумовлює необхідність технічного переоснащення виробництва. В якості фінансових

важелів в цьому випадку рекомендовано використовувати прибуток та кредити. Відповідно фінансовим методом буде інвестування.

Таблиця 3.6

Рекомендовані фінансові важелі та методи для суб'єктів підприємництва хімічної промисловості

Типові критичні ризики	Рекомендовані фінансові важелі	Рекомендовані фінансові методи	
		З боку суб'єктів підприємництва	З боку держави
Ціни на енергоресурси на світових ринках	Прибуток, кредити, амортизаційні відрахування	Інвестування	Державні інвестиції
Зовнішньоекономічні протекційні заходи	Страхові платежі, податки і тарифи	Страхування і хеджування, ціноутворення	Політика протекціонізму, державне замовлення
Погана платіжна дисципліна на суб'єктах підприємництва галузі	Пільги і санкції	Фінансове планування, прогнозування, регулювання	Пільгове кредитування
Низька рентабельність діяльності	Ціна	Фінансове регулювання і планування	Пільгове оподаткування;
Посилення екологічних норм	Податки	Фінансове регулювання	Державні інвестиції, грантове фінансування

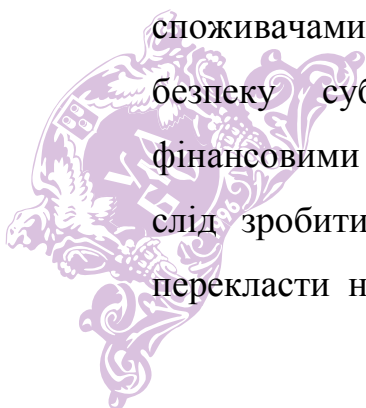
Ще одним критичним ризиком для суб'єктів підприємництва хімічної промисловості є орієнтація галузі на виробництво експортноорієнтованої продукції, що робить їх залежними від впливу зовнішньоекономічної політики країн-партнерів. Важелями мінімізації цього ризику є політика протекціонізму з боку держави, що дозволить зробити продукцію більш конкурентоздатною на внутрішньому ринку, а, отже, створить резервну нішу для підприємств хімічної галузі. Крім того, в якості альтернативних варіантів реалізації продукції варто було б використовувати державні замовлення. А з метою підвищення конкурентоздатності продукції на світових ринках – застосовувати також елементи пільгового оподаткування. Відповідно фінансовими методами з боку держави будуть оподаткування, а підприємств – ціноутворення.

Досить специфічною проблемою для суб'єктів підприємництва хімічної галузі є посилення екологічних норм з боку держави. Це може призвести до рівня витратності виробництва з одного боку і до припинення окремих його видів з іншого. Кожен з цих варіантів суттєво знизить рівень фінансової безпеки підприємств. Шляхами вирішення проблеми є перекладання витрат на кінцевих споживачів, тобто використання цінових важелів і відповідно методів ціноутворення. Втім це може негативно відобразитись на конкурентоспроможності продукції на ринках. Тому проблему слід вирішувати більш комплексно, використовуючи підтримку держави, яка могла б використовувати такі фінансові методи як пільгове оподаткування підприємств, що здійснюють інвестиції в покращення екології країни та власного виробництва, державні замовлення, приміром, могли б мати за пріоритет підприємства з більшим рівнем екології. Надання пільгових кредитів та грантів підприємствам на потреби покращення екологічних умов виробництва.

Низька рентабельність діяльності також складає значну небезпеку фінансовій діяльності суб'єктів підприємництва хімічної промисловості, особливо з огляду на перспективу їх розвитку. Зниження рівня даного типу загрози нам бачиться в комплексному використанні фінансових важелів і методів з боку підприємств (ціна і ціноутворення) та держави (пільгове оподаткування, політика протекціонізму, державне замовлення).

Аналіз типових критичних ризиків та фінансових методів і важелів їх нівелювання представлений в таблиці 3.7.

Зважаючи на специфічність сфери та її критичну необхідність для споживачів, однією з найбільших загроз була і залишається несплата споживачами за отримані послуги, що вкрай негативно впливає на фінансову безпеку суб'єктів підприємництва в енергетиці. Рекомендованими фінансовими важелями в цьому випадку залишаються фінансові санкції, які слід зробити більш жорсткими, до того ж відсоток неплатежів можна перекласти на споживачів шляхом підвищення тарифів, тобто застосувати

фінансовий метод ціноутворення.

Таблиця 3.7

Рекомендовані фінансові важелі та методи для суб'єктів підприємництва в енергетичній галузі

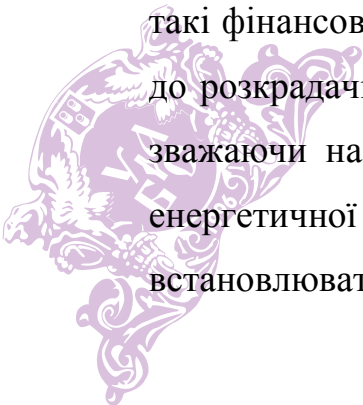
Типові критичні ризики	Рекомендовані фінансові важелі	Рекомендовані фінансові методи	
		З боку суб'єктів підприємництва	З боку держави
Несплата споживачами за отримані послуги	Фінансові санкції	Ціноутворення	Посилення карних заходів
Значна зношеність основних фондів	Прибуток, кредити	Інвестування	Державні інвестиції, грантове фінансування
Низька рентабельність діяльності	Податки	Оподаткування	Пільгове оподаткування
Різне зменшення експорту продукції внаслідок вжиття протекційних заходів іншими державами	Ціна	Ціноутворення	Зовнішньоекономічна політика
Розкрадання енергетичного обладнання	Фінансові санкції	Інвестування	Посилення карних заходів
Залежність від світових цін на енергоресурси внаслідок високої витрати енергоресурсів	Створення спеціальних фондів	Страховання і хеджування, інвестування	Пільгове кредитування
Залежність від постачання сировини для атомних електростанцій від Росії	Прибуток, кредити	Інвестування	Державні інвестиції

Загрозою, актуальність якої з роками тільки збільшується, є високий рівень споживання енергоресурсів підприємствами енергетики, внаслідок чого, з одного боку, рівень фінансової безпеки їх напряму залежить від світових цін на енергоресурси, а з іншого – від поставок цієї сировини з Росії. Шляхів вирішення даної проблеми декілька. Стратегічним є звичайно оновлення технологічної бази та орієнтація на енергозбереження. Фінансовими важелями в цьому випадку будуть прибуток та кредити, а методами – інвестування з боку суб'єктів підприємництва та інших зацікавлених інвесторів, а також різні форми державної фінансової допомоги – державні інвестиції, грантове фінансування тощо. Ще одним напрямком, який можуть використовувати суб'єкти підприємництва енергетичної галузі є створення стратегічного резерву нафти, природного газу та ядерного палива, при чому це слід робити як на загальнодержавному рівні, так і на рівні

суб'єктів підприємництва. Ці ж фінансові методи варто використовувати і для розв'язання проблеми значної зношеності основних засобів.

Сильною зовнішньою загрозою для підприємств атомної енергетики є залежність від постачання сировини для атомних електростанцій від Росії. На цей час потреби атомної енергетики України задовольняються за рахунок вітчизняного урану лише на 30 відсотків, решта покривається поставками з Росії. При чому, на жаль, ця залежність має не тільки економічний, але і політичний аспект, що тільки збільшує її актуальність. У випадку ж зриву поставок ядерного палива, компенсувати його нестачу за рахунок власних джерел буде неможливо. Частковою нейтралізацією даної загрози може бути закріплення в довгострокових договорах чіткої і дуже значної матеріальної відповідальності постачальників, скажімо, у вигляді, фінансових санкцій за невиконання зобов'язань. Втім стратегічною метою має бути створення власних джерел постачання такої сировини. Рекомендованими важелями в цьому випадку мають бути прибуток та кредити, а методами – інвестування, а також різні форми державної фінансової підтримки, як-то державні інвестиції, пільгове кредитування, грантове фінансування.

Ще однією проблемою енергетичної галузі України, яка з'явилась з незалежністю України та переходом на ринкове ведення справ стала стабільна тенденція розкрадання кольорових металів з ліній електропередачі і трансформаторних підстанцій всіх класів напруг. Це призводить як до прямих втрат суб'єктів підприємництва на заміну та ремонт, так і до невиконання ними своїх зобов'язань через фізичну неможливість нормального функціонування, що негативно впливає на фінансову безпеку підприємств. На нашу думку, слід більш активно і жорстко використовувати такі фінансові важелі як санкції та штрафи в даному випадку по відношенню до розкрадачів майна, як з боку держави, так і суб'єктів підприємництва. А зважаючи на те, що це лихо стало системним, суб'єктам підприємництва енергетичної галузі слід вже на стадії здійснення фінансового планування встановлювати відповідний відсоток на втрати від таких дій.

Враховуючи на те, що останнім часом збільшуються обсяги експорту електроенергії, поступово зростає залежність рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва енергетики від зовнішньоекономічної кон'юнктури з одного боку і зовнішньоекономічною політикою держав-контрагентів з іншого. В даному випадку, на нашу думку, доречно використовувати такі фінансові методи як страхування і хеджування, ціноутворення, а також фінансові санкції. В той же час держава має захищати власні підприємства на світовому ринку, підвищуючи конкурентоспроможність продукції власних підприємств, шляхом використання таких методів як пільгове оподаткування, а також фінансові інструменти зовнішньоекономічної політики.

Аналіз критичних ризиків легкої та харчової промисловості, коментарів експертів та аналітичних оглядів даної галузі сфери матеріального виробництва, дозволив нам сформулювати наступний перелік рекомендованих фінансових важелів та методів по забезпеченню їх фінансової безпеки (див. табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Рекомендовані фінансові важелі та методи для суб'єктів підприємства легкої та харчової промисловості

Типові критичні ризики	Рекомендовані фінансові важелі	Рекомендовані фінансові методи	
		З боку суб'єктів підприємництва	З боку держави
Зміни умов діяльності (додаткове ліцензування, сертифікації тощо)	Ціна	Ціноутворення	Державне регулювання
Втрата ринків збуту внаслідок високої конкуренції з боку імпортової продукції	Податки	Фінансове планування	Політика протекціонізму
Проблеми з сировиною, як наслідок відмови від давальницьких схем постачання сировини	Ціна, пільги	Оподаткування	Державне замовлення
Проблеми з експортом продукції – оподаткування продукції, виробленої на давальницьких умовах	Податки	Оподаткування	Реформа податкового законодавства
Зміна валютного курсу гривні до основних світових валют	Страхові платежі, фінансові деривативи	Страхування, хеджування	Валютне регулювання

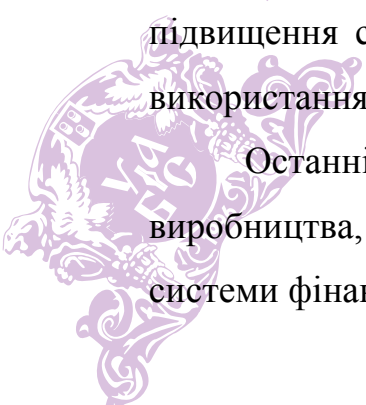
Підприємства легкої промисловості більш ніж на 95% працюють на давальницькій сировині іноземних фірм, що робить їх надзвичайно

залежними від державного регулювання саме питань, що стосуються особливостей роботи і оподаткування підприємств, що працюють на давальницьких умовах. Проблемами, що виникали останнім часом були зміна умов ввезення давальницької сировини та оподаткування готової продукції, виробленої з давальницької сировини, з одного боку призвели до простоїв виробництва внаслідок відсутності сировини для роботи, а також падіння рівня рентабельності як результату зростання витрат на сплату ПДВ, яких до цього не було. Фінансових можливостей для реагування на даний тип загроз у підприємств майже немає, окрім зміни схеми роботи. Тому переважну роль тут має відігравати держава, що має зважувати на інтереси власних суб'єктів підприємництва під час здійснення державної політики як при встановленні ставок мита, так і при оподаткуванні певних груп товарів.

Коливання валютних курсів напряму впливає на конкурентоспроможність української продукції на внутрішньому ринку, оскільки в разі падіння внутрішніх цін на імпортні товари, різко впаде попит на продукцію українських товаровиробників, а отже значно знизиться рівень їх фінансової безпеки. Варіантами захисту від таких коливань з боку підприємств можуть бути використання фінансових деривативів та хеджування. Крім того, держава під час здійснення валютного регулювання має враховувати інтереси власних підприємств.

Легка та харчова промисловість найбільш потерпає від конкуренції з боку імпортних товарів. Подолати цю загрозу суто власними силами суб'єкти підприємництва України не можуть, тому необхідна підтримка держави. Основними фінансовими методами в даному випадку можуть бути фінансові заходи протекційної зовнішньоекономічної державної політики, наприклад підвищення ставок ввізного мита. Ефективним, на наш погляд, може бути використання механізмів державного замовлення.

Останнім видом економічної діяльності в сфері матеріального виробництва, що виступав об'єктом аналізу для формування ефективної системи фінансової безпеки стала нафтогазова промисловість (див. табл. 3.9)

Таблиця 3.9

Рекомендовані фінансові важелі та методи для суб'єктів підприємництва
нафтогазової промисловості

Типові критичні ризики	Рекомендовані фінансові важелі	Рекомендовані фінансові методи	
		З боку суб'єктів підприємництва	З боку держави
Дуже низькі показники виходу світлих нафтопродуктів	Кредити, прибуток	Інвестиції в нове обладнання	Державні інвестиції
Збої в постачаннях сировини та надзвичайна сировинна залежність від Росії	Санкції	Інвестиції в розробку нових родовищ	Створення спеціальних фондів
Нестача власної сировини	Кредити, пільги		Зовнішньоекономічне регулювання
Збільшення цін на сировину	Пільги		
Нестача власних оборотних коштів	Кредити, пільги, санкції	Фінансове планування і прогнозування	Пільгове оподаткування
Політична нестабільність у відношеннях із Росією	Санкції і пільги	Ціноутворення, оподаткування	Зовнішньоекономічна політика
Низька рентабельність діяльності	Ціни, податки	Пільгове оподаткування, ціноутворення	Пільгове кредитування
Державне регулювання та обмеження	Податки	Фінансове планування і прогнозування	Державне регулювання, оподаткування

Оскільки ряд проблем нафтогазової галузі є типовим для промисловості України – значна енергоемність, високий рівень споживання енергоресурсів і відповідна залежність від постання енергоресурсів та цін на них, дані проблеми ми не будемо розглядати окремо, оскільки фінансові важелі та методи їх вирішення були проаналізовані та перелічені нами вище при розгляді металургійної та енергетичної галузей. Наразі проаналізуємо специфічні загрози фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва саме нафтогазової промисловості.

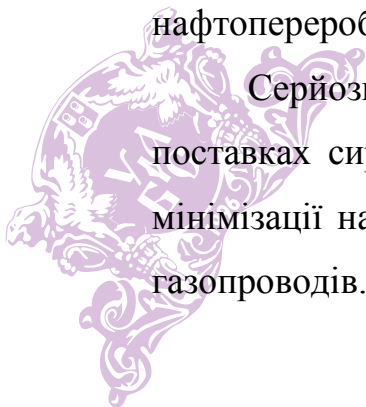
Вітчизняна нафтопереробна промисловість має дуже низькі показники виходу світлих нафтопродуктів. На деяких підприємствах цей показник по бензину не перевищує 12%, у той час як новітні технології дозволяють довести його до 80 і вище відсотків. Вирішення цього питання стримується відсутністю необхідних коштів. Однак, як свідчать розрахунки, залучення

іноземних інвесторів дозволило б упродовж двох років змінити стан справ у нафтопереробній промисловості України. Отже, проблема коштів переходить, таким чином, із площини їх відсутності у площину створення сприятливого інвестиційного клімату для їх надходження у цю галузь. До того ж розв'язання проблеми можливе шляхом спрямування частини кредитів іноземних і світових банків, що надходять до України у цю важливу для економіки країни галузь виробництва.

Проблемою, що стримує розвиток нафтогазової промисловості, відповідно негативно впливаючи на рівень їх фінансової безпеки є низька рентабельність діяльності, яка є прямим результатом низьких цін на продукцію підприємств. Для нівелювання проблеми нами рекомендується використовувати цінові фінансові важелі і відповідно метод ціноутворення, які дозволять довести рівень цін до економічно обґрунтованого і відповідно підвищать рентабельність діяльності суб'єктів підприємництва нафтогазової промисловості.

Значною загрозою фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва нафтогазової промисловості є державне регулювання даної сфери діяльності. Особливо це стосується рівня ввізного мита на нафтопродукти, а також обладнання для реконструкції та модернізації виробництва. Це прямо впливає на рівень конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на міжнародній арені та прибутковість їх діяльності в цілому. Для зменшення негативного впливу даної загрози, нами рекомендується встановлення обґрунтованих рівнів ввізного мита на нафтопродукти з боку держави, а також звільнення від обкладання податком на додану вартість і скасування ввізного мита на обладнання для реконструкції та модернізації нафтопереробних заводів.

Серйозну загрозу фінансовій безпеці можуть становити збої в поставках сировини через аварії на нафто- і газопроводах. Механізмами її мінімізації нам бачаться інвестиції в безпеку і контроль за станом нафто- і газопроводів. Відповідно фінансовими важелями можуть виступати

прибуток, якщо мова йдеться про власні ресурси чи кредити у випадку залучених коштів.

Таким чином, на нашу думку, використання пропонованих нами фінансових важелів і методів дозволить значно підвищити рівень фінансової безпеки як окремих суб'єктів підприємництва, так і цілих галузей народного господарства та промисловості в цілому.

Заключною підсистемою, що необхідна для ефективної діяльності системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є підсистема контролю та оцінки результатів. Саме контроль є тією ланкою, що має пов'язати між собою усі пропоновані нами підсистеми.

Контролем визначається процес забезпечення досягнення організацією своїх цілей, за допомогою якого керівники досягають відповідності фактичних дій до запланованих, і розглядається як одна з обов'язкових функцій будь-якого управлінського впливу, що є його логічним завершенням. Основною метою системи контролю будь-якого процесу визнано своєчасне виявлення відхилень від нормального (запланованого) перебігу провадження та здійснення адекватних управлінських заходів щодо виправлення становища для забезпечення виконання розроблених планів, досягнення встановлених цілей діяльності [98, с. 458].

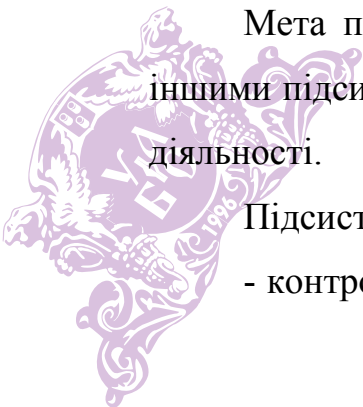
Під оцінкою будемо розуміти співвідношення об'єкту з прийнятим критерієм, взірцем чи нормою [167, с. 864].

Отже, функції контролю за результативністю заходів по забезпеченню фінансової безпеки, оцінки їх ефективності і достатності, а також координації інформаційних потоків у рамках пропонованої нами системи здійснюються підсистемою контролю й оцінки.

Мета підсистеми - контроль за належним виконанням своїх функцій іншими підсистемами і достовірна оцінка результативності й ефективності їх діяльності.

Підсистема контролю та оцінки має вирішувати наступні задачі:

- контроль за виконанням своїх функцій іншими підсистемами системи

фінансової безпеки суб'єктів підприємництва;

- на підставі даних інших підсистем - визначення причин і масштабів кризи, а також результатів, які необхідно досягти в рамках реалізації антикризових заходів;
- порівняння досягнутих результатів з очікуваними показниками;
- визначення ступеню відхилення фактичних результатів від запланованих;
- контроль за розробкою оперативних рішень по нормалізації фінансової діяльності підприємства;
- оцінка ефективності заходів з нейтралізації кризи, висновки по їх достатності і необхідності додаткових заходів;
- спостереження за ходом реалізації завдань з фінансового управління;
- забезпечення обміну інформаційними потоками між ключовими підсистемами та обробка інформаційних потоків усередині системи.

Отже, функціонально контроль вирішує цілий комплекс завдань та поєднує між собою всі ключові елементи системи фінансової безпеки суб'єкту підприємництва. Він забезпечує взаємозв'язок між формуванням інформаційної бази, аналізом, плануванням, розробкою та реалізацією антикризових заходів, оцінкою їх ефективності та формуванням висновків (рис. 3.6).

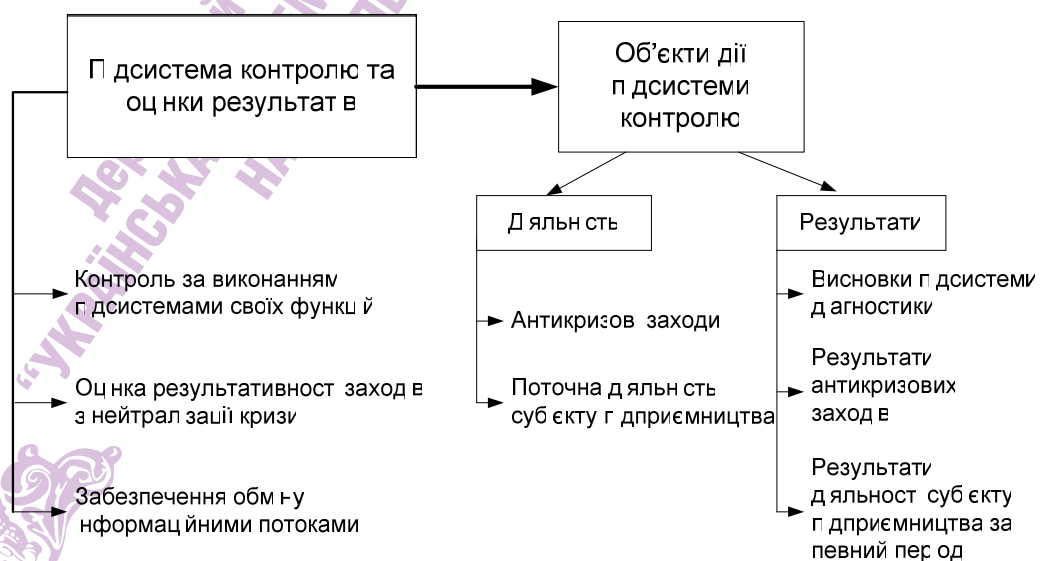

Рис. 3.6. Комплекс контролю для забезпечення фінансової безпеки суб'єкту підприємництва

І якщо інші підсистеми системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, по суті, є виконавчими, то саме підсистема контролю повинна нести в собі аналітико-управлінські основи. Тому нами пропонується виділення трьох ключових складових діяльності підсистеми контролю й оцінки результативності:

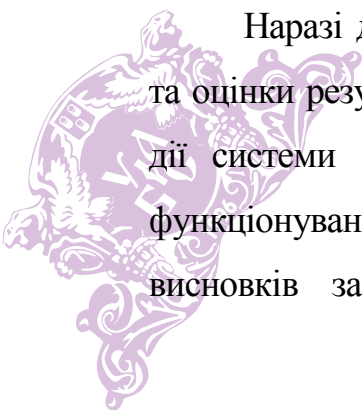
1. Методологічна складова - розробка методології оцінки рівня фінансової безпеки, участь у розробці антикризової програми.
2. Безпосередньо контроль - забезпечення достовірності даних від інших підсистем, контроль за виконанням підсистемами поставлених перед ними завдань.
3. Аналітична частина - обмін інформаційними потоками, аналіз змісту інформаційних потоків, аналіз відхилень, виявлення причин кризових ситуацій, вироблення рекомендацій керівнику.

В рамках дії системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва нами пропонується здійснення двох типів контролю:

- поточний - здійснюється безпосередньо під час функціонування суб'єкту підприємництва і виконання антикризових заходів. Його головною метою є відстеження відповідності фактичних результатів поставленим завданням. А також оцінюється ступінь ефективності та адекватності дій по забезпеченню фінансової безпеки;

- підсумковий - здійснюється по факту закінчення звітної періоду чи реалізації комплексу антикризових заходів. Його мета - перевірка відповідності досягнутих результатів поставленим цілям, а також оцінка ефективності початих заходів і ухвалення рішення про необхідність додаткових заходів по забезпеченню фінансової безпеки.

Наразі деталізуємо окремі аспекти функціонування підсистеми контролю та оцінки результатів. Ключовою функцією цієї підсистеми є оцінка результатів дії системи фінансової безпеки та окремих її складових, ефективності їх функціонування і достатності. Підсумком дії функції оцінки є формування висновків за проведеною роботою. Дана функція реалізується шляхом

проведення контролю за виконанням планів, аналізу відхилень і внесенням необхідних коректив. Завдання контролю за виконанням планів - звернути увагу на істотні відхилення, що вимагають детального аналізу. Це можна здійснити шляхом управління за відхиленнями.

Управління за відхиленнями - це принцип управління, при якому менеджер концентрує увагу тільки на істотних відхиленнях від плану і не звертає увагу на показники, що виконуються задовільно (рисунок 3.7).

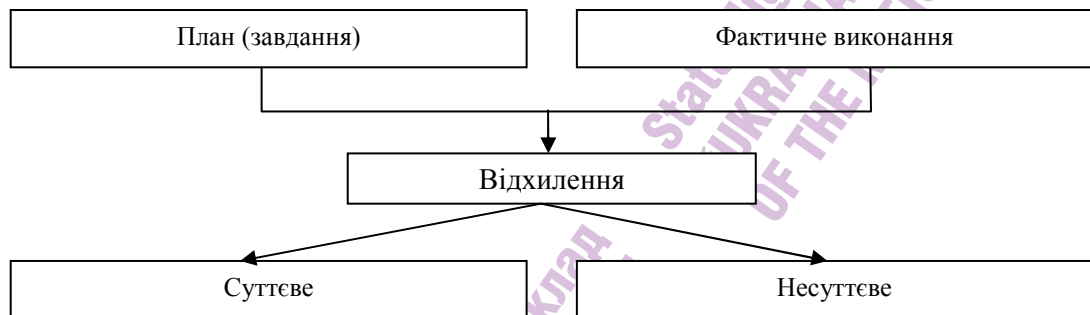

Рис. 3.7. Схема управління за відхиленнями

Визначення відхилень допомагає виявити зони ефективності чи неефективності системи фінансової безпеки або окремих її складових. Окрім визначення суми відхилення, важливо з'ясувати причину цього відхилення. Коли причина відома, менеджер може прийняти відповідні дії для корегування проблеми.

Зіставлення фактично досягнутих та планових (цільових) показників діяльності здійснюється шляхом їх порівняння та розрахунку показників абсолютного та відносного відхилення. Характер порівняння по кожному з показників системи контролю визначається його сутністю. Показники, що використовуються для цього залежать від характеру діяльності, що аналізується. Якщо об'єктом аналізу є ліквідність, то відповідно ключовими є фінансові показники, що характеризують саме ліквідність. А, отже, відповідність чи не відповідність їх нормам і буде визначати – виконано план чи ні, наскільки ефективно діяв суб'єкт підприємства під час здійснення фінансового управління чи виконання комплексу антикризових заходів.

Практично реалізовувати оцінку рекомендується шляхом проведення

повторної діагностики, під час якої особливу увагу приділяють саме кризовим ділянкам роботи суб'єкту підприємництва.

Підсумковим критерієм ефективності буде поліпшення фінансового стану підприємства як з точки зору кількісного, так і якісного аналізу.

При цьому найбільш складним етапом роботи контролера є визначення допустимих меж відхилення контрольних показників та оцінка ступеню нейтралізації того чи іншого кризового явища. Згідно з класичним підходом до здійснення контролю, на підготовчому етапі мають бути визначені та зафіксовані допустимі межі відхилення та прогнозні значення за кожним з контрольованих показників у сумі або у відсотках. Розмір допусків залежить від трьох факторів: характеристики контрольного стандарту, масштабів діяльності, прийнятої стратегії. Кількісні параметри допустимих відхилень, як правило, не обґрунтовуються, а задаються емпірично, враховуючи досвід експерта та специфіку процесу, що контролюється.

Після визначення фактично досягнутих результатів та їх порівняння з встановленими стандартами процес контролю вступає в третій заключний етап - обґрунтування необхідних заходів.

Як відомо, існує три варіанти рішень, що можуть прийматися суб'єктом контролю:

- не здійснюватися ніяких дій;
- розробити план додаткових заходів, спрямованих на доведення фактичного стану суб'єкту підприємництва до його цільового стану (відповідно до визначених цільових параметрів);
- провести коригування визначених цільових параметрів.

Реакція менеджера на відхилення залежить від їх величини і причин, що призвели до них. Якщо відхилення несуттєві, то менеджер може їх ігнорувати, тобто не вивчати причини появи. Значні відхилення вимагають детального вивчення за допомогою додаткової інформації. Залежно від причин виникнення, відхилення поділяються на дві групи: відхилення, що виникли в результаті планування і відхилення, що з'явилися як результат діяльності. Перші пов'язані з

помилками і прорахунками в процесі складання прогнозів, визначення функцій доходів і витрат і т.д. Другі є результатом діяльності персоналу або певних дій [16].

Ще однією функцією, що має виконувати підсистема контролю та оцінки результатів – обмін інформаційними потоками між підсистемами фінансової безпеки суб'єкту підприємництва та аналітична робота. Вона є ланкою, яка поєднує інші частини системи. Саме підсистема контролю та оцінки результатів відповідає за інформаційні потоки - їх переміщення і доходження до адресата. Крім того, перевіряється зворотний зв'язок - чи правильно інтерпретована інформація, чи приймаються заходи. Вона виступає буфером між іншими підсистемами (рис. 3.8).

Інформація, що постачається контролерами, використовується менеджерами з метою:

- а) планування, оцінки і управління діяльністю компанії;
- б) забезпечення належного використання і збереження активів компанії;
- в) комунікації з зацікавленими зовнішніми особами.

Рис. 3.8. Схема обміну інформаційними потоками в рамках системи фінансової безпеки суб'єкту підприємництва

Очевидно, що для реалізації своїх функцій менеджерам необхідна інформація: повна, достовірна, своєчасна. При чому необхідна не просто

інформація, а інформація систематизована, проаналізована, інтерпретована й агрегована. Саме в цьому полягає місія контролерів: в інформаційній, а також консультаційній підтримці менеджерів для того, щоб останні могли якісно виконувати свою роботу.

Він виконує її двома способами, тобто постійно вирішує дві задачі:

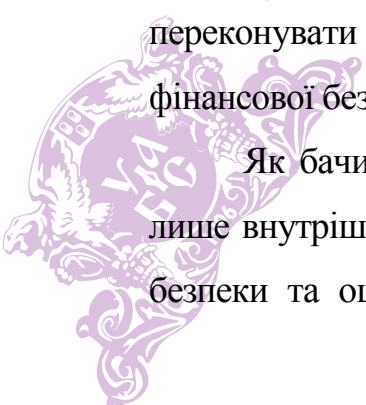
- постачає інформацію менеджерам;
- безпосередньо бере участь у процесі фінансового менеджменту в якості внутрішнього консультанта.

Як ми відзначили, постачанням інформації робота контролера не обмежується. Контролери активно включені в процес управління компанією:

- беруть участь у прийнятті стратегічних, тактичних і оперативних рішень;
- разом з менеджментом вносять свій внесок у забезпечення координації зусиль окремих підрозділів компанії;
- працюють на те, щоб компанія функціонувала як єдиний організм із метою досягнення найкращих результатів у довгостроковій, середньостроковій і короткостроковій перспективі.

Контролер в системі фінансової безпеки суб'єкта підприємництва несе відповідальність не тільки за побудову комплексу заходів по протидії кризовим явищам, але і за адаптацію персоналу компанії до роботи з цією системою. В обов'язки контролера також входить забезпечення учасників процесу фінансового управління необхідною фінансово-економічною інформацією, наприклад, фактичними даними минулих періодів, цільовими показниками на перспективу, плановими значеннями ряду коефіцієнтів, лімітів і нормативів, прогнозним показником інфляції і т.д. Нарешті, контролер несе відповідальність за організацію процесів попередження криз, а значить повинен вміти переконувати інших у необхідності здійснення заходів по забезпеченню фінансової безпеки.

Як бачимо, підсистема контролю та оцінки результатів не обмежується лише внутрішнім контролем за реалізацією заходів по забезпеченню фінансової безпеки та оцінкою їх результативності, але і є ефективною координуючою

системою забезпечення взаємозв'язку між формуванням інформаційної бази, діагностикою, плануванням і контролем.

Отже, контроль з одного боку є заключним етапом процесу забезпечення фінансової безпеки суб'єкту підприємництва, а з іншого – ланка, що поєднує всі інші складові пропонованої нами системи. Він забезпечує зворотній зв'язок, оцінюючи ефективність фінансових заходів та звертаючи увагу менеджерів на значні відхилення від запланованих показників, що дає можливість приймати оперативні управлінські рішення, направлені на виконання поставлених завдань. Застосування контролю дозволяє суттєво підвищити ефективність дії системи фінансової безпеки суб'єкту підприємництва в цілому.

Таким чином, використання пропонованої системи фінансової безпеки на суб'єктах підприємництва, з урахуванням розроблених в роботі пропозицій, дозволить підвищити рівень їх фінансової безпеки, ступінь ефективності та захищеності діяльності.

3.3. Впровадження запропонованої системи фінансової безпеки на суб'єктах підприємництва сфери матеріального виробництва

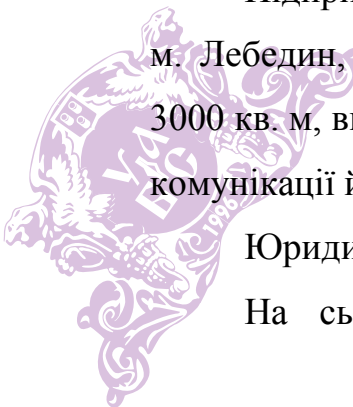
Практична апробація і впровадження пропонованої нами системи фінансової безпеки здійснювалася на суб'єктах підприємництва сфери матеріального виробництва, в якості яких виступили три підприємства Сумської області - ТОВ «Імпакт», ВАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе» і ТОВ «Горобина».

Першим об'єктом аналізу в роботі виступило ТОВ «Імпакт».

Підприємство ТОВ «Імпакт» (далі Компанія) засновано в 1998 році в м. Лебедин, Сумський обл., Україна. Компанія розташована в м. Суми на 3000 кв. м, включаючи офіс, основні виробничі площі, складські приміщення, комунікації й прилягаючі площі.

Юридична адреса: Україна, Сумська область, м. Лебедин.

На сьогоднішній день підприємство займається виробництвом і

реалізацією гідротеплоізоляційних труб різних діаметрів. Продукція компанії представляє собою гідротеплоізоляційні труби з теплоізоляцією з пінополіуретану в захисній поліетиленовій оболонці для підземної прокладки теплових мереж.

Поставки продукції підприємства здійснюються по прямих договорах для підприємств й організацій Сумської області, що мають централізовані джерела теплопостачання з тепломережами, а також теплоелектростанції м. Суми, м. Ахтирка, м. Шостка. Крім того Компанія, виконує різні сантехнічні роботи. Технологічні потужності – до 100 000 м погонних/рік при однозмінній роботі. Є залізничні під'їзні колії й вантажно-розвантажувальна естакада, крани.

Нами був проведений аналіз фінансово-економічного стану ТОВ «Імпакт» за період 2002-2005 років. Він показав, що в 2005 році підприємство різко погіршило свої показники. Про це свідчить динаміка основних статей балансу (див. рис. 3.9) і результати фінансової діяльності (див. рис. 3.10).

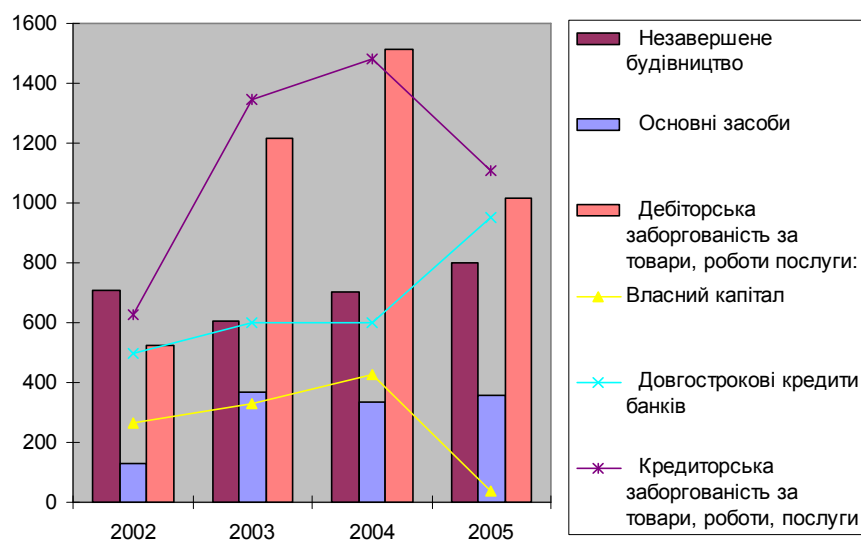

Рис. 3.9. Динаміка ключових статей балансу ТОВ «Імпакт» за 2002-2005 роки

Валюта балансу підприємства зменшилась за аналізований період майже на 20%, що в основному було обумовлено зменшенням дебіторської заборгованість в активах підприємства (на 33%), а також власного капіталу (90%) в пасивах. Такі зміни були викликані різким зменшенням обсягів

реалізації при незмінних обсягах витрат (рис. 3.10)

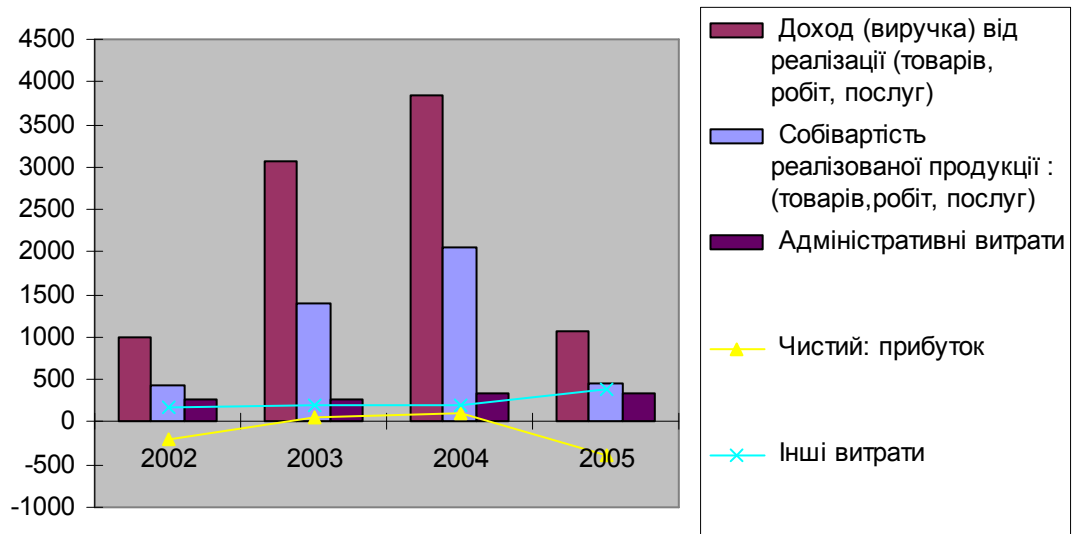

Рис. 3.10. Динаміка основних фінансово-економічних результатів ТОВ «Імпакт» за 2002-2005 роки

Аналіз фінансових результатів ТОВ «Імпакт» за останній рік (2005) показав, що доходи підприємства зменшились більш ніж на 70% при тому, що основні статті витрат (адміністративні витрати та інші витрати) навіть вирости. Все це обумовило катастрофічні зміни в обсягах чистого прибутку, який зменшився на 500% з 97,4 тис. грн. до збитків у сумі 390,4 тис. грн..

Така динаміка не може не викликати занепокоєння і може характеризуватись як криза в діяльності підприємства.

Наступним етапом фінансової діагностики був якісний і кількісний фундаментальний аналіз за допомогою методик, розроблених нами й описаних вище.

Першим етапом фундаментальної діагностики є визначення критичних ризиків підприємства і розробка на їх основі тестових анкет для визначення поточного стану підприємства з погляду ймовірності настання кризових явищ на ньому найближчим часом .

Після консультацій з керівними особами підприємства та аналізу фінансово-господарського стану за останні 5 років, нами був одержаний наступний перелік критичних ризиків в роботі ТОВ "Імпакт":

- різке скорочення обсягів реалізації;

- незначні обсяги власного капіталу;
- завелика доля залучених коштів;
- дуже значний обсяг адміністративних витрат в структурі витрат підприємства;
- зміни в законодавстві та нормативному регулюванні сфери діяльності підприємства (ліцензування виробництва);
- ціни на ресурси;
- поява нових конкурентів;
- збої в постачаннях сировини;
- відсутність можливостей пролонгації банківських кредитів.

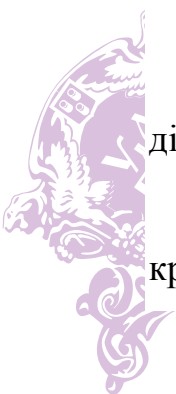
Виходячи з переліку критичних ризиків, формуємо тестові анкети для комплексної і щомісячної діагностики (додатки Р і С), і, базуючись на результатах анкетування співробітників апарата управління ТОВ "Імпакт", даємо оцінку ступеню фінансової безпеки підприємства.

Як бачимо, результати анкетування (62 балів в анкеті щомісячної діагностики при нормі 25 та 113 балів в анкеті для комплексної діагностики при нормі в 50 балів) сигналізують про небезпечний фінансовий стан та значну ймовірність настання банкрутства підприємства у найближчому майбутньому, що вимагає негайного втручання з боку керівництва та проведення антикризових дій.

До факторів, що можуть спричинити поглиблення кризи та як результат – банкрутство можна віднести:

- відсутність обігових коштів на підтримання виробництва;
- неможливість утримання персоналу через неспроможність виплачувати заробітну плату;
- неспроможність виконання своїх боргових зобов'язань;
- відсутність правових можливостей для продовження виробничої діяльності.

Таким чином, за результатами якісного аналізу ймовірність настання кризи на підприємстві оцінюється як велика, тому керівництву

рекомендується звернути увагу на фактори максимального негативного впливу, як найбільш ймовірних каталізаторів кризових ситуацій у майбутньому.

Наступним етапом фінансової діагностики є кількісний аналіз рівня фінансової безпеки підприємства, його оцінка з точки зору достатності фінансової безпеки, ймовірності настання кризи та можливостей настання банкрутства в найближчому майбутньому.

Оцінку будемо проводити за методикою, алгоритм побудови якої представлений в другому розділі роботи.

Значення фінансових показників, що використовуються для оцінки та їх динаміка протягом останніх чотирьох років представлені в таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

Динаміка основних фінансових показників ТОВ «Імпакт» протягом 2002-2005 років

Назва показника	2002	2003	2004	2005
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,3581	0,2381	0,2529	0,2980
Фондовіддача основних засобів	7,7370	8,2968	11,4020	3,0208
Рентабельність активів	-0,1159	0,0264	0,0331	-0,1611
Коефіцієнт оборотності активів	0,5946	1,2314	1,3066	0,4439
Коефіцієнт покриття загальний	0,9200	0,9139	0,9910	0,8807
Коефіцієнт фінансування	5,3113	6,7992	5,8724	62,4267
Коефіцієнт врати платоспроможності	0,8369	1,0219	1,0260	0,7337

Для того, щоб отримати максимально об'єктивну оцінку щодо нормативних значень даних показників та їх типових діапазонів, нами була сформована наступна таблиця (див. табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Середні та нормативні значення фінансових показників

Назва показника	Нормативне значення	В середньому по промисловості	Типовий діапазон	ТОВ «Імпакт»
Коефіцієнт зносу основних засобів	менше 0,5	0,48	0,40-0,60	0,2980
Фондовіддача основних засобів	більше 1,0	2,00	1,00-3,00	3,0208
Рентабельність активів	більше 0,05	0,014	0,07-0,21	-0,1600
Коефіцієнт оборотності активів	немає	0,84	0,40-1,20	0,4439
Коефіцієнт покриття загальний	2,0-2,5	1,50	0,80-2,10	0,8807
Коефіцієнт фінансування	менше 1	1,02	0,20-1,90	62,4267
Коефіцієнт врати платоспроможності	більше 1	1,04	0,85-1,20	0,7337

На основі даних таблиці 3.11 та розробленої нами класифікації типів оцінки рівня фінансової безпеки, стану та ознак, що лежать в основі їх визначення, формуємо таблицю 3.12.

Таблиця 3.12

Визначення рівня фінансової безпеки ТОВ «Імпакт» станом на 01.01. 2006р.

Назва коефіцієнта	Значення коефіцієнта	Поправочний коефіцієнт	Максимальна кількість балів	Реальна кількість балів
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,2980	1	10	10
Фондовіддача основних засобів	3,0208	1	10	10
Рентабельність активів	-0,1600	0	10	0
Коефіцієнт оборотності активів	0,4439	0,5	10	5
Коефіцієнт покриття загальний	0,8807	0,5	20	10
Коефіцієнт фінансування	62,4267	0	20	0
Коефіцієнт врати платоспроможності	0,7337	0	20	0
Разом балів			100	35

Таким чином, виходячи з загальної кількості балів, рівень фінансової безпеки ТОВ «Імпакт» можна охарактеризувати як критичний та фінансово небезпечний. Така оцінка пов'язана з незначним розміром власних коштів підприємства, надмірним використанням підприємством позикових коштів, а також зростанням долі витрат у загальній сумі доходу від реалізації підприємства, що знижує можливості маневру підприємства за рахунок власних ресурсів.

Отже, оцінка рівня фінансової безпеки ТОВ «Імпакт» показала, що підприємство знаходиться у критичному стану і потребує негайних дій по відновленню фінансової безпеки та рівноваги. До основних проблем, що є на сьогодні в підприємства, виходячи з результатів фінансової діагностики можна віднести різке скорочення обсягів реалізації, зavelикий розмір позикових коштів та дуже незначні розміри власного капіталу, що в поєднанні створюють майже ідеальні умови для збудження процедури банкрутства підприємства з боку кредиторів.

Втім, у разі прийняття адекватних заходів, підприємство ще можна врятувати. Дане твердження базується на наступних сильних сторонах підприємства:

- ТОВ «Імпакт» володіє унікальним досвідом та знанням у сфері діяльності, в якій працює підприємство;
- наявність виробництва, що не має аналогів в регіоні;
- відсутність серйозних конкурентів в регіоні.

Тісно співпрацюючи з керівництвом та економічним відділом підприємства нами була розроблена програма виходу підприємства з кризи, відновленню його фінансової безпеки та нормалізації фінансового стану. Для цього було вирішено впровадити комбіновану модель (стратегію) антикризового управління, що поєднує в собі елементи атакуючих та захисних технологій.

До захисних заходів, які запропоновані нами для впровадження на ТОВ «Імпакт» можна віднести:

1. Продаж офісних приміщень, загальною площею 400 кв. м.;
2. Оптимізація адміністративних витрат (скорочення персоналу);
3. Реструктуризація та пролонгація заборгованості підприємства.

Більш детально зупинимось на кожному з пропонувананих заходів.

На сьогодні перед підприємством дуже гостро стоїть проблема погашення частки банківського кредиту та процентів за ним. Оскільки частина платежів була прострочена, то банк почав погрожувати прийняттям

адекватних заходів. Зважаючи на фінансові труднощі з якими зустрілось ТОВ «Імпакт» в 2005 році, джерел чи резервів для отримання необхідної суми просто немає, а заборгованість є такою, що банк має підстави звертатись до суду та ініціювати процедуру банкрутства підприємства.

Тому прийняли рішення про зміну дислокації офісу підприємства та продажу приміщень. Як планується, продаж офісних приміщень дозволить одержати від 100 до 200 тис. дол. США, що дасть змогу погасити частину кредитного тіла, відсотки за ним та дозволить знайти спільну мову з кредиторами щодо пролонгації та реструктуризації поточного боргу підприємства.

Ще одним болісним для підприємства, але необхідним кроком, є оптимізація та скорочення адміністративних витрат. Це пропонується здійснити шляхом скорочення адміністративного персоналу підприємства за рахунок того, що значну частину їх функцій буде перекладено на засоби автоматизації.

Впровадження захисних заходів дозволить більш ефективно використовувати наявні ресурси підприємства, оптимізувати структуру та розміри витрат, дозволить тимчасово вирішити проблему поточного боргу підприємства та його погашення.

В той же час унікальний досвід та ринкова кон'юнктура, що склалась у ринковому сегменті, в якому працює підприємство вимагають дій по нарощенню позицій ТОВ «Імпакт». З цією метою пропонується впровадження наступних елементів «атакуючих» технологій антикризового управління.

1. Оптимізувати діяльність підприємства в цілому шляхом впровадження новітніх інформаційних технологій та комплексної автоматизації підприємства.
2. Розширення діяльності підприємства шляхом опанування нових перспективних виробництв.
3. Навчання та сертифікація персоналу виробництва.

Для практичної реалізації запропонованих заходів були розроблені програма комплексної автоматизації діяльності підприємства та інвестиційний проект з виробництва нових видів продукції.

Що стосується економічного ефекту від впровадження автоматизації підприємства, то його оцінити досить важко. Основна маса позитиву приходить не стільки на кількісні фактори, хоча вони й найбільш помітні одразу та піддаються обчисленню, скільки на якісні показники. Втім досвід впровадження систем автоматизації на інших підприємствах України дає змогу розраховувати на такі результати:

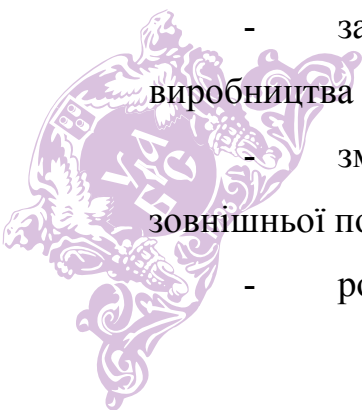
- зниження умовно-постійних витрат не менш як на 5%;
- скорочення терміну оборотності оборотних коштів до 12%;
- зниження рівня неліквідних запасів на складі на 10-20%;
- загальне зниження витрат до 15% від обороту підприємства [213].

Ще одним важливим і необхідним кроком є сертифікація персоналу, що дозволяє нейтралізувати такий кризовий фактор як необхідність для виробництва працівників, що пройшли відповідну сертифікацію. Крім того, додаткові знання, отримані в процесі навчання, можуть дати змогу оптимізувати виробничий процес.

Втім, ключовим фактором успіху антикризової програми, на яку було затрачено найбільше часу та покладається найбільше надій є реалізація інвестиційного проекту з виробництва нових для підприємства видів продукції та опанування нових технологій виробництва. Основні положення інвестиційного проекту, розробленого на ТОВ «Імпакт» представлені в Додатку Т.

Реалізація даного інвестиційного проекту дозволить ТОВ "Імпакт":

- зайняти лідируючі позиції в східному регіоні України на ринку виробництва енергозберігаючих гідротеплоізоляційних труб;
- зменшити залежність підприємства від постачальників зовнішньої поліетиленової оболонки;
- розширити асортимент продукції, що випускається, за рахунок

нових видів, таких як тонкостінні і товстостінні поліетиленові труби;

- за рахунок зміни рівня рентабельності - регулювати ціни.

Отже, використання «атакуючих» технологій дасть змогу збільшити обсяги реалізації готової продукції підприємства та зміцнить його конкурентне становище, дозволить нейтралізувати частку зовнішніх ризиків, дозволить оптимізувати виробничі процеси та бізнес-процеси на підприємстві.

Таким чином, впровадження антикризової програми має нейтралізувати вплив ключових негативних факторів, і, як наслідок, дозволить підприємству стабілізувати свій фінансово-економічний стан і уникнути банкрутства.

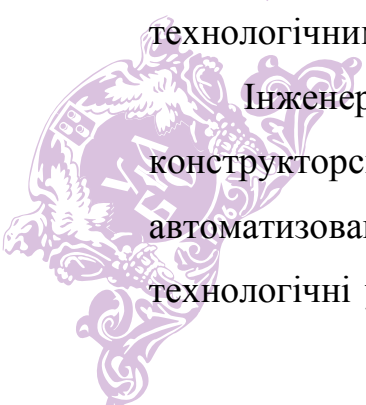
Ще одним об'єктом апробації системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва виступило ВАТ "Сумське НВО ім. М.В. Фрунзе".

ВАТ "Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе" засноване в 1896 році. Підприємство є одним з ведучих у Європі машинобудівних комплексів по випуску устаткування для нафтової, газової й хімічної промисловості.

Основними напрямками діяльності підприємства є виробництво наступних видів продукції: устаткування для нафтової й газової промисловості, устаткування для переходу автотранспорту на газоподібне паливо, устаткування для хімічних виробництв, компресори й компресорні установки, насоси, в т.ч. для АЕС, центрифуги, устаткування для переробки й зберігання сільськогосподарської продукції, устаткування для виробництва електроенергії, устаткування для виробництва алюмінію та інше устаткування.

ВАТ "Сумське НВО ім. М.В. Фрунзе" унікальне за своїми технологічними можливостями, оснащене найсучаснішим устаткуванням.

Інженерне забезпечення виробництв здійснюють два спеціалізовані конструкторські підрозділи, оснащені передовими системами автоматизованого проектування й сучасним устаткуванням, а також три технологічні управління, що розробляють прогресивні технологічні процеси

виготовлення деталей і вузлів від виплавки металу до зборки й випробування виготовленого устаткування.

Споживачі більш як 40 країн світу знають ВАТ "Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе" як відповідального ділового партнера.

Високий технічний рівень створюваного устаткування досягається за рахунок високої кваліфікації інженерно-технічного персоналу, використання новітніх досягнень науки й техніки, а також завдяки багаторічному тісному співробітництву із ученими більше двадцяти академічних і науково-дослідних інститутів [210].

Нами був проведений загальний аналіз фінансово-господарського стану на базі даних публічної звітності ВАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе» за 2002-2005 роки. Аналіз показав, що підприємство стабільно розвивається й нарощує обороти. Про це свідчить динаміка основних статей балансу (див. рис. 3.11) і результати фінансової діяльності (див. рис. 3.12).

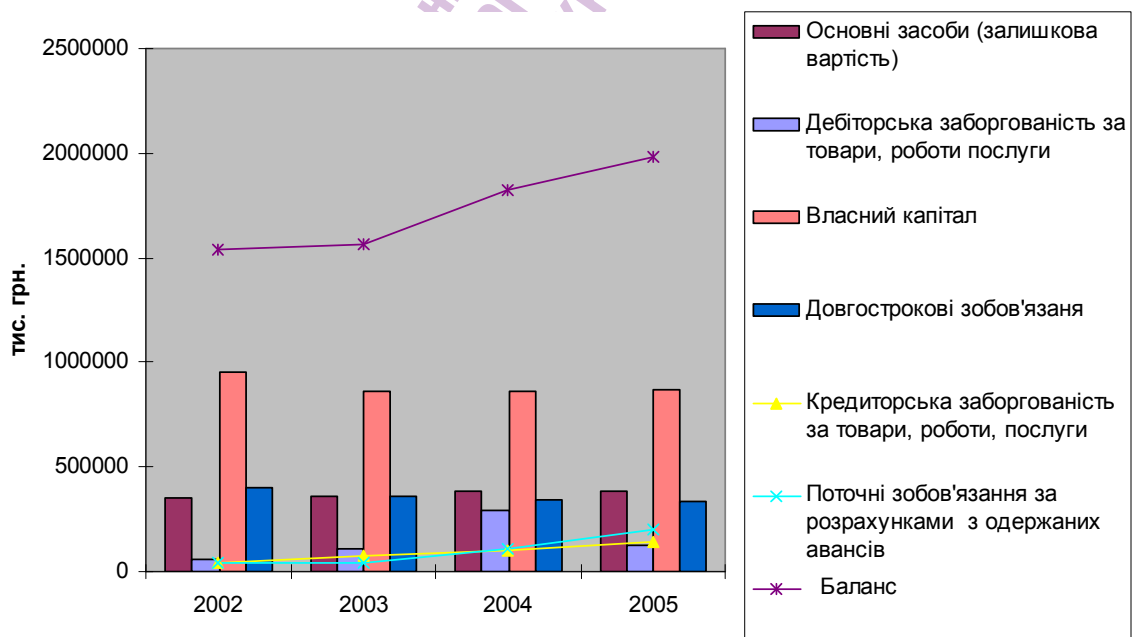

Рис. 3.11. Динаміка ключових статей балансу ВАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе» за 2002-2005 роки

Валюта балансу підприємства виросла майже на 30%, що в основному було обумовлено ростом дебіторської заборгованості в структурі активів і кредиторської заборгованості, а також інших поточних зобов'язань у структурі пасивів підприємства.

Аналіз фінансових результатів ВАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе» за останні чотири роки показав, що доходи стабільно ростуть (ріст на 122%), аналогічний ріст спостерігався й по основних складових звіту про фінансові результати - собівартість, інші операційні доходи й витрати. Динаміка чистого прибутку, була менш стабільною і хоча в середньому за чотири роки чистий прибуток був більше нуля, абсолютні значення – незначні. Тим не менш за останні чотири роки розмір чистого прибутку збільшився на 20%.

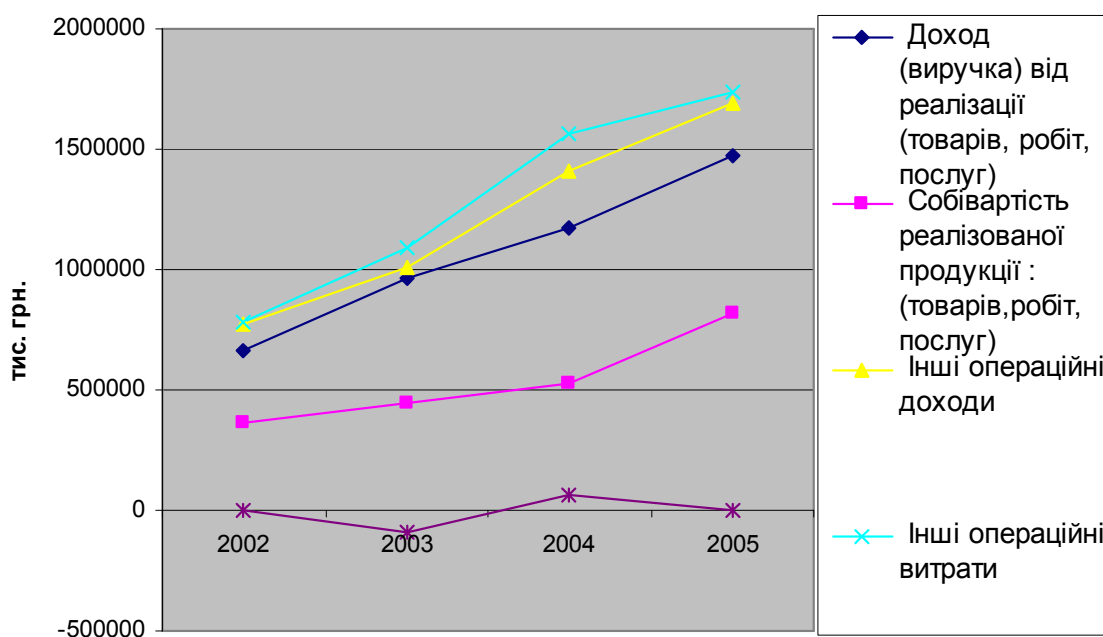
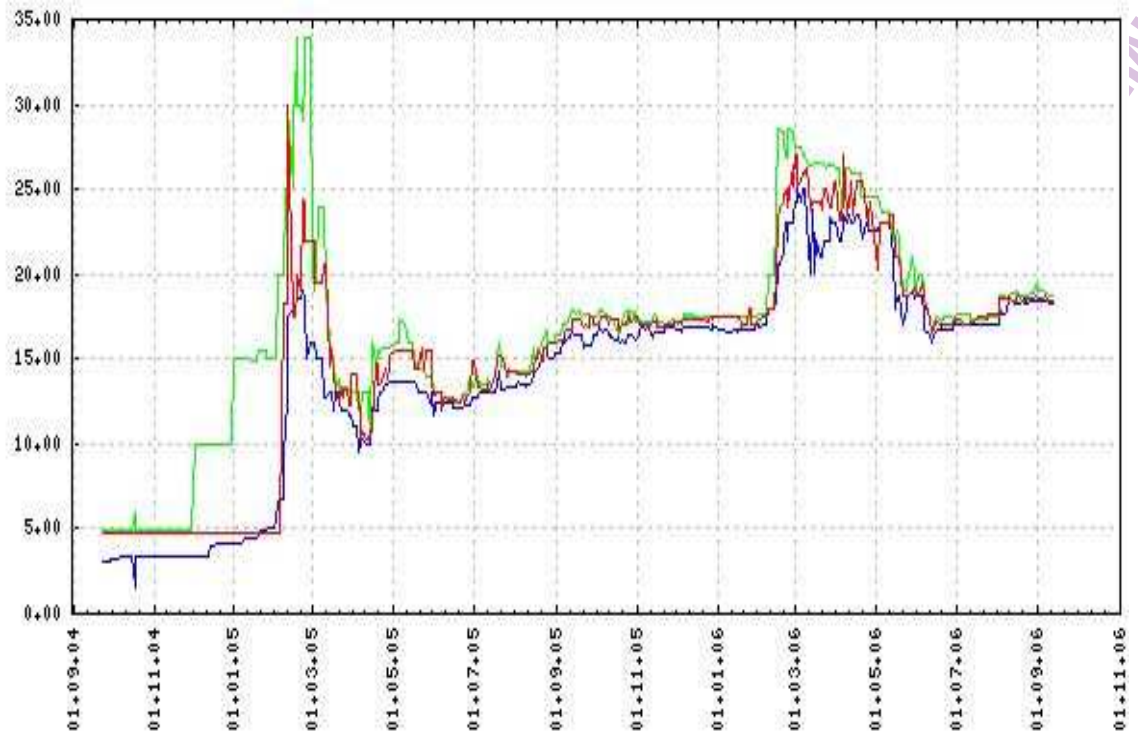

Рис. 3.12. Динаміка основних фінансово-економічних результатів ВАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе» за 2002-2005 роки

Одним з найбільш об'єктивних показників, що характеризують успішність або неуспішність діяльності тієї чи іншої корпорації в усім світі прийнято вважати ринкову вартість її акцій. Якщо ціна акцій росте - значить підприємство рухається у своєму розвитку у вірному напрямку, якщо ж падає - очевидно підприємство зазнає певних труднощів.

Нами була проаналізована динаміка ринкової вартості акцій ВАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе» (див. рис. 3.13) за період 2004-2006 роки. Як бачимо, за аналізований період ринкова ціна акцій виросла практично в чотири рази з менш ніж 5 грн. за акцію до практично 20 грн. за акцію. Така динаміка позитивно характеризує підприємство, а також динаміку його

розвитку.

Джерело: www.pfts.com/ukr/ – офіційний сайт Першої Фондової Торговельної Системи

Рис. 3.13. Динаміка курсу акцій ВАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе» за період 2004-2006 роки

Підводячи проміжні підсумки загального аналізу фінансового стану відзначимо, що підприємство стабільно розвивається. Значних негативних змін у структурі балансу або фінансових результатів відзначено не було.

Наступним етапом фінансової діагностики буде якісний і кількісний фундаментальний аналіз за допомогою розроблених нами методик.

Першим етапом фундаментальної діагностики є визначення критичних ризиків підприємства й розробка на їх основі тестових анкет для визначення поточного стану підприємства з погляду ймовірності настання кризових явищ на ньому найближчим часом.

Критичні ризики в роботі ВАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе»:

1. Динаміка світових і внутрішніх цін на енергетичні ресурси та сировину.
2. Політичні ризики (відносини України з Росією).

3. Зовнішньоекономічні ризики (вступ України у ВТО).
4. Можливі ускладнення в процесі реструктуризації підприємства.
5. Втрата ключових контрагентів.
6. Втрата ключових співробітників апарату управління.
7. Інші ризики, що можуть мати значний вплив на діяльність підприємства.

Даний перелік формувався на основі експертних оцінок співробітників апарату управління ВАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе».

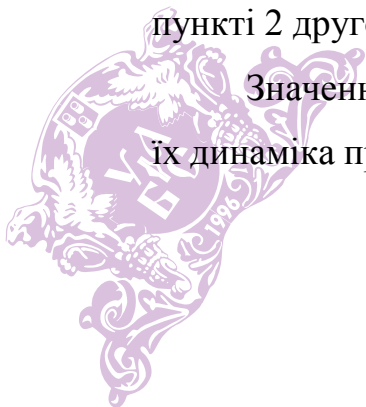
Виходячи з переліку критичних ризиків, формуємо тестові анкети для комплексної й щомісячної діагностики (додатки Ф і Х). Їх заповнення відбувалось шляхом опитування співробітників апарату управління ВАТ «Фрунзе». Після аналізу отриманих результатів, ми одержали наступну кількість балів за тестовою анкетною – 23 та комплексною – 37 балів. Отже, в найближчому майбутньому з точки зору якісного аналізу ймовірність настання глобальних крих незначна.

Як бачимо, результати анкетування підтверджують попередні підсумки загального аналізу фінансової діяльності підприємства, отримані нами вище. Проте є ряд факторів, на які рекомендується звернути увагу керівництва. До них можна віднести кон'юнктуру на світових ринках енергоносіїв та сировини, а також можливі проблеми під час здійснення реструктуризації підприємства.

Наступним етапом фінансової діагностики є кількісний аналіз фінансової безпеки підприємства та її оцінка з точки зору ймовірності втрати фінансової безпеки та настання кризи.

Оцінку проводимо за методикою, алгоритм побудови якої подано у пункті 2 другого розділу.

Значення фінансових показників, що використовуються для оцінки та їх динаміка протягом останніх чотирьох років представлені в таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

Динаміка основних фінансових показників ВАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе» протягом 2002-2005 років

Назва показника	2002	2003	2004	2005
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,5724	0,5699	0,5671	0,5832
Фондовіддача основних засобів	1,9000	2,6687	3,0354	3,8596
Рентабельність активів, %	0,1400	-5,9900	3,3000	0,1300
Коефіцієнт оборотності активів	0,4305	0,6170	0,6410	0,7425
Коефіцієнт покриття загальний	3,1089	1,8564	1,5181	1,4308
Коефіцієнт фінансування	0,6083	0,8078	1,1148	1,2584
Коефіцієнт врати платоспроможності	1,0032	0,9115	1,0544	1,0017

Для того, щоб отримати максимально об'єктивну оцінку щодо нормативних значень даних показників та їх типових діапазонів, нами була сформована наступна таблиця (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Середні та нормативні значення фінансових показників

Назва показника	Нормативне значення	У середньому по промисловості	У середньому по машинобудуванню	Типовий діапазон для машинобудування	ВАТ «Фрунзе» за 2005
Коефіцієнт зносу основних засобів	менше 0,5	0,48	0,49	0,40 - 0,60	0,5832
Фондовіддача основних засобів	більше 1,0	2,00	0,94	0,40 - 1,50	3,8596
Рентабельність активів	більше 0,05	0,014	-0,02	-0,09 - 0,05	0,0013
Коефіцієнт оборотності активів	немає	0,84	0,37	0,15 - 0,65	0,7425
Коефіцієнт покриття загальний	1,0-1,5	1,50	1,67	0,80 – 1,00 та 1,50–2,4	1,4308
Коефіцієнт фінансування	менше 1	1,02	1,03	1,00- 1,90	1,2584
Коефіцієнт врати платоспроможності	більше 1	1,04	0,94	0,70 – 1,00	1,0017

Як бачимо значення коефіцієнтів по машинобудуванню дещо відрізняються від даних у середньому по промисловості, тому для оцінки реального стану ВАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе» будемо використовувати типові діапазони, побудовані на базі середніх даних по галузі машинобудування (табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Визначення рівня фінансової безпеки ВАТ «Сумське НВО ім.
М.В.Фрунзе» станом на 2006 рік

Назва коефіцієнта	Значення коефіцієнта	Поправочний коефіцієнт	Максимальна кількість балів	Реальна кількість балів
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,5832	0,5	10	5
Фондовіддача основних засобів	3,8596	1	10	10
Рентабельність активів	0,0013	0,5	10	5
Коефіцієнт оборотності активів	0,7425	1	10	10
Коефіцієнт покриття загальний	1,4308	1	20	20
Коефіцієнт фінансування	1,2584	0,5	20	10
Коефіцієнт втрати платоспроможності	1,0017	1	20	20
Разом балів			100	80

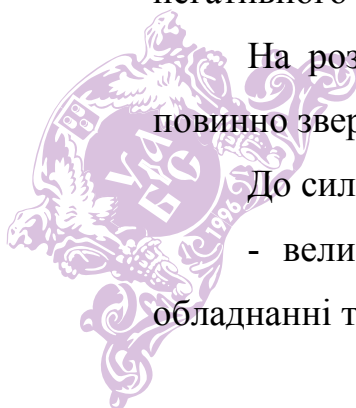
Отже, виходячи з загальної кількості балів, рівень фінансової безпеки ВАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе» можна охарактеризувати як стабільний. Втім рекомендується звернути увагу на значну зношеність основних засобів, а також на співвідношення позикових та власних коштів.

Таким чином, діагностика фінансової безпеки ВАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе» показала, що підприємство стабільно розвивається й не вимагає негайних антикризових втручань. Втім є кілька факторів, що викликають занепокоєння - це зокрема значна зношеність основних засобів, значна частка кредиторської заборгованості в структурі пасивів й яка не може бути повністю покрита за рахунок власного капіталу, також негативними є залежність підприємства від світових цін на енергоносії та ризик отримання негативного ефекту від реструктуризації.

На розв'язання перелічених вище проблем керівництво підприємства повинно звернути особливу увагу.

До сильних сторін у діяльності підприємства можна віднести:

- величезний виробничий потенціал, що базується на унікальному обладнанні та технологіях,

- висока кваліфікація робітників і спеціалістів;
- система якості, що відповідає стандарту ISO 9001;
- постійний процес пошуку та розробки нових зразків продукції і нових технологій паралельно з удосконаленням поточних.

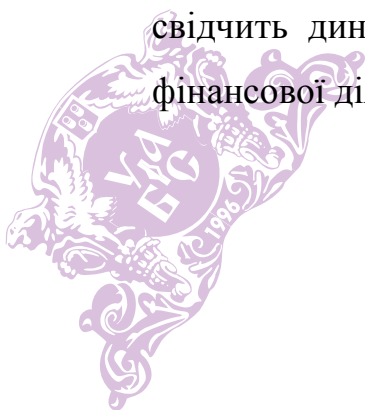
Таким чином, фінансова діагностика теперішнього стану підприємства характеризує його як стабільне та таке, що не потребує негайних антикризових дій.

Останнім об'єктом аналізу в роботі виступило ТОВ «Горобина», що було засноване 18 жовтня 2000р. та почало виробничу діяльність з 25 січня 2001 року. Підприємство спеціалізується на виробництві лікєро-горілочаних виробів та виноробної продукції. Основною метою підприємства є завоювання обласного ринку алкогольних напоїв і витіснення конкурентів, налагодження зв'язків з іноземними партнерами та розширення закордонних ринків збуту. За визначенням фахівців досягненням 2003 року для підприємства стало п'яте місце в Україні з виготовлення горілок після відомих фірм "Неміров", "Союз-Віктан", "Мягков", "Гетьман".

За показниками доходів від продажів спиртних напоїв, ТОВ «Горобина» займає 11 місце серед усіх лікєро-горілочаних заводів України.

Асортимент виготовленої лікєро-горілочної продукції та продукції виноробства у відповідний період залежить від попиту споживачів та ставок акцизного збору. Відповідно до цього підприємство в 2004-2005рр. виробляє традиційні та нові види горілок та вин плодово-ягідних ароматних .

Проведений нами загальний аналіз фінансово-господарського стану, заснований на даних публічної звітності ТОВ "Горобина" за 2002-2005 року, показав, що підприємство розвивається і нарощує обсяги діяльності. Про це свідчить динаміка основних статей балансу (див. рис. 3.14) і результати фінансової діяльності (див. рис. 3.15).

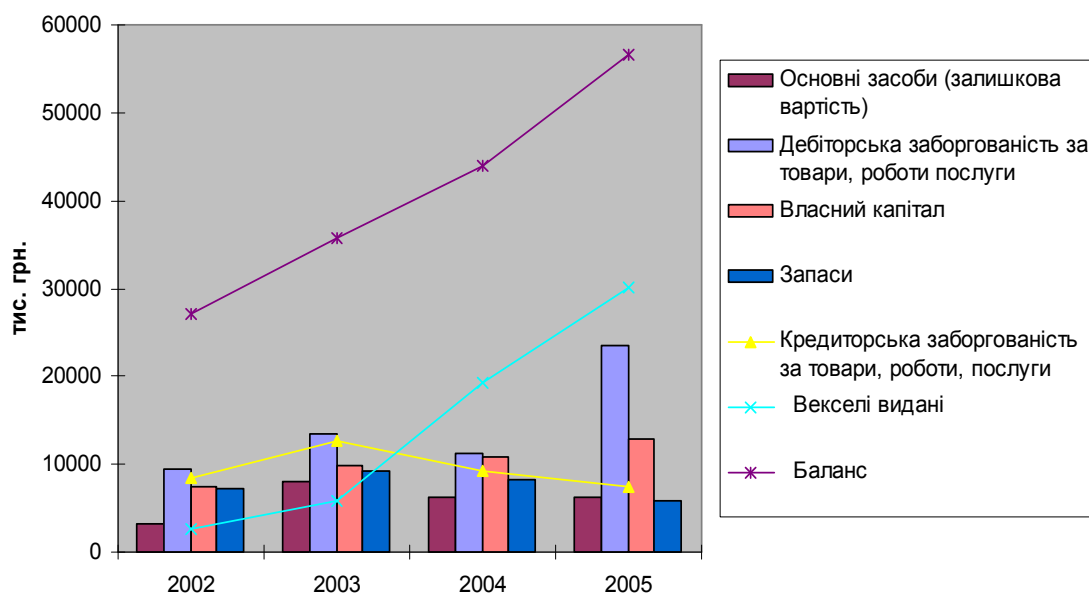

Рис. 3.14 Динаміка основних статей балансу ТОВ «Горобина» за 2002-2005 рр.

Валюта балансу підприємства збільшилась за аналізований період більш ніж вдвічі, що в основному було обумовлено збільшенням таких статей як основні засоби та дебіторська заборгованість в активах підприємства, а також нерозподіленого прибутку та кредиторської заборгованості в пасивах.

Однією з особливостей структури балансу ТОВ «Горобина» є те, що більше 40% активів балансу займає дебіторська заборгованість, а її обсяг виріс в 2,5 рази за чотири роки. Тобто стан розрахунків з дебіторами можна оцінити як негативний, оскільки в підприємства фактично відволікаються кошти з обороту і таким чином стримується його розвиток.

Аналіз основних фінансово-економічних результатів ТОВ «Горобина» за останні чотири роки показав, що доходи підприємства збільшуються (більш ніж у два рази за аналізований період), втім майже синхронно зростала і собівартість виробленої продукції, що в кінцевому підсумку обумовило майже незмінні значення обсягів чистого прибутку підприємства, який за аналізований період зменшився на 24%. Така негативна тенденція в основному пояснюється негативним зовнішнім впливом з боку держави, а конкретніше – збільшенням ставки акцизного збору на алкогольні напої в результаті чого підприємство має пристосовуватись до нових реалій роботи,

що як наслідок негативно вплинуло на динаміку чистого прибутку.

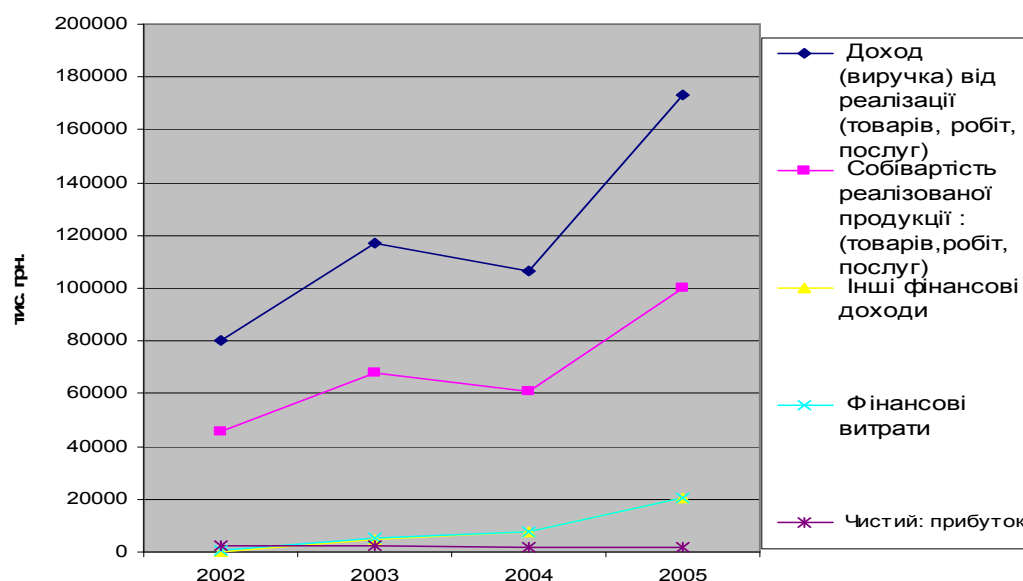

Рис. 3.15 Динаміка основних фінансово-економічних результатів ТОВ «Горобина» за 2002-2005 роки

Аналіз основних фінансово-економічних результатів ТОВ «Горобина» за останні чотири роки показав, що доходи підприємства збільшуються (більш ніж у два рази за аналізований період), втім майже синхронно зростала і собівартість виробленої продукції, що в кінцевому підсумку обумовило майже незмінні значення обсягів чистого прибутку підприємства, який за аналізований період зменшився на 24%. Така негативна тенденція в основному пояснюється негативним зовнішнім впливом з боку держави, а конкретніше – збільшенням ставки акцизного збору на алкогольні напої в результаті чого підприємство має пристосовуватись до нових реалій роботи, що як наслідок негативно вплинуло на динаміку чистого прибутку.

Доходи від реалізації алкогольних напоїв збільшились з 12147,0 тис. грн. до 13826,6 тис. грн., доходи від реалізації вин збільшились більш, ніж втричі з 14514,4 тис. грн. до 45065,3 тис. грн.

Найбільшу питому вагу в загальній структурі витрат займають матеріальні витрати і становлять близько 70%.

Ключовими статтями матеріальних витрат підприємства є:

- витрати на спирт, їх питома вага становить 29,7% всіх матеріальних

витрат.

- витрати на склопосуд, їх питома вага становить 24,2%;
- витрати на основні матеріали становлять 20,8%.

Витрати на газ, опалення, тепло, електроенергію є незначними і становлять лише 1,4% загальних матеріальних витрат.

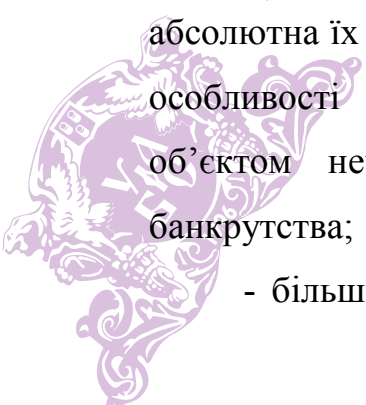
Підводячи проміжні підсумки з загального аналізу фінансово-економічного стану відзначимо, що підприємство стабільно розвивається. Серйозних негативних змін у структурі чи балансу фінансових результатів відзначено не було. Втім є ряд факторів, що вже сьогодні викликають занепокоєння – це велика питома вага векселів в структурі кредиторської заборгованості, що з точки зору особливостей національного банкрутства є дуже небезпечним симптомом, крім того, підприємство має завелику долю дебіторської заборгованості в структурі балансу, що стримує його можливості щодо динамічного розвитку.

Наступним етапом фінансової діагностики був якісний і кількісний фундаментальний аналіз за допомогою методик, розроблених нами й описаних нами вище.

Першим етапом фундаментальної діагностики є визначення критичних ризиків підприємства і розробка на їх основі тестових анкет для визначення поточного стану підприємства з погляду ймовірності настання кризових явищ на ньому найближчим часом .

Після консультацій з керівними особами підприємства та аналізу фінансово-господарського стану за останні 5 років, нами був одержаний наступний перелік критичних ризиків в роботі ТОВ "Горобина":

- завелика частка векселів у кредиторській заборгованості і значна абсолютна їх сума. Це є дуже небезпечним симптомом, оскільки враховуючи особливості сфери банкрутства в Україні, підприємство ризикує стати об'єктом нечесної конкретної боротьби з використанням процедури банкрутства;
- більше 40% активів балансу займає дебіторська заборгованість, а її

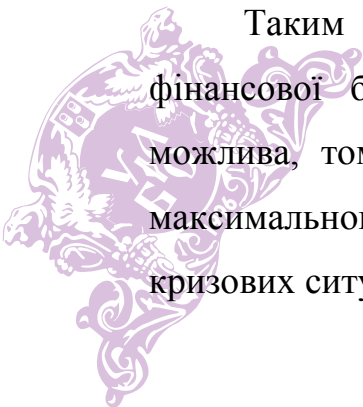
обсяг виріс на 150% за чотири роки. Тобто стан розрахунків з дебіторами можна оцінити як негативний, оскільки в підприємства фактично відволікаються кошти зі обороту;

- зміни в податковому законодавстві;
- зміни ставки акцизного збору на алкогольні напої з боку держави;
- ціни на ресурси (спирт);
- збої в постачаннях сировини;
- зміна в ліцензуванні діяльності по виробництву спирту;
- реорганізація спиртових заводів;
- старе устаткування на спиртових заводах;
- динаміка цін на зерно та інші похідні для виробництва спирту.

Виходячи з переліку критичних ризиків, формуємо тестові анкети для комплексної і щомісячної діагностики (додатки Ц і Ш), і, базуючись на результатах анкетування співробітників апарата управління ТОВ "Горобина", даємо оцінку ймовірності настання банкрутства на підприємстві.

Як бачимо, результати анкетування (39 балів в анкеті щомісячної діагностики при нормі 25 та 55 балів в анкеті для комплексної діагностики при нормі в 50 балів) сигналізують про можливість появи труднощів у найближчому майбутньому підприємства. До факторів, що можуть спричинити значний негативний вплив на діяльність підприємства, виходячи, з експертних оцінок, можна віднести зовелику частку векселів у кредиторській заборгованості і значну абсолютну їх суму, негативний стан розрахунків з дебіторами та значна невизначеність в податковому законодавстві державі щодо алкогольних напоїв при значній залежності фінансових результатів ТОВ «Горобина» від ставок податків.

Таким чином, за результатами якісного аналізу ймовірність втрати фінансової безпеки та настання кризи на підприємстві оцінюється як можлива, тому підприємству рекомендується звернути увагу на фактори максимального негативного впливу, як найбільш вірогідних каталізаторів кризових ситуацій у майбутньому.

Наступним етапом фінансової діагностики є кількісний аналіз фінансової безпеки. Оцінку будемо проводити за методикою, алгоритм побудови якої представлений в пункті 1 даного розділу. Значення фінансових показників, що використовуються для оцінки та їх динаміка протягом останніх чотирьох років представлені в таблиці 3.16.

Таблиця 3.16

Динаміка основних фінансових показників ТОВ «Горобина» протягом 2002-2005 років

Назва показника	2002	2003	2004	2005
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,4003	0,2397	0,3263	0,3752
Фондовіддача основних засобів	25,4941	14,7692	27,4279	27,7074
Рентабельність активів	0,0969	0,0681	0,0452	0,0000
Коефіцієнт оборотності активів	2,9679	3,2912	2,4293	3,0654
Коефіцієнт покриття загальний	1,0348	1,0237	1,0280	1,0556
Коефіцієнт фінансування	2,6721	2,6253	3,0639	3,3884
Коефіцієнт втрати платоспроможності	1,0338	1,0211	1,0116	0,8266

Для того, щоб отримати максимально об'єктивну оцінку щодо нормативних значень даних показників та їх типових діапазонів, нами була сформована наступна таблиця (див. табл. 3.17).

Таблиця 3.17

Середні та нормативні значення фінансових показників

Назва показника	Нормативне значення	В середньому по промисловості	В середньому по легкій та харчовій промисловості	Типовий діапазон для легкої та харчової	ТОВ «Горобина»
Коефіцієнт зносу основних засобів	менше 0,5	0,48	0,28	0,3 - 0,4	0.3752
Фондовіддача основних засобів	більше 1,0	2.0	2,77	1,5 – 2,8	27.7074
Рентабельність активів	більше 0,05	0.014	0,01	-0.05 - 0.01	0.00%
Коефіцієнт оборотності активів	немає	0.84	1,16	0.7 – 1.16	3.0654
Коефіцієнт покриття загальний	1.0-1.5	1.5	1,08	0,7–1,0; 1,5-1,7	1.0556
Коефіцієнт фінансування	менше 1	1.02	1,41	1 - 1.41	3.3884
Коефіцієнт втрати платоспроможності	більше 1	1.04	1,02	0.8 - 1	0.8266

Як бачимо значення коефіцієнтів по легкій та харчовій промисловості дещо відрізняються від даних в середньому по промисловості, тому для оцінки реального стану ТОВ «Горобина» в галузі, будемо використовувати типові діапазони, побудовані на основі середніх даних по галузях легкої та харчової промисловості (див. табл. 3.18).

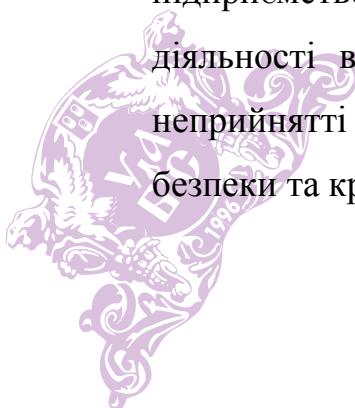
Таблиця 3.18

Визначення типу фінансового стану ТОВ «Горобина» станом на 2006 р.

Назва коефіцієнта	Значення коефіцієнта	Поправочний коефіцієнт	Максимальна кількість балів	Реальна кількість балів
Коефіцієнт зносу основних засобів	0.3752	0,5	10	5
Фондовіддача основних засобів	27.7074	1	10	10
Рентабельність активів, %	0.00%	0,5	10	5
Коефіцієнт оборотності активів	3.0654	1	10	10
Коефіцієнт покриття загальний	1.0556	1	20	20
Коефіцієнт фінансування	3.3884	0	20	0
Коефіцієнт втрати платоспроможності	0.8266	0,5	20	10
Разом балів			100	60

Таким чином, виходячи з загальної кількості балів, рівень фінансової безпеки ТОВ «Горобина» можна охарактеризувати як нестабільний. Така оцінка пов'язана з надмірним використанням підприємством позикових коштів та незначною часткою власного капіталу в валюті балансу, а також зростанням долі витрат у загальній сумі доходу від реалізації підприємства, що знижує можливості маневру підприємства за рахунок власних ресурсів.

Отже, діагностика фінансової безпеки ТОВ «Горобина» показала, що підприємство є таким, що розвивається. Але цілий ряд факторів в його діяльності викликають занепокоєння вже сьогодні і в майбутньому при неприйнятті адекватних заходів, можуть викликати втрату фінансової безпеки та кризу на підприємстві.

Це зокрема значна зношеність основних засобів, значна частка кредиторської заборгованості в структурі пасивів і яка не може бути повністю покрита за рахунок власного капіталу, також негативними є значна залежність підприємства від змін у законодавстві та цін на сировину.

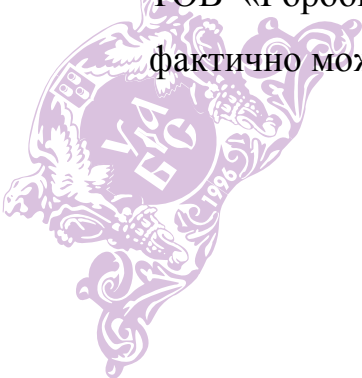
Якщо вчасно не приділити увагу розв'язанню перелічених вище проблем, підприємство може втратити стан стійкого розвитку та опинитись в кризовій ситуації.

До сильних сторін в діяльності підприємства можна віднести:

- високоякісна продукція;
- доступ до унікального по своїх властивостях і якості ресурсам (вода і спирт);
- фільтруюче устаткування виробництва США і Німеччини, що дозволяє робити один із самих якісних продуктів на ринку;
- освоєння нових виробництв і випуск нових видів продукції;
- знання продукції споживачами і зростаючий попит з їх боку.

Отже, фінансова діагностика теперішнього стану підприємства характеризує його як нестабільне та таке, що потребує оптимізації ряду фінансово-економічних складових діяльності підприємства в напрямку оновлення основних засобів, контролю за станом дебіторської і кредиторської заборгованості та зниження залежності підприємства від постачальників сировини.

Таким чином, впровадження запропонованої нами системи фінансової безпеки, що здійснювалась на суб'єктах підприємництва сфери матеріального виробництва, в якості яких виступили три підприємства Сумської області - ТОВ «Імпакт», ВАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе» і ТОВ «Горобина» дозволяє зробити висновок, що вона є працездатною та фактично може виконувати поставлені перед нею задачі.

ВИСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 3

Розроблена в роботі система фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва представляє собою сукупність взаємопов'язаних елементів діагностичного, інструментального та контрольного характеру, що використовуються для оптимізації використання фінансових ресурсів з метою нівелювання впливу ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища. Вона має вирішувати задачі здійснення моніторингу фінансового стану суб'єкту підприємництва для раннього виявлення ознак його кризового розвитку; визначення масштабів кризового стану суб'єкту підприємництва; дослідження основних факторів, що обумовлюють його кризовий розвиток; створення і реалізація заходів по запобіганню криз і попередженню банкрутства суб'єкту підприємництва; оптимізація фінансового управління та забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів; контроль за виконанням заходів по забезпеченню фінансової безпеки і оцінка отриманих результатів.

Дослідження системи управління підприємством, сутності та структури господарського механізму, дозволили зробити висновок, про доцільність інтеграції системи фінансової безпеки в фінансово-економічний механізм суб'єкту підприємництва.

Метою системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є забезпечення стабільної, безкризової та ефективної діяльності суб'єкту підприємництва. Для її досягнення система має визначати потенційні проблеми в діяльності суб'єкту підприємництва, усувати їх та здійснювати контроль за результативністю тих чи інших заходів із забезпечення фінансової безпеки та ефективного фінансового управління.

Пропонована система базується на принципах мінливості, об'єктивності, обачності, безперервності й оперативності, конфіденційності, комплексності і системності, явності в інтерпретації результатів.

Ключовими елементами системи фінансової безпеки суб'єкту

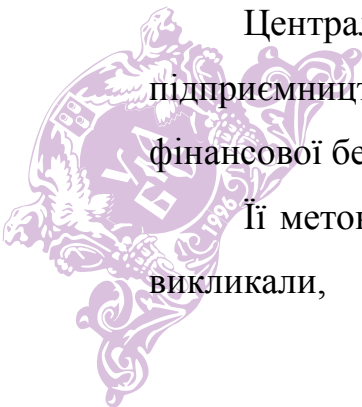
підприємництва є підсистема фінансової діагностики, підсистема фінансових важелів та методів забезпечення фінансової безпеки, підсистема контролю й оцінки результатів.

На підсистему діагностики покладені функції прогнозування настання кризи, оцінка ймовірності банкрутства підприємства в перспективі, визначення масштабів кризи, а також причин, що лежать у його основі. Також підсистема має оцінювати ефективність використання фінансових ресурсів та діяльності суб'єкту підприємництва в цілому.

Пропонується здійснювати три види діагностики. Експрес-діагностика проводиться щомісяця, комплексна - щокварталу, фундаментальна раз на рік. Що стосується конкретних методів для здійснення процесу діагностики, то умовно їх можна розділити на дві групи: кількісні та якісні. В основу кількісних методів покладена комплексна методика оцінки рівня фінансової безпеки, що була запропонована у другому розділу роботи. В якості якісних методів будуть виступати тестові анкети, розроблені на підставі досліджень та розрахунків, що були зроблені у другому розділі, а також використовуючи елементи якісних методів Аргенті, Ковальова, СВОТ-аналізу. Суть якісних методів полягає в експертній оцінці впливу ряду ризиків на фінансову діяльність підприємства у вигляді заповнення анкети. В роботі були розроблені тестові анкети для експрес та комплексної діагностики в цілому по промисловості України, та анкети для експрес-діагностики суб'єктів підприємництва за окремими видами економічної діяльності сфери матеріального виробництва, а на їх базі запропоновано перелік критичних ризиків суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва, залежно від виду їх економічної діяльності.

Центральною підсистемою, ядром системи фінансової безпеки суб'єкту підприємництва є підсистема фінансових важелів і методів забезпечення фінансової безпеки.

Її метою є усунення кризових явищ і процесів, а також причин, що їх викликали, забезпечення ефективної діяльності та оптимального

використання фінансових ресурсів суб'єкту підприємництва. До основних задач підсистеми можна віднести: вибір оптимальної стратегії діяльності й інструментарію її реалізації; нейтралізація кризових явищ; усунення причин криз; усунення наслідків кризи; забезпечення ефективної діяльності суб'єкту підприємництва.

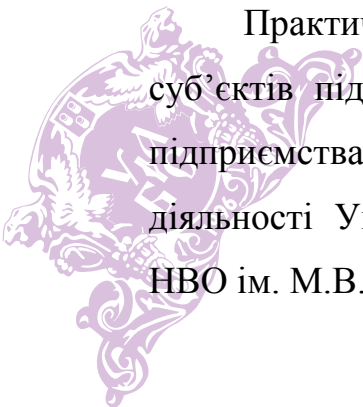
В роботі запропоновано перелік можливих фінансових методів і важелів як для нормального фінансового управління, так і управління в умовах кризи.

На підставі ключових загроз по кожній галузі, що були визначені в роботі, розроблено конкретні рекомендації для кожного з аналізованих видів економічної діяльності сфери матеріального виробництва України по типовому набору фінансових важелів і методів, використання яких забезпечить їх ефективну і стабільну діяльність а отже і фінансову безпеку цих суб'єктів підприємництва.

Заключною підсистемою, що необхідна для ефективної роботи системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є підсистема контролю та оцінки результатів. Саме контроль є тією ланкою, що має пов'язати між собою усі запропоновані підсистеми.

Мета підсистеми - контроль за належним виконанням своїх функцій іншими підсистемами і достовірна оцінка результативності й ефективності їх діяльності. Оцінку практичної реалізації пропонується шляхом проведення повторної діагностики, під час якої особливу увагу приділяють саме кризовим ділянкам роботи суб'єкту підприємництва. При цьому підсумковим критерієм ефективності буде поліпшення фінансового стану підприємства як з точки зору кількісного, так і якісного аналізу.

Практична цінність запропонованої системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва була підтверджена шляхом її впровадження на підприємствах сфери матеріального виробництва різних видів економічної діяльності України. Об'єктами виступили ТОВ «Імпакт», ВАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе» і ТОВ «Горобина».

З цією метою була проведена фундаментальна діагностика кожного з підприємств, згідно з методами і методиками, рекомендованими в роботі. Для цього було здійснено кількісний та якісний аналіз фінансового стану і діяльності підприємств, визначено коло критичних ризиків.

Залежно від результатів діагностики зроблено висновки щодо можливості настання криз у майбутньому та як наслідок ступеню загрози банкрутства, на базі яких розроблено рекомендацій по недопущенню настання кризових явищ. Деталізація рекомендацій залежала від результатів фінансової діагностики.

Таким чином, роботу було присвячену розвитку системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва. Вона має запобігти настанню глибоких криз на суб'єктах підприємництва шляхом раннього попередження негативних тенденцій в роботі організації та нейтралізувати можливі проблемні аспекти в поточній діяльності компанії. Крім того система фінансової безпеки має забезпечити ефективну та стабільну фінансову діяльність суб'єкту підприємництва, оптимізуючи використання фінансових ресурсів.

ВИСНОВКИ

Проблеми фінансової нестабільності, кризового розвитку суб'єктів підприємництва та, як наслідок, їх банкрутства можна віднести до постійних супутників ринкової економіки й конкурентного середовища, оскільки боротьба за виживання та пов'язані з цими ризики закладені в природу ринкових відносин. Незважаючи на значні теоретичні доробки в сфері фінансів та фінансового менеджменту, антикризового управління та управління ризиками, ще залишається досить багато білих плям та вузьких місць як в теоретичній розробці перелічених вище проблем, так і практичній реалізації наявних методологій.

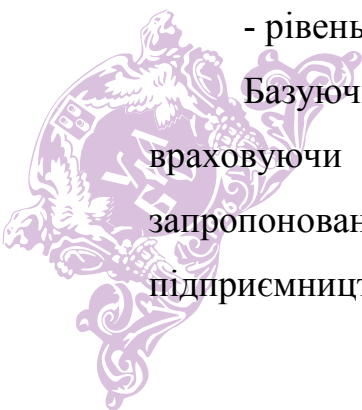
Останнім часом дедалі поширенішими є думки про необхідність забезпечення фінансової безпеки як ефективного методу попередження кризових явищ. Фінансової тому, що фінансові відносини набувають все більшого значення в економіці.

Фінансова безпека суб'єктів підприємництва є складовою частиною фінансової безпеки держави, втім сучасна наукова думка приділяє недостатню увагу дослідженням в цій сфері.

Аналіз трактувань сутності поняття «фінансова безпека суб'єктів підприємництва» різними науковцями дозволив виділити ключові фактори, що лежать в її основі:

- належний рівень забезпеченості фінансовими ресурсами;
- стабільність і стійкість фінансового стану;
- збалансованість фінансових потоків і стан розрахункових відносин;
- ефективність фінансово-економічної діяльності;
- рівень контролю за внутрішніми і зовнішніми ризиками.

Базуючись на ключових характеристиках фінансової безпеки, враховуючи визначення розроблені різними науковцями, в роботі було запропоновано наступне трактування сутності фінансової безпеки суб'єктів підприємництва як здатності суб'єкта підприємництва здійснювати свою

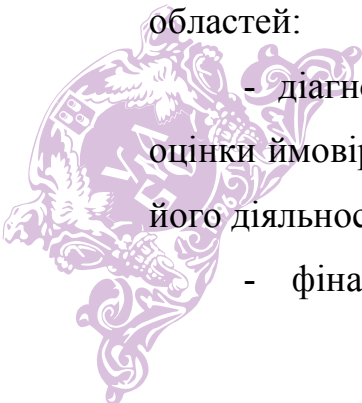
господарську, в тому числі й фінансову діяльність, ефективно і стабільно протягом невизначеного періоду часу, шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища.

Проаналізувавши причини можливої фінансової нерівноваги на суб'єктах підприємництва, було з'ясовано, що її порушення може призвести до появи кризи в діяльності фірми. Кризові явища на суб'єктах підприємництва обумовлені ризиковою природою їх діяльності, в процесі якої вони зустрічаються з великим різноманіттям ризиків, що загрожують нормальній діяльності суб'єктів підприємництва і можуть привести до виникнення кризи.

Для того, щоб полегшити роботу аналітиків з аналізу ризиків суб'єкту підприємництва, в роботі запропонована категорія «критичних ризиків» - ризиків, що, як правило, призводять до появи глибокої кризи на суб'єкті підприємництва, в результаті чого він стає нездатним вести повноцінну фінансово-економічну діяльність, а також уточнене поняття кризового середовища організації, яке пропонується розділяти на два типи – кризове середовище першого рівня, що включає в себе всі ризики з якими може зіштовхнутись суб'єкт підприємництва під час своєї діяльності і кризове середовище другого рівня, що включає в себе лише критичні ризики конкретного суб'єкту.

Проведені дослідження показують, що знання в сфері фінансової безпеки суб'єктів підприємництва умовно можна розділити на кілька областей:

- діагностика фінансового стану суб'єкту підприємництва з метою оцінки ймовірності настання кризових явищ та висновків щодо ефективності його діяльності;
- фінансові важелі і методи нейтралізації кризових явищ та

забезпечення ефективного функціонування суб'єкту підприємництва;

- методи контролю й оцінки ефективності заходів щодо забезпечення відповідного рівня фінансової безпеки.

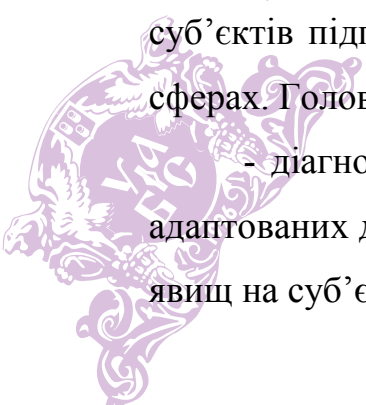
Сфера фінансової діагностики здебільшого представлена методиками прогнозування криз та банкрутства (моделі Альтмана, Фултона, Ліса, R-модель, методики, що запропоновані державними органами України тощо), методиками комплексної оцінки фінансового стану суб'єктів підприємництва чи окремих складових його фінансово-економічної діяльності, а також рядом якісних методик – метод Аргенті, методика Ковальова, СВОТ-аналіз.

До основних фінансових методів відносять: фінансове прогнозування і планування, інвестування, кредитування, страхування, ціноутворення, матеріальне стимулювання та система оплати праці та інші. До фінансових важелів - дохід, прибуток, амортизація, ціна, податки, кредити, пільги та санкції, заробітна платня, дивіденди тощо.

Контроль вирішує цілий комплекс завдань та поєднує між собою всі ключові елементи системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Він забезпечує взаємозв'язок між формуванням інформаційної бази, аналізом, плануванням, розробкою та реалізацією необхідних заходів, оцінкою їх ефективності та формуванням висновків. Він забезпечує зворотній зв'язок, звертаючи увагу менеджерів на значні відхилення від запланованих показників, що дає можливість приймати оперативні управлінські рішення, направлені на виконання поставлених завдань.

Оцінка поточного рівня теоретичної бази, необхідної для побудови системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва показала, що існує не тільки принципова можливість побудови системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, але і накопичена маса знань у даній та суміжній сферах. Головні проблеми:

- діагностика фінансової безпеки потребує застосування сучасних та адаптованих до українських реалій методів прогнозування настання кризових явищ на суб'єктах підприємництва;

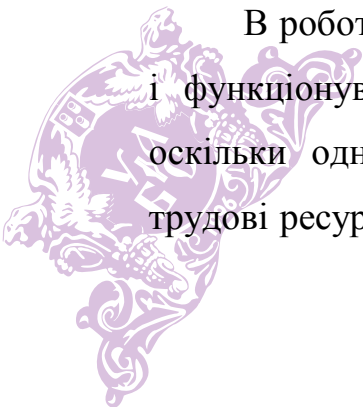

- існуюча система нормативних значень коефіцієнтів потребує перегляду;
- необхідно проранжувати значення коефіцієнтів за видами економічної діяльності суб'єктів підприємництва;
- недостатньо дослідженими є питання циклічності розвитку суб'єктів підприємництва і залежності кризових явищ від них;
- нерозвинені знання в області людського фактору як основи для забезпечення фінансової безпеки

Для розв'язання частки з перелічених вище проблем, в роботі були уточнені нормативи за ключовими коефіцієнтами фінансового аналізу, а також визначені типові діапазони значень коефіцієнтів за окремими видами економічної діяльності. Для цього були відібрані і проаналізовані дані 60 підприємств 6 різних видів економічної діяльності за період з 2000 по 2005 роки. На базі уточнених даних за нормативними значеннями окремих коефіцієнтів аналізу фінансового стану підприємства, було розроблено методику оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкту підприємництва з інтегральним значенням у 100. За результатами аналізу суб'єкт підприємництва може отримати один з трьох типів оцінки рівня фінансової безпеки: критичний (менше 60 балів), недостатній (60-80 балів), достатній (80-100 балів).

Використання запропонованої методики оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкту підприємництва на базі уточнених нормативних значень коефіцієнтів значно полегшить роботу фінансових аналітиків та зробить результати їх роботи більш об'єктивними та такими, що відповідають реальній ситуації в економіці країни.

В роботі була проаналізована роль людського фактора при формуванні і функціонуванні системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, оскільки однією з найважливіших складових у діяльності організації є трудові ресурси. Саме людський потенціал в остаточному підсумку визначає

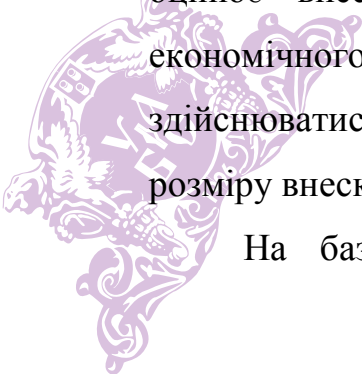
успішність фірми. Особливу роль він здобуває при виникненні кризових ситуацій.

Шляхом використання різних фінансових заходів суб'єкти підприємництва мають підвищувати роль людського фактора. Це забезпечить більш ефективну їх діяльність та значно знизить ймовірність настання криз. Частина цих проблем можна вирішити шляхом розвитку на суб'єктах підприємництва соціальної сфери. З нею працівники одержують не тільки пряму винагороду у виді зарплатні чи премії, але і цілий ряд непрямих бонусів, що підвищують якість їх життя.

Під соціальною сферою суб'єктів підприємництва слід розуміти сукупність матеріальних об'єктів і трансферних платежів працівникам і їх родинам з боку організації, що безпосередньо впливають на образ і рівень життя людей. На жаль, сьогодні Україна йде по шляху знищення соціальної сфери на підприємствах, що пов'язано з непродуманою політикою муніципалізації її об'єктів. Проте досвід західних підприємств, а також провідних підприємств України свідчать, що соціальна сфера є необхідною складовою успіху суб'єкту підприємництва, незважаючи на витрати по її утриманню.

Сьогодні суб'єктам підприємництва України необхідна раціоналізація соціальної сфери, що допоможе багато в чому оптимізувати витрати на її утримання і підвищити ефект від використання компанією. Для цього в роботі запропонована система оцінки внеску підрозділів і працівників у загальні результати діяльності організації, що базується на принципах справедливості, об'єктивності і відкритості. Відповідно до цієї системи, ґрунтуючись на ряді запропонованих нами критеріїв, суб'єкт підприємництва оцінює внесок кожного підрозділу і працівника шляхом розрахунку економічного ефекту від їх діяльності. Розподіл соціальних благ буде здійснюватися не за загальним принципом, а індивідуально, виходячи з розміру внеску.

На базі методичних положень, розроблених у роботі, автором

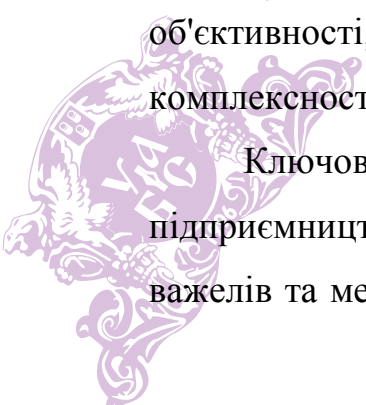
запропонований власний підхід до побудови системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва, яка представляє собою сукупність взаємопов'язаних елементів діагностичного, інструментального та контрольного характеру, що використовуються для оптимізації використання фінансових ресурсів з метою нівелювання впливу ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища. Вона має вирішувати задачі здійснення моніторингу фінансового стану суб'єкту підприємництва для раннього виявлення ознак його кризового розвитку; визначення масштабів кризового стану суб'єкту підприємництва; дослідження основних факторів, що обумовлюють його кризовий розвиток; створення і реалізація заходів по запобіганню криз і попередженню банкрутства суб'єкту підприємництва; оптимізація фінансового управління та забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів; контроль за виконанням заходів по забезпеченню фінансової безпеки і оцінка отриманих результатів.

Дослідження системи управління підприємством, сутності та структури господарського механізму, дозволили зробити висновок, про доцільність інтеграції системи фінансової безпеки в фінансово-економічний механізм суб'єкту підприємництва.

Метою системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є забезпечення стабільної, безкризової та ефективної діяльності суб'єкту підприємництва. Для її досягнення система має визначати потенційні проблеми в діяльності суб'єкту підприємництва, усунути їх та здійснювати контроль за результативністю тих чи інших заходів із забезпечення фінансової безпеки та ефективного фінансового управління.

Запропонована система базується на принципах мінливості, об'єктивності, обачності, безперервності й оперативності, конфіденційності, комплексності і системності, явності в інтерпретації результатів.

Ключовими елементами системи фінансової безпеки суб'єкту підприємництва є підсистема фінансової діагностики, підсистема фінансових важелів та методів забезпечення фінансової безпеки, підсистема контролю й

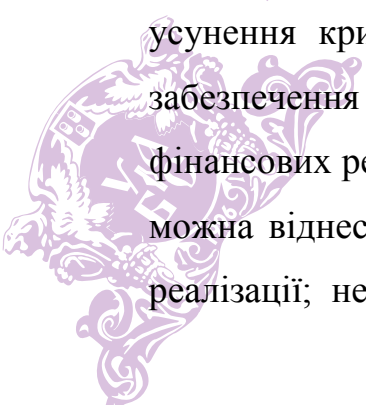

оцінки результатів.

На підсистему діагностики покладені функції прогнозування настання кризи, оцінка ймовірності банкрутства підприємства в перспективі, визначення масштабів кризи, а також причин, що лежать у його основі. Також підсистема має оцінювати ефективність використання фінансових ресурсів та діяльності суб'єкту підприємництва в цілому.

Пропонується здійснювати три види діагностики. Експрес-діагностика проводиться щомісяця, комплексна - щокварталу, фундаментальна раз на рік. Що стосується конкретних методів для здійснення процесу діагностики, то умовно їх можна розділити на дві групи: кількісні та якісні. В основу кількісних методів покладена комплексна методика оцінки рівня фінансової безпеки, що була запропонована у другому розділу роботи. В якості якісних методів будуть виступати тестові анкети, розроблені на підставі досліджень та розрахунків, що були зроблені у другому розділі, а також використовуючи елементи якісних методів Аргенті, Ковальова, СВОТ-аналізу. Суть якісних методів полягає в експертній оцінці впливу ряду ризиків на фінансову діяльність підприємства у вигляді заповнення анкети. В роботі були розроблені тестові анкети для експрес та комплексної діагностики в цілому по промисловості України, та анкети для експрес-діагностики суб'єктів підприємництва за окремими видами економічної діяльності сфери матеріального виробництва, а на їх базі запропоновано перелік критичних ризиків суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва, залежно від виду їх економічної діяльності.

Центральною підсистемою, ядром системи фінансової безпеки суб'єкту підприємництва є підсистема фінансових важелів і методів. Її метою є усунення кризових явищ і процесів, а також причин, що їх викликали, забезпечення ефективної діяльності та оптимального використання фінансових ресурсів суб'єкту підприємництва. До основних задач підсистеми можна віднести: вибір оптимальної стратегії діяльності й інструментарію її реалізації; нейтралізація кризових явищ; усунення причин криз; усунення

наслідків кризи; забезпечення ефективної діяльності суб'єкту підприємництва.

В роботі запропоновано перелік можливих фінансових методів і важелів як для нормального фінансового управління, так і управління в умовах кризи.

На підставі ключових загроз по кожній галузі, що були визначені в роботі, розроблено конкретні рекомендації для кожного з аналізованих видів економічної діяльності сфери матеріального виробництва України по типовому набору фінансових важелів і методів, використання яких забезпечить їх ефективну і стабільну діяльність а отже і фінансову безпеку цих суб'єктів підприємництва.

Заключною підсистемою, що необхідна для ефективної роботи системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є підсистема контролю та оцінки результатів. Саме контроль є тією ланкою, що має пов'язати між собою усі запропоновані підсистеми.

Мета підсистеми - контроль за належним виконанням своїх функцій іншими підсистемами і достовірна оцінка результативності й ефективності їх діяльності. Оцінку практичної реалізації пропонується шляхом проведення повторної діагностики, під час якої особливу увагу приділяють саме кризовим ділянкам роботи суб'єкту підприємництва. При цьому підсумковим критерієм ефективності буде поліпшення фінансового стану підприємства як з точки зору кількісного, так і якісного аналізу.

Практична цінність запропонованої системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва була підтверджена шляхом її впровадження на підприємствах сфери матеріального виробництва різних видів економічної діяльності України. Об'єктами виступили ТОВ «Імпакт», ВАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе» і ТОВ «Горобина».

З цією метою була проведена фундаментальна діагностика кожного з підприємств, згідно з методами і методиками, рекомендованими в роботі.

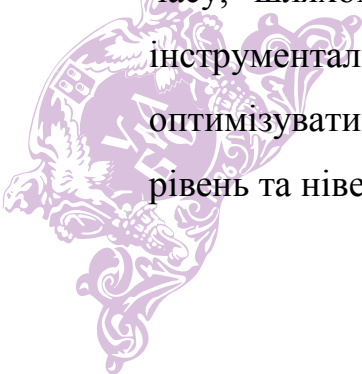
Для цього було здійснено кількісний та якісний аналіз фінансового стану і діяльності підприємств, визначено коло критичних ризиків.

Залежно від результатів діагностики зроблено висновки щодо можливості настання криз у майбутньому та як наслідок ступеню загрози банкрутства, на базі яких розроблено рекомендацій по недопущенню настання кризових явищ. Деталізація рекомендацій залежала від результатів фінансової діагностики.

Таким чином, роботу було присвячено розвитку системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва. Вона має запобігти настанню глибоких криз на суб'єктах підприємництва шляхом раннього попередження негативних тенденцій в роботі організації та нейтралізувати можливі проблемні аспекти в поточній діяльності компанії. Крім того система фінансової безпеки має забезпечити ефективну та стабільну фінансову діяльність суб'єкту підприємництва, оптимізуючи використання фінансових ресурсів.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що полягає в необхідності вдосконалення науково-методичних підходів та розробці практичних рекомендації щодо розвитку системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва. Основні висновки проведеного дисертаційного дослідження полягають у наступному:

1. Фінансова безпека суб'єктів підприємництва є складовою частиною фінансової безпеки держави і представляє собою здатність суб'єкту підприємництва здійснювати свою господарську, в тому числі й фінансову діяльність, ефективно і стабільно протягом невизначеного періоду часу, шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища.

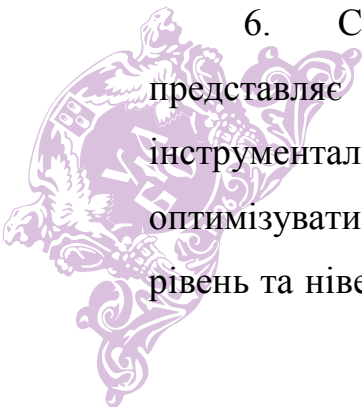
2. Основними загрозами фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва є недостатній рівень контролю за ризиками та неефективна діяльність суб'єктів підприємництва. З метою полегшення контролю за ризиками, автором запропоновано використання поняття «критичних ризиків» та рекомендовано поділяти кризове середовища суб'єктів підприємництва на два рівні.

3. Дослідження, проведені в роботі, показали, що теоретична база, необхідна для формування системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва досить значна. До недоліків існуючої методології варто віднести відсутність сучасних та адаптованих до умов української економіки методів прогнозування настання кризових явищ на суб'єктах підприємництва, недосконалість системи нормативних значень коефіцієнтів, недостатня дослідженість питань циклічності розвитку суб'єктів підприємництва і залежності кризових явищ від них, нерозвиненість знань в області людського фактору як основи забезпечення фінансової безпеки.

4. Автором розроблено комплексну методику оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкту підприємництва на базі типових діапазонів, що розраховані на основі реальних даних суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва, та поправочних коефіцієнтів.

5. В роботі обґрунтовано необхідність підвищення ролі людського фактора при забезпеченні фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Одним із шляхів підвищення його ролі є розвиток соціальної сфери організації. Сучасні умови вимагають раціоналізації соціальної сфери, з цією метою автором розроблено методику оцінки внеску робітника в загальний результат роботи суб'єкту підприємництва.

6. Система фінансової безпеки суб'єкта підприємництва представляє собою сукупність взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища.

Система має бути інтегрована в фінансово-економічний механізм фірми, що дозволить здійснювати постійний контроль за ризиковим середовищем організації та приймати вчасні і обґрунтовані рішення.

7. Основними складовими системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва є підсистеми діагностики, контролю та оцінки результатів та підсистема фінансових важелів та методів забезпечення фінансової безпеки.

8. З метою підвищення якості роботи підсистеми діагностики, автором було розроблено методику якісної оцінки рівня фінансової безпеки у вигляді тестових анкет, а також визначено перелік критичних ризиків для суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва за різними видами економічної діяльності.

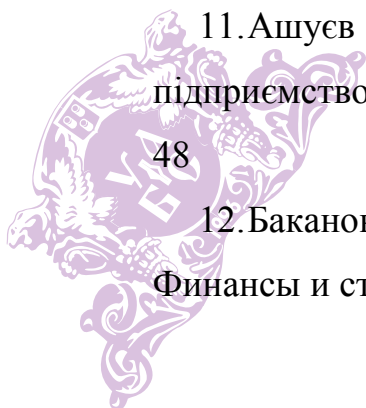
9. Для забезпечення оптимального рівня фінансової безпеки, базуючись на типових критичних ризиках, в роботі запропоновано перелік рекомендованих фінансових важелів і методів для суб'єктів підприємництва сфери матеріального різних видів економічної діяльності.

10. Апробація розробленої системи та окремих її складових, що здійснювалась на промислових підприємствах Сумської області, показала її практичну дієздатність, що підтверджено відповідними довідками про впровадження.

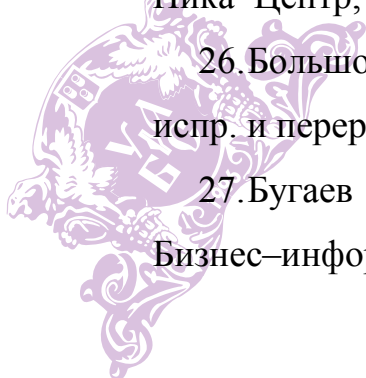

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л.И. Сущность, структура и актуальные проблемы совершенствования хозяйственного механизма // Экономические науки. – 1978. – №8. – С.38
2. Абросимов И.Д., Медведев В.П. Менеджмент как система управления хозяйственной деятельностью. – М.: Знание, 1992. – 372 с
3. Андрущак Є.М. Діагностика банкрутства українських підприємств // Фінанси України (укр.). – 2004.– № 9. – С.118–125
4. Ансофф И. Стратегическое управление / Пер. с англ.; Науч. ред.. и авт. предисл. Л.И.Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
5. Антикризисное управление. Учебное пособие для технических вузов/под ред. Минаева Е.С. и Панагушина В.П. – М.: Приор, 1998. – 432 с.
6. Антикризисное управление: от банкротства – к финансовому оздоровлению / Под ред. Г.П.Иванова. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1995.–320 с.
7. Антикризисное управление: Учебник / Под редакцией Э.М.Короткова. – М.: ИНФРА–М, 2000. – 432 с.
8. Антикризисное управление: Учебное пособие / В.Г. Крыжановский, В.И. Лапенков, В.И. Лютер и др.; под ред. Э.С. Минаева и В.П. Панагушина. – М.: Издательство ПРИОР, 1998. – 432 с.
9. Антикризисное управление: Ученик / Под редакцией Жарковской Е. П., Бродского Б. Е. – М.: "Омега–Л", 2007. – 356 с.
10. Антикризисный менеджмент / Под редакцией проф. Грязновой А. Г. – М.: Ассоциация авторов и издателей "ТАНДЕМ". Издательство ЭКМОС, 1999. – 368 с.
11. Ашуев А.М. Бенчмаркінг як інструмент антикризового управління підприємством // Актуальні проблеми економіки (укр.).– 2003.– № 4.– С.46–48
12. Баканов М. И., Шеремет А. Д. Теория экономического анализа. – М.: Финансы и статистика. 1994. – 288 с.

13. Балабанов А.И., Балабанов И.Т. Финансы. – СПб.: Питер. – 2000. – 192 с.
14. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента: Учебное пособие: Навчальне видання. – М.: Финансы и статистика, 1998
15. Бандурин В.В., Ларицкий В.Е. Проблемы управления несостоятельными предприятиями в условиях переходной экономики. – М.: Наука и экономика, 1999. – 164 с.
16. Банковский менеджмент / Под ред. д.э.н., проф. Кириченко А.А. – К., 1998. – 464с.
17. Барановський О.І. Основи фінансової безпеки // Финансовые услуги. – 1998. – № 1. – С.16–19.
18. Барановський О.І. Фінансова безпека держави // Фінанси України. – 1996. – № 11. – С.19–34.
19. Барановський О.І. Фінансова безпека. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
20. Бендиков М.А. Экономическая безопасность промышленного предприятия // Менеджмент в России и за рубежом (рус.). – 2000. – № 2. – С.17–30
21. Білик М.Д. Удосконалення методичних підходів до аналізу фінансового стану підприємства // Економіст (укр.). – 2001. – № 11. – С.40–43
22. Білуха М.Т. Теорія фінансово–господарського контролю та аудиту: Підручник. – К.: Вища шк., 1994. – 364 с.
23. Благун І., Копчак Ю. Проблеми неплатоспроможності та банкрутства підприємств в економіці України // Економіст (укр.). – 2004. – № 9. – С.46–49
24. Бланк И.А. Управление финансовой стабилизацией предприятия. – К.: Ника–Центр, Эльга, 2003. – 496 с.
25. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия. – К.: Ника–Центр, Эльга, 2006. – 776 с.
26. Большой экономический словарь. Под ред. А.Н. Изрилияна – 4–е изд., испр. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с, с. 873
27. Бугаев В. Финансово–экономическое оздоровление предприятий // Бизнес–информ (рус.). – 1999. – № 11. – С.94–97

28. Булеев И.П., Брюховецкая Н.Е. Антикризисное управление предприятием. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1999. – 179 с.

29. Буряковський В.В., Кармазин В.Я., Каламбет С.В. Фінанси підприємств: Учбовий посібник / Під ред. В.В.Буряковського. – Дніпропетровськ: Пороги, 1998. – 246 с.

30. Вартанов А.С. Економічна діагностика діяльності підприємства : організація та методологія. – М.: Фінанси та статистика, 1991. – 80 с.

31. Василенко В.О. Антикризисное управління підприємством: Навч. посібник. – Київ: ЦУЛ, 2003. – 504 с.

32. Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник. – 4-е вид., доп. – К.: Ніос, 2003. – 416 с.

33. Васильев Ю. П. Управление развитием производства. Опыт США. – М.: Экономика, 1989. – 237 с.

34. Вахрушев В. Принципы японского управления // Эти невероятные японцы. – М.: ФОЗБ, 1994. – С.149–207

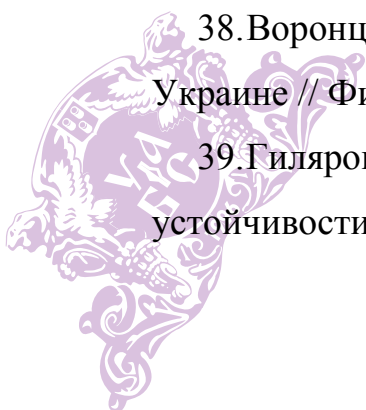
35. Великий Ю.М., Проскура О.Ю. Особливості кризового стану вітчизняних підприємств і методів його оцінки // Фінанси України (укр.). – 2002. – № 10. – С.29–35

36. Власов Е. П. Поздравляем. Вы – банкрот! Игра в банкротство по-украински // Журнал "Киевский Капиталист". – 12.11.2004 г. – №11 – С. 12–15

37. Внукова Н.Н., Сыпко К.В., Худокормова Ю.В. Финансово–кредитные методы антикризисного управления предприятием // Проблемы і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 3 =: Збірник наукових праць: Наукове видання. – Суми: Мрія–1 ЛТД; Ініціатива, 2000. – 381 с.

38. Воронцов С.Б. Экономическая безопасность и пути ее обеспечения в Украине // Финансовая тема (рус.). – 1999. – № 10. – С.3–8

39. Гиляровская Л. Т., Вехорева А. А. Анализ и оценка финансовой устойчивости коммерческого предприятия. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с.

40. Головатый Н., Гладченко Т. Экономическая безопасность предпринимательской деятельности // Персонал (рус.). – 2000. – № 1. – С. 13–39

41. Горячева К.С. Інформаційно – аналітичне забезпечення фінансової безпеки підприємства // Актуальні проблеми економіки (укр.). – 2003. – № 9. – С. 43–49

42. Горячева К.С. Оцінка рівня фінансової безпеки підприємства // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. Т. 10. – Суми: ВВП “Мрія-1” ЛТД, УАБС, 2004. – с. 288–295.

43. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки // Економіст. – 2003. – № 8, с. 65–67.

44. Горячева К.С. Формування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства. // Менеджер. – 2004. – № 2 (28), с. 96–103.

45. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003. – N 18, N 19–20, N 21–22. – ст. 144

46. Гош О. Соціально орієнтована економіка: лозунги і дійсність // <http://komukr.kpu.net.ua/2004.01/6.htm>

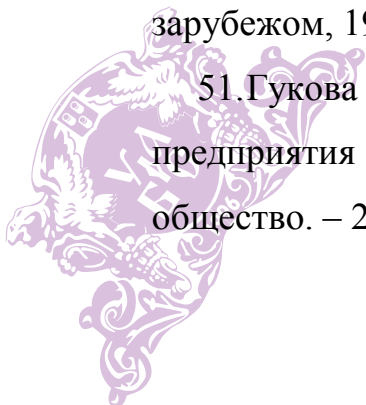
47. Гребенюк М. Управление рисками и финансовая безопасность банка // Банковские технологии (рус.). – 2006. – № 8. – С. 42–46

48. Грек Б. Фіктивне банкрутство та доведення до банкрутства: кримінально – правовий аспект // Юридичний журнал. – 2004. – № 5. – С. 98–104

49. Грунин О.А., Грунин С.О. Экономическая безопасность организации. СПб.: Питер. – 2002. – С. 8

50. Грущенко В.И., Фомченкова Л.В. Кризисное состояние предприятия: поиск причин и способов его преодоления // Менеджмент в России и зарубежом, 1998, № 1. – С. 31 – 38

51. Гукова А.В., Аникина И.Д. Роль финансовой безопасности предприятия в системе его экономической безопасности // Образование и общество. – 2006. – № 3. – С. 98–102

52. Давыдова Г.В., Беликов А.Ю. Методика количественной оценки риска банкротства предприятий // Управление риском. – 1999. – № 3, – С. 13–20

53. Довженко Г. Особливості національної соціології. // Газета «Урядовий кур'єр». – 6 червня 2006 року. – С.2

54. Драга А.А. Обеспечение безопасности предпринимательской деятельности: Практическое пособие: – М.: МГТУ им. Н.Э.Баумана, 1998. – 304 с.

55. Дронов Р. Подходы к обеспечению экономической безопасности // Экономист (рус.). – 2001. – № 2. – С.42–46

56. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько : Монографія. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.

57. Європейська Бізнес Асоціація. Перешкоди для інвестицій в Україну // www.eba.com.ua

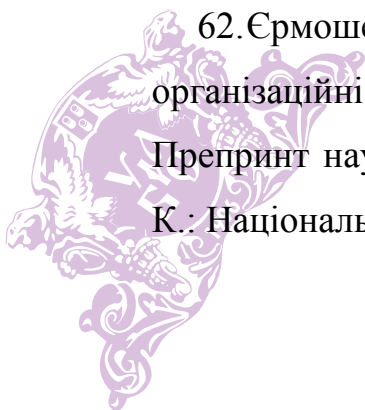
58. Єпіфанов А.О., Москаленко В.П., Шипунова О.В. Обґрунтування фінансового механізму підприємства // Фінанси України. – 2004. – №1. – С.3–11

59. Єрмошенко А.М. Визначення поняття фінансової безпеки страховика та її категорій // Актуальні проблеми економіки (укр.). – 2004. – № 4. – С.46–52

60. Єрмошенко А.М. Співвідношення основних категорій фінансової безпеки страхових організацій // Вісник Української академії банківської справи. – 2005. – № 1. – С.33–38

61. Єрмошенко М.М. Шляхи взаємного впливу фінансової безпеки держави і підприємства // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. тез доповідей VII Всеукраїнської науково–практичної конференції (25–26 листопада 2004 р.): Збірник: Наукове видання. – Суми: УАБС НБУ, 2004. – 132 с.

62. Єрмошенко М.М., Горячева К.С., Ашуев А.М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства: Препринт наукової доповіді / За наук. ред. д.е.н., проф. М.М. Єрмошенка – К.: Національна академія управління, 2005. – 78 с.

63. Журавская Е., Лазарева О. Социальная сфера российских предприятий: что изменилось за годы реформ? // <http://www.cefir.ru> – Центр экономических и финансовых исследований и разработок.

64. Зайцева О.П. Антикризисный менеджмент в российской фирме. // Аваль. (Сибирская финансовая школа). – 1998. – № 11–12.

65. Ильин К.В. Финансовые аспекты антикризисного управления компаниями // Финансовый менеджмент (рус.). – 2005. – № 3. – С.34–44

66. Ильяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке // Актуальні проблеми економіки (укр.). – 2003. – № 3. – С.11–20

67. Іваськів В. Бізнес на боргах // Президентський вісник. – 2004. – №15. – с.6

68. Кабалина В., Сидорина Т. Муниципализация социальной инфраструктуры в период реформ // Общество и экономика. – 1999. – № 9. – С. 64–92

69. Кара–Мурза С.Г. Советская цивилизация. Книга вторая. От Великой Победы до наших дней / История России. Современный взгляд. – М.: Эксмо–Пресс. – 2002. – 768 с.

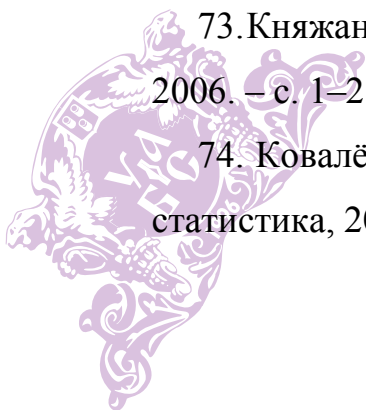
70. Кац И. Антикризисное управление предприятием // Проблемы теории и практики управления (рус.). – 2003. – № 2. – С.82–86

71. Кирсанов К. А. и др. Антикризисное управление. Учебное пособие. – М.: МАЭП, 1999. – 144 с.

72. Клейнер Г.Б., Тамбовцев В.Л., Качалов Р.М. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность. – М.: Экономика, 1997. – 288 с.

73. Княжанский В. Ответственность – «двойка» // Газета «День». – 4/4 2006. – с. 1–2

74. Ковалёв В.В. Введение в финансовый менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 2000.

75. Ковальов В.В. Фінансовий аналіз: Керування капіталом. Вибір інвестицій. Аналіз звітності. – М.: Фінанси і статистика, 1996. – 432 с.
76. Ковальов Д., Плетнікова І. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства // Економіка України (укр.). – 2001. – № 4. – С.35–40
77. Колесар К. Моделі діагностики банкрутства підприємств України // Економіст (укр.). – 2002. – № 10. – С.60–64
78. Комаха А. Антикризисное управление. // Из материалов журнала «Финансовый директор» (Киев). – <http://www.kareta.com.ua>
79. Компромісний варіант фінансового плану «Укрзалізниці» // Газета «Урядовий кур'єр». – 5 травня 2006. – С.4
80. Концепція фінансової безпеки України // www.ufs.com.ua
81. Контроллінг как инструмент управления предприятием/ Е.А.Ананькина, С.В.Данилочкин, Н.Г. Данилочкина и др.: Под общ. ред. Н.Г. Данилочкиной – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 279 с.
82. Красноземська З. Банкрутство з перспективою // Урядовий кур'єр. – 2005. – 9 серпня. – С.1
83. Кричфалуший А. Заботливый завод // Газета «День». – 21 марта 2006. – С.3
84. Круглов Ю.Ю. Хозяйственное право. – М.: Русская деловая литература, 1997 г. – С. 19–20
85. Крутько В. Введение в менеджмент кризисных ситуаций: Практические рекомендации. – К.: МУЗУУП. – 52 с.
86. Крыжановский В. и др. Антикризисное управление: Учеб. пособие для техн. вузов. – М., 1998. – 432 с.
87. Крюков А.Ф., Егорычев И.Г. Анализ методик прогнозирования кризисной ситуации коммерческих организаций с использованием финансовых индикаторов // Менеджмент в России и за рубежом. – №2. – 2001
88. Кукушкин С.Н. Антикризисное управление. – Ульяновск: УлГТУ, 2000. – 190 с.

89. Кульман А. Экономические механизмы: пер. с фр. / Общ. Ред. Н.И. Хрусталевой. – М.: Изд. группа «Прогресс». 1993. – 192 с.

90. Кульпінський С. Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами // Фінансова консультація. – 2000. – №5. – С. 34

91. Кунцевич В.О. “Підходи до діагностики фінансового потенціалу підприємства” // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №1(43). – С.68

92. Курс предпринимательства: Учебник под ред. проф. Горфинкеля В.Я.: – М.: Финансы; ЮНИТИ, 1997. – 439 с.

93. Куц Л. «Народное предприятие»: пять лет спустя // Газета «Голос Украины». – 4 ноября 2005. – С.9

94. Куц Л. «Социальная сфера не роскошь, а необходимость» // Газета «Голос Украины». – 29 сентября 2005. – С. 13

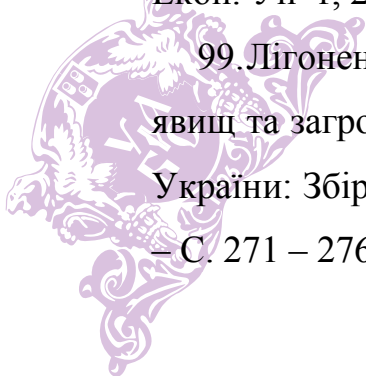
95. Левицкая Л. «Ватру» не погасить // Газета «Голос Украины». – 15 июля 2005. – С.11

96. Лейс Е. А. Формирование экономического механизма повышения эффективности деятельности дорожно–строительных предприятий // автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Санкт–Петербург. – 2003

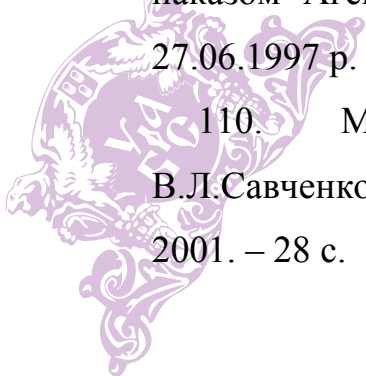
97. Лигоненко Л.А. Финансово–экономические аспекты предотвращения банкротства предприятия // Экономика и управление на фирме в условиях перемен: Сб. тр. науч. конф.– София, Университет национального и мирового хозяйства, 1998. С188–196.

98. Лигоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико–методологічні засади та практичний інструментарій. – К.: Київ. Нац. Торг. Екон. Ун–т, 2001. – 580 с.

99. Лигоненко Л.О. Концептуальні засади організації діагностики кризових явищ та загрози банкрутства торговельного підприємства. // Торгівля і ринок України: Збір.наук. пр. / Дон. держ. ун–ту економіки і торгівлі. Вип. №9, Т.2. – С. 271 – 276.

100. Ляпунова Н. Стійка фінансова неспроможність як ознака приховування банкрутства // Вісник Академії правових наук України (укр.). – 2000. – № 3. – С.176–181
101. Макаренко І.О. "Алгоритм антикризового управління підприємством" // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №3(45). – ст. 104
102. Макаренко І.О. Проблеми антикризового управління промисловим підприємством // Актуальні проблеми економіки (укр.). – 2005. – № 6. – С.126–130
103. Мараховська К.А. Основи концепції антикризового керування підприємствами в Україні // Финансовая консультация (рус.). – 2001. – № 15. – С.37–40
104. Мартиненко В.П. Кадровий аспект в системі антикризових заходів на виробництві // Формування ринкових відносин в Україні (укр.). – 2004. – № 6. – С.106–109
105. Мартиненко В.П. Фінансовий аналіз як засіб запобігання банкрутства // Вісник Української академії банківської справи. – 1997. – № 3. – С.57–60
106. Мартинов В. Банкрутство на замовлення // Діловий вісник. – 2004. – №12.
107. Мельник Т.М. Кількісний аналіз оцінки ризику // Фінанси України (укр.). – 2000. – № 9. – С.63–68
108. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Учебник: Навчальне видання: англ. . – М.: Дело, 2004. – 720 с.
109. Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій: Затв. наказом Агентства з питань банкрутства підприємств та організацій від 27.06.1997 р. №81
110. Методика прогнозування банкрутства / Н.О. Лісова, В.Л.Савченко – Донецьк, Центр підвищення кваліфікації госслужащих, 2001. – 28 с.

111. Михайлиди П. Банкротство: Дубина конкурентной борьбы или инструмент повышения эффективности экономики? // Зеркало недели, №35 (510) . – 10 сентября 2004 года.

112. Мозенкова О.В Банкротство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління. – Харків.: ВД "ІНЖЕК", 2003. – 272 с.

113. Молотников А. Безопасность бизнеса – современная мифология // Управление персоналом (рус.). – 2005. – № 3. – С.46–52

114. Москаленко В.П. Госпрозрахунок підприємства: досвід організації та підвищення ролі в умовах ринку. – Суми: Видавництво «Слобожанщина», 1997. – 64 с.

115. Москаленко В.П. Система обеспечения экономической самостоятельности предприятий // Механизм регулирования экономики. – 2005. – №4. – С. 129–146.

116. Москаленко В.П. Финансовое стимулирование руководителей и специалистов внутрифирменных подразделений за уровень эффективности результатов их труда // Механизм регулирования экономики. – 2002. – №1–2. – С. 136–142

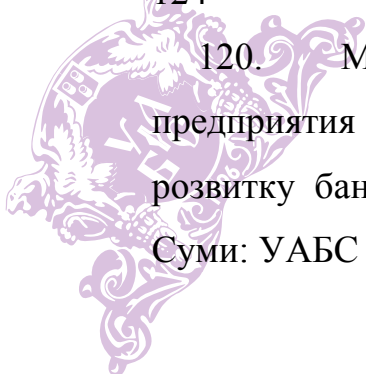
117. Москаленко В.П. Экономические новации: поиск и внедрения. – Сумы, вид-во „Довкілля“, 2004 г. –366 с.

118. Москаленко В.П., Пластун О.Л. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства як основа діагностики його банкрутства // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №6. – С. 180–192

119. Москаленко В.П., Пластун О.Л. Фінансово–економічна самостійність підприємства як фактор уникнення банкрутства // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2005. – №2(19). – С.111–

124

120. Москаленко В.П., Пластун А.Л. Развитие социальной сферы предприятия и роль банковского финансирования // Проблемы і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. Т. 17. – Суми: УАБС НБУ, 2006. – С. 22–31

121. Москаленко В.П., Шипунова О.В. Система оценки и финансового стимулирования улучшения экономических результатов работы технических служб предприятия // Механизм регулирования экономики. – 2003. – №4. – С. 118–125

122. Москаленко В.П., Шипунова О.В. Финансово–экономический механизм промышленного предприятия: научно–методическое издание. / Под научной редакцией д.э.н. профессора В.П. Москаленко – Сумы: Издательство «Довкілля», 2003. – 176 с.

123. Наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій „Про затвердження методики інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій” від 23.02.98 N 22

124. Наказ Міністерства економіки України „Про затвердження Методичних рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства” від 17 січня 2001 р. N 10.

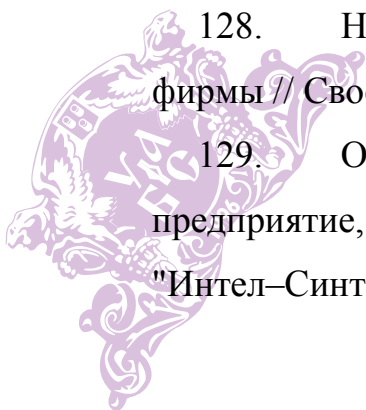
125. Наказ Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України „Про затвердження Положень про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації” від 26.01.2001 N49/121.

126. Никифорова Н.А. Анализ в антикризисном управлении // Финансовый менеджмент (рус.).– 2004.– № 6.– С.5–13

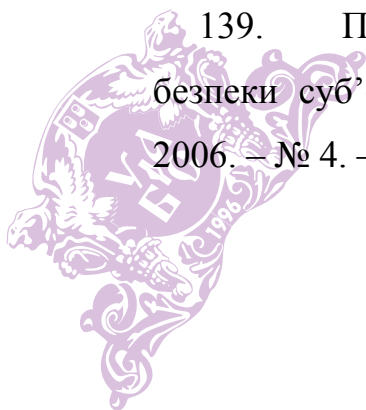
127. Новакова О. И., Мерзликина Г. С. Влияние экономического развития предприятия на его финансовую устойчивость // VII Межвузовская конференция студентов и молодых ученых г. Волгоград, 12–15 ноября 2002 г. – Выпуск 1. Экономика и финансы. – С. 44 –45

128. Новосядло Е.В. Система управления финансовой безопасностью фирмы // Свое дело и карьера. – 2006. – №14 (от 28 мая 2006). – С. 14–16

129. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность): Учебно–практическое пособие.– М.: Бизнес–школа "Интел–Синтез", 1997.– 288 с.

130. Офіційний сайт ВАТ «Хімпром» // www.sumykhimprom.com.ua
131. Панагушин В., Лапенков В., Лютер Е. Диагностика банкротства: возможна ли оценка неплатежеспособности по двум показателям. // Экономика и жизнь. – 1995. – № 8
132. Панков В. Социальная сфера не роскошь, а необходимость. // Газета «Голос Украины», 29 сентября 2005 г., с. 13
133. Парфенюк Н. Мы, нижеподписавшиеся // Газета «День». – 28 декабря 2005. – С. 5
134. Петренко В.П., Лосева М.С., Ревтюк Є.А. Процедура банкротства – ефективний важіль примусового удосконалення систем управління суб'єктами господарювання // Регіональні перспективи (Полтава) (укр.).– 2000.– № 2.– С.200–201
135. Питерс Т., Уотермен Р. В поисках эффективного управления. М.: Прогресс, 1986. – 440 с.
136. Пластун О.Л. Система фінансової безпеки суб'єктів підприємництва // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2007. – № 1. – С. 100-107, 0,45 друк. арк.
137. Пластун О.Л. Державне регулювання фінансової безпеки суб'єктів підприємництва // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. Т. 21. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – С. 309-313, 0,2 друк. арк.
138. Пластун О.Л. Аналіз кількісних методик прогнозування банкрутства підприємства та обґрунтування необхідності розробки сучасних вітчизняних аналогів // Вісник Української академії банківської справи. – 2005. – №2 (19). – С. 101–107
139. Пластун О.Л. Ключові напрямки розвитку системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва // Механізм регулювання економіки. – 2006. – № 4. – С. 206-214, 0,5 друк. арк.

140. Пластун О.Л. Фінансова безпека господарських суб'єктів як ефективний засіб попередження банкрутства // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 2 (21). – С. 57-60, 0,25 друк. арк.

141. Пластун О.Л. Якісні методи діагностики в системі фінансової безпеки суб'єктів підприємництва // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 1 (22). – С. 40-44, 0,35 друк. арк.

142. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств. – К.:КНЕУ.–2000.– с.268

143. Покропивний С.Ф., Колот В.М. Підприємництво: стратегія, організація, ефективність: Навчальний посібник: Навчальне видання. – К.: КНЕУ, 1998.– 352 с.–

144. Положення «Про Державний департамент з питань банкрутства»: Затверджене Постановою Кабінетом Міністрів України 19 квітня 2006 року №533 // газета «Урядовий кур'єр». – 19 квітня 2006 року. – №90. – С. 6–8.

145. Порфирьев Б. Современные концепции кризисов и принятие управленческих решений // Российский экономический журнал (рус.).– 2004.– № 4.– С.37–51

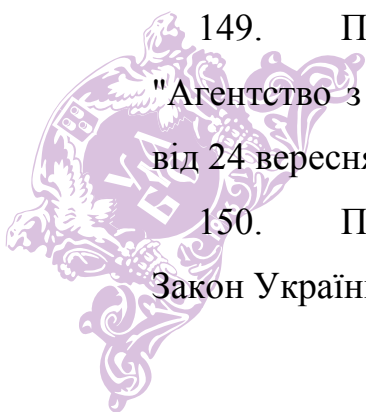
146. Про підприємництво. Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1991. – N 14. – ст.168

147. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. Закон України від 30 червня 1999 р. // Відомості Верховної Ради. – 2000. – N 42–43.– ст.378

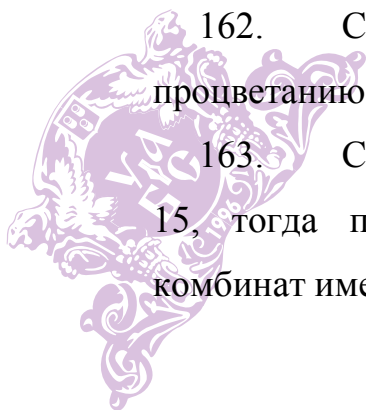
148. Про затвердження Умов проведення конкурсу з продажу пакета акцій ВАТ "Криворізький гірничо–металургійний комбінат "Криворіжсталь". Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2005 р. N 322–р Київ // <http://portal.rada.gov.ua/> – Офіційний сайт Верховної Ради України

149. Про ліквідацію державної госпрозрахункової установи "Агентство з питань банкрутства" // Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2005 р. N 942

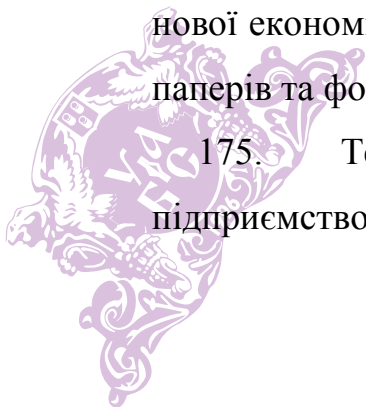
150. Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності. Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1998. – N 34. – С.228

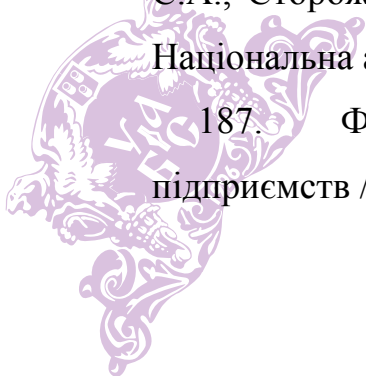
151. Про Рекомендації парламентських слухань "Про збереження та цільове використання об'єктів соціально–культурного призначення в процесі зміни форми власності що їх утримують. Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2004.– N 47. – С. 515
152. Райзберг Б.А., Лозовский Л.М., Стародубцева Б.А. Современный экономический словарь. – М.:ИНФРА–М, 1996. – 496 с.
153. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – 2–е изд., испр. М.: ИНФРА–М, 1999. – 479 с.
154. Райзберг Б.А., Фатхутдинов Р.А. Управление экономикой. Учебник. – М.: ЗАО «Бизнес–школа», «Интел–синтез», 1999. – 784 с.
155. Роуз Р., Нейрет К. "Адаптация к трансформации в Восточной Европе: новый барометр демократических государств II // Университет Стретчклайд, изучение социальной политики № 212, Глазго, 1993
156. Румянцев Н.Н. "Что было? Что будет?" Рыбинск, 1993
157. Самборская Т.Г. Экономическое поведение работников. – М., «Экономика», 1988.– 143с.
158. Святогор О. Новий погляд на стару проблему // Юридичний журнал.– 2004.– № 5.– С.94–98
159. Сизоненко В. Підприємництво: Підручник: Навчальне видання: .– К.: Вікар, 1999.– 438 с.
160. Ситнік Л. Економіко–історичні передумови сучасного кризового становища підприємств // Економіка України (укр.).– 2000.– № 5.– С.74–80
161. Ситнік Л.С. Економічний механізм формування кризового стану підприємства // Регіональна економіка (Львів) (укр.).– 2000.– № 1.– С.53–63
162. Скворцов Н. Н. Как предотвратить банкротство? От выживания к процветанию. – К.: Будівельник, 1995. –143 с.
163. Скрипник Н. «Хотите увидеть, какой будет Украина лет через 10–15, тогда приезжайте в Мариуполь и посмотрите Metallургический комбинат имени Ильича» // Газета «Факты». – 3 ноября 2005. – С.3

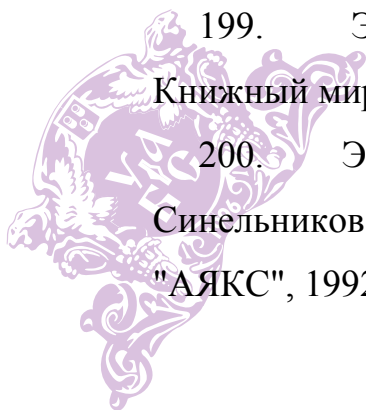
164. Скударь Г.М. Управление конкурентоспособностью крупного акционерного общества: проблемы и решения.– К.: Наук. думка.–1999.–496 с.
165. Собственность и хозяйственный механизм в условиях обновления экономики /Под ред. В.С. Мочерного. – Львов: Свит, 1993.–176с.
166. Совершенствование хозяйственного механизма развитого социализма / Отв. ред. А.С.Гусаров. – М.:Наука, 1981. – 248 с.
167. Социология: Энциклопедия / Сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1312 с.
168. Старовойтов М. К. Современная российская корпорация (организация, опыт, проблемы). – М.: Наука, 2001 .–312с.
169. Статистичний щорічник України за 2005 рік. – К.: „Консультант”, 2006. – 639 с.
170. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / Под ред. А.П.Градова, Б.И.Кузина. – С.–Пб.: Спец.лит., 1996. – 512 с.
171. Сытник Л.С. Методы прогнозирования банкротства и обеспечения безубыточности предприятия // Экономика промышленности. – 1999. – № 1 (3). – С. 96–104.
172. Сытник Л.С. Организационно–экономический механизм антикризисного управления предприятием. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2000. – 504 с.
173. Теория и практика антикризисного управления: Учебник для вузов/ Г.З. Базаров, С.Г. Беляев, Л.П. Белых и др.; Под ред. С.Г. Беляева и В.И. Кошкина. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1996. – 469 с.
174. Терещенко О. Антикризисний фінансовий менеджмент – "вимога нової економіки" // Ринок цінних паперів. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (укр.).– 2004.– № 9.– С.25–33
175. Терещенко О.О. Контролінг у системі антикризового управління підприємством // Фінанси України (укр.).– 2001.– № 12.– С.56–64

176. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2000.
177. Торкановский Е.П. Управление социалистическим соревнованием. – М., 1985.–160с.
178. Трененков Е.М., Дведенидова С.А. Диагностика в антикризисном управлении // Менеджмент в России и за рубежом (рус.).– 2002.– № 1.– С.3–26
179. Троценков В. Зарубежный опыт законодательного регулирования процедур финансового оздоровления и банкротства // Бюллетень финансовой информации (рус.).– 2001.– № 2.– С.36–39
180. Указ Президента України “Про державну підтримку малого підприємництва” від 12.05.1998 р. №456/98
181. Управление персоналом организации / Под ред. А.Я. Кибанова. – М.. 1998. – 512с.
182. Управління фінансовою санацією підприємства: Навчальний посібник / С.Я.Салига, О.І.Дацій. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005.– 240 с.
183. Уткин Э.А. Антикризисное управление / М.: изд-во ЭКМОС, 1997.– 400с.
184. Финансовая диагностика предприятия и поддержка управленческих решений / Под ред. В.П. Савчука. – М.: «Лаборатория базовых знаний», 2004. – 174 с.
185. Фінанси підприємств: Підручник / Під. ред.. А.М. Поддєрьогіна. – К.: КНЄУ, 2000. – 460 с.
186. Фінансовий менеджмент : Курс лекцій / Єрмошенко М.М., Єрохін С.А., Стороженко О.А.; За наук. ред. д.е.н., проф. Єрмошенка М.М. – К. : Національна академія управління, 2004. – 506 с.
187. Фокіна Н.П. Прогнозування криз та банкрутств промислових підприємств // Актуальні проблеми економіки (укр.).– 2003.– № 2.– С.76–79

188. Хитрін О.І. Фінансова безпека комерційних банків // Фінанси України (укр.).– 2004.– № 11.– С.118–124
189. Хіт Р. Кризовий менеджмент для керівників: Посібник.– К.: Всеуито; Новий друк, 2002.– 566 с.
190. Хозрасчет и стимулирование трудового коллектива. Под редакцией О.И.Волкова. – М.: «Профиздат», 1988. – 285 с.
191. Чалдаева Л.А., Килячков А.А. О понятии экономической безопасности компании // Финансы и кредит (рус.).– 2001.– № 3.– С.40–44
192. Чернодід І.С. Економічна безпека як категорія економічної теорії // Актуальні проблеми економіки (укр.).– 2003.– № 11.– С.13–21
193. Швиданенко Г.О., Дмитренко А.І. Санація балансу в системі антикризового управління підприємством // Актуальні проблеми економіки (укр.).– 2003.– № 4.– С.33–37
194. Шеремет А.Д., Сайфулін Р.С. Финансы предприятий. – М.: ИНФРА–М, 1997. – 343 с.
195. Шрамко О. Досвід новокраматорців заслуговує на увагу // Газета «Фрунзенець». – 16 травня 1997. – С. 3
196. Щербак В.Е. Управление кризисными ситуациями // ЭКО (рус.).– 1999.– № 12.– С.164–171
197. Эйтингтон В.Н. Прогнозирование банкротства: основные методики и проблемы. http://www.iteam.ru/publications/strategy/section_16/article_141/
198. Экономическая энциклопедия. Научный редакционный совет: изд-во «Экономика»; Институт Экономики РАН; гл. ред. Л.И.Абалкин: – М.: ОАО «Издательство «Экономика», 1999. – 1055 с, с. 708
199. Энциклопедический словарь. Борисов А.Б. Большой. – М.: Книжный мир, 1999.– 985 с, с. 818
200. Энциклопедический словарь предпринимателя. /Сост. СМ. Синельников, Т.Г. Соломоник, Р.В. Янборисова. – СПб: "Алга-фонд", "АЯКС", 1992. – С. 137–138.

201. Юрін Я., Сундук А. Фінансова і інвестиційна безпека банків та її вплив на загальноекономічну безпеку держави // Вісник Національного банку України (укр.). – 2004. – № 7. – С.18–20
202. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы.– 2-е изд.– М.: Ось–89, 1998.– 192 с.
203. Altman E.I. Financial Ratios. Discriminant Analysis, and the Prediction of Corporate Bankruptcy.//Journal of Finance, September 1968
204. Altman E.I., Haldeman R.G., Narayanan P. Zeta Analysis: A New Model to Identify Bankruptcy Risk of Corporation.//Journal of Banking and Finance, June 1977.
205. Argenti, J. Corporate Collapse. McGraw – Hill, New York, 1976
206. Beaver, W. H. Financial ratios as predictors of failure, Empirical research in Accounting: Selected studies, Supplement to Journal of Accounting Research, 1966
207. Juurikkala and Lazareva, 2004, “To Divest or Not to Divest? Social Assets in Russian Firms”, представлена на V Международной конференции ВШЭ в апреле 2004 года
208. Taffler R. J. The assessment of company solvency and performance using a statistical model. Accounting and business research, Autumn, 1983
209. www.ufs.com.ua – официальный сайт Информационного агентства «Украинский финансовый сервер»
210. www.frunze.com.ua – официальный сайт ОАО "Сумское НПО им. Фрунзе"
211. www.istock.com.ua – офіційний сайт централізованої системи накопичення і розкриття корпоративної інформації IStock
212. www.pfts.com/ukr/ – офіційний сайт Першої Фондової Торговельної Системи
213. www.galaktika.ru – офіційний сайт корпорації «Галактика»

ДОДАТКИ

Додаток А

Індекси основних соціально-економічних показників України за період з 1997–2006 рр. (відсотків до попереднього року)

Економічна діяльність	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Валовий внутрішній продукт	97,0	98,1	99,8	105,9	109,2	105,2	109,6	112,0	102,6	107,1
Продукція промисловості	99,7	99,0	104,0	113,2	114,2	107,0	115,8	112,5	103,1	106,2
Продукція сільського господарства	98,2	90,4	93,1	109,8	10,2	101,2	89,0	119,1	100,1	102,5
Інвестиції в основний капітал	91,1	106,1	100,4	114,4	120,8	108,9	131,3	127,9	101,9	119,0
Роздрібний товарообіг підприємств	100,2	93,4	92,9	108,1	113,7	115,0	120,5	121,9	123,4	126,4
Зовнішній товарооборот	98,8	86,8	86,5	117,8	10,8	109,4	129,1	140,1	115,1	120,3
Прямі іноземні інвестиції (на кінець року)	143,5	136,2	116,8	118,1	117,6	120,1	121,7	128,7	181	125,4
Реальні доходи населення	105,1	90,5	95,5	104,3	115,6	118,0	109,1	119,6	123,9	113,4
Кількість безробітних (на кінець року)	181	157	117	98	87	103	96	99	82	92
Споживчі ціни (грудень до грудня попереднього року)	110,1	120,0	119,2	125,8	106,1	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6

Додаток Б

Описова статистика по ключових фінансових показниках підприємств металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів України

Показник	Коефіцієнт зносу основних засобів	Фондовіддача основних засобів	Рентабельність активів	Коефіцієнт покриття загальний	Коефіцієнт фінансування	Коефіцієнт оборотності активів	Коефіцієнт втрати платоспроможності	Коефіцієнт фінансової стійкості
Середнє	0.58	3.04	0.07	1.56	0.97	1.18	1.10	2.19
Стандартна помилка	0.01	0.26	0.02	0.14	0.15	0.07	0.02	0.31
Стандартне відхилення	0.04	1.47	0.10	0.74	0.83	0.43	0.11	1.74
Дисперсія вибірки	0.00	2.15	0.01	0.55	0.68	0.18	0.01	3.02
Інтервал	0.16	5.55	0.42	2.92	2.98	1.42	0.45	6.14
Мінімум	0.51	0.85	-0.09	0.68	0.17	0.47	0.90	0.32
Максимум	0.67	6.40	0.33	3.59	3.14	1.89	1.35	6.45
Кількість аргументів	34	31	28	30	29	33	33	31

Додаток В

Описова статистика по ключових фінансових показниках підприємств виробництва машин та устаткування України

Показник	Коефіцієнт зносу основних засобів	Фондовіддача основних засобів	Рентабельність активів	Коефіцієнт покриття загальний	Коефіцієнт фінансування	Коефіцієнт оборотності активів	Коефіцієнт втрати платоспроможності	Коефіцієнт фінансової стійкості
Середнє	0.49	0.94	-0.02	1.67	1.03	0.37	0.94	1.78
Стандартна помилка	0.02	0.11	0.01	0.13	0.18	0.04	0.04	0.28
Стандартне відхилення	0.11	0.57	0.07	0.78	0.98	0.24	0.23	1.53
Дисперсія вибірки	0.01	0.32	0.01	0.60	0.96	0.06	0.05	2.35
Інтервал	0.44	1.86	0.45	2.73	3.55	1.05	1.16	5.44
Мінімум	0.18	0.27	-0.37	0.58	0.10	0.03	0.09	0.27
Максимум	0.63	2.14	0.08	3.32	3.66	1.08	1.25	5.71
Кількість аргументів	36	29	35	34	31	32	34	29

Додаток Г

Описова статистика по ключових фінансових показниках підприємств хімічного виробництва України

Показник	Коефіцієнт зносу основних засобів	Фондовіддача основних засобів	Рентабельність активів	Коефіцієнт покриття загальний	Коефіцієнт фінансування	Коефіцієнт оборотності активів	Коефіцієнт втрати платоспроможності	Коефіцієнт фінансової стійкості
Середнє	0.52	1.56	0.04	1.56	0.39	0.72	1.09	3.44
Стандартна помилка	0.02	0.24	0.01	0.10	0.05	0.06	0.04	0.34
Стандартне відхилення	0.11	1.28	0.07	0.53	0.30	0.33	0.20	1.85
Дисперсія вибірки	0.01	1.65	0.01	0.28	0.09	0.11	0.04	3.42
Інтервал	0.40	4.76	0.28	2.25	1.18	1.55	0.95	6.64
Мінімум	0.29	0.36	-0.14	0.73	0.07	0.15	0.47	0.73
Максимум	0.68	5.13	0.14	2.98	1.25	1.71	1.41	7.37
Кількість аргументів	38	28	31	29	30	30	32	30

Додаток Д

Описова статистика по ключових фінансових показниках підприємств виробництва та розподілення електроенергії
України

Показник	Коефіцієнт зносу основних засобів	Фондовіддача основних засобів	Рентабельність активів	Коефіцієнт покриття загальний	Коефіцієнт фінансування	Коефіцієнт оборотності активів	Коефіцієнт втрати платоспроможності	Коефіцієнт фінансової стійкості
Середнє	0.55	1.74	-0.03	0.84	1.79	0.69	0.95	0.70
Стандартна помилка	0.02	0.16	0.01	0.04	0.27	0.04	0.02	0.09
Стандартне відхилення	0.10	0.91	0.04	0.22	1.46	0.27	0.13	0.48
Дисперсія вибірки	0.01	0.82	0.00	0.05	2.14	0.07	0.02	0.23
Інтервал	0.37	3.86	0.15	1.08	6.39	1.15	0.53	1.78
Мінімум	0.42	0.35	-0.10	0.34	0.40	0.13	0.59	0.06
Максимум	0.79	4.21	0.04	1.42	6.79	1.28	1.12	1.84
Кількість аргументів	34	34	35	38	29	38	38	31

Додаток Е

Описова статистика по ключових фінансових показниках підприємств легкої і харчової промисловості України

Показник	Коефіцієнт зносу основних засобів	Фондовіддача основних засобів	Рентабельність активів	Коефіцієнт покриття загальний	Коефіцієнт фінансування	Коефіцієнт оборотності активів	Коефіцієнт втрати платоспроможності	Коефіцієнт фінансової стійкості
Середнє	0.28	2.77	0.01	1.08	1.41	1.16	1.02	1.10
Стандартна помилка	0.02	0.24	0.01	0.14	0.23	0.13	0.03	0.30
Стандартне відхилення	0.11	1.22	0.06	0.72	1.13	0.64	0.16	1.48
Дисперсія вибірки	0.01	1.48	0.00	0.51	1.27	0.41	0.03	2.19
Інтервал	0.34	4.33	0.24	2.59	3.27	2.78	0.74	6.48
Мінімум	0.10	0.82	-0.11	0.43	0.12	0.10	0.54	-0.35
Максимум	0.44	5.15	0.12	3.02	3.39	2.88	1.27	6.13
Кількість аргументів	31	25	25	27	24	25	32	25

Додаток Ж

Описова статистика по ключових фінансових показниках підприємств нафтогазової промисловості України

Показник	Коефіцієнт зносу основних засобів	Фондовіддача основних засобів	Рентабельність активів	Коефіцієнт покриття загальний	Коефіцієнт фінансування	Коефіцієнт оборотності активів	Коефіцієнт втрати платоспроможності	Коефіцієнт фінансової стійкості
Середнє	0.46	2.81	0.02	1.45	1.32	1.01	1.07	2.07
Стандартна помилка	0.02	0.33	0.01	0.13	0.27	0.11	0.03	0.39
Стандартне відхилення	0.11	1.63	0.06	0.76	1.54	0.56	0.17	2.11
Дисперсія вибірки	0.01	2.66	0.00	0.57	2.36	0.31	0.03	4.47
Інтервал	0.37	6.24	0.33	2.76	4.90	1.89	0.80	8.13
Мінімум	0.25	0.58	-0.06	0.55	0.09	0.16	0.90	0.20
Максимум	0.63	6.83	0.27	3.31	4.99	2.05	1.70	8.34
Кількість аргументів	28	25	29	32	32	27	32	29

Додаток И

Тестова анкета для щомісячної діагностики підприємств
металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів

Критерій	Максимальна оцінка, бал
Значна залежність обсягів отриманої виручки від кон'юнктури на зовнішніх ринках	10
Зміни тарифів на вантажні залізничні перевезення з боку "Укрзалізниці"	10
Значна залежність від світових цін на енергоресурси внаслідок високої витрати енергоресурсів	10
Антидемпінгові та протекційні санкції з боку інших держав	10
Нерозвиненість внутрішнього ринку	10
Значна зношеність основних засобів	10
Залежність від постачання сировини та цін на неї	10
Проблеми з компенсацією ПДВ	10
Втрата ключових контрагентів	10
Зриви у виконанні зобов'язань	10
Максимум загальної оцінки	100
Небезпечний рівень загальної оцінки	25

Додаток К

Тестова анкета для щомісячної діагностики підприємств виробництва машин та устаткування

Критерій	Максимальна оцінка, бал
Втрата ключових контрагентів	10
Негативна рентабельність активів в середньому по галузі	10
Незадовільне співвідношення позикових і власних коштів	10
Втрата ринків збуту	10
Ціни на енергію та сировину	10
Втрата ключових співробітників апарату управління	10
Зриви у виконанні зобов'язань	10
Зовнішньоекономічні ризики (вступ України у ВТО)	10
Недостатня диверсифікованість діяльності підприємств	10
Недостатнє технічне і технологічне відновлення підприємств	10
Максимум загальної оцінки	100
Небезпечний рівень загальної оцінки	25

Додаток Л

Тестова анкета для щомісячної діагностики підприємств хімічного
виробництва

Критерій	Максимальна оцінка, бал
Ціни на енергоресурси на світових ринках	10
Погана платіжна дисципліна на суб'єктах підприємництва галузі	10
Зовнішньоекономічні протекційні заходи	10
Низька рентабельність діяльності	10
Посилення екологічних норм	10
Зриви у виконанні зобов'язань	10
Втрата ключових контрагентів	10
Зниження обсягів продаж	10
Небезпечні нефінансові симптоми (наприклад, падіння якості продуктів і послуг, морального духу персоналу)	10
Надмірне використання короткострокових позикових коштів як джерела фінансування довгострокових вкладень	10
Максимум загальної оцінки	100
Небезпечний рівень загальної оцінки	25

Додаток М

Тестова анкета для щомісячної діагностики підприємств виробництва
та розподілення електроенергії

Критерій	Максимальна оцінка, бал
Несплата споживачами за отримані послуги	10
Значна зношеність основних фондів	10
Різке зменшення експорту продукції внаслідок вжиття протекційних заходів іншими державами	10
Розкрадання енергетичного обладнання	10
Низька рентабельність діяльності	10
Залежність від світових цін на енергоресурси внаслідок їх високої витрати	10
Залежність від постачання сировини для атомних електростанцій від Росії	10
Зриви у виконанні зобов'язань	10
Втрата ключових контрагентів	10
Втрата ключових співробітників апарату управління	10
Максимум загальної оцінки	100
Небезпечний рівень загальної оцінки	25

Додаток Н

Тестова анкета для щомісячної діагностики підприємств легкої та харчової промисловості

Критерій	Максимальна оцінка, бал
Зміни умов діяльності (додаткове ліцензування, акцизи, сертифікації тощо)	10
Втрата ринків збуту внаслідок високої конкуренції з боку імпоротної продукції	10
Проблеми з сировиною, як наслідок відмови від давальницьких схем постачання сировини	10
Проблеми з експортом продукції – оподаткування продукції, виробленої на давальницьких умовах	10
Зміна валютного курсу гривні до основних світових валют	10
Зриви у виконанні зобов'язань	10
Втрата ключових контрагентів	10
Несприятливі зміни в портфелі замовлень	10
Недостатнє технічне і технологічне відновлення підприємств	10
Конфлікти на підприємстві, звільнення кого-небудь з керівників і т.д.	10
Максимум загальної оцінки	100
Небезпечний рівень загальної оцінки	25

Додаток П

Тестова анкета для щомісячної діагностики підприємств нафтогазової промисловості

Критерій	Максимальна оцінка, бал
Дуже низькі показники виходу світлих нафтопродуктів	10
Збої в постачаннях сировини та надзвичайна сировинна залежність від Росії	10
Нестача власної сировини	10
Збільшення цін на сировину	10
Нестача власних оборотних коштів	10
Політична нестабільність у відношеннях із Росією	10
Низька рентабельність діяльності	10
Державне регулювання та обмеження	10
Зриви у виконанні зобов'язань	10
Аварії на трубопроводах	10
Максимум загальної оцінки	100
Небезпечний рівень загальної оцінки	25

Додаток Р

Тестова анкета для щомісячної діагностики ТОВ «Імпакт»

Критерій	Максимальна оцінка, бал
Різке скорочення обсягів реалізації	10
Незначні обсяги власного капіталу	8
Завелика доля залучених коштів	8
Значний обсяг адміністративних витрат в структурі витрат підприємства	7
Збої в постачаннях сировини	4
Поява нових конкурентів	3
Динаміка цін на ресурси	4
Погані фінансові показники (наприклад, значення окремих статей фінансових звітів)	8
Небезпечні нефінансові симптоми (наприклад, падіння якості продуктів і послуг, морального духу персоналу)	4
Відсутність можливостей пролонгації банківських кредитів	6
Реальна кількість балів	62
Максимум загальної оцінки	100
Небезпечний рівень загальної оцінки	25

Додаток С

Тестова анкета для комплексної діагностики ТОВ «Імпакт»

Критерій	Максимальна оцінка, бал
Різке скорочення обсягів реалізації	10
Незначні обсяги власного капіталу	8
Завелика доля залучених коштів	8
Значний обсяг адміністративних витрат в структурі витрат підприємства	7
Збої в постачаннях сировини	4
Поява нових конкурентів	3
Динаміка цін на ресурси	4
Погані фінансові показники (наприклад, значення окремих статей фінансових звітів)	8
Небезпечні нефінансові симптоми (наприклад, падіння якості продуктів і послуг, морального духу персоналу)	4
Відсутність можливостей пролонгації банківських кредитів	6
Зриви у виконанні зобов'язань	4
Втрата ключових співробітників апарату управління	2
Недостатній рівень автоматизації процесів управління	4
Проведення "авральних" мір: збільшення залучених коштів, зниження заробітної плати і витрат на утримання, згорання перспективних програм	6
Невиконання зобов'язань перед інвесторами, кредиторами й акціонерами	8
Несприятливі зміни в портфелі замовлень	7
Недостатнє технічне і технологічне відновлення підприємства	4
Конфлікти на підприємстві, звільнення кого-небудь з керівників і т.д.	4
Втрата ключових контрагентів	4
Перевищення деякого критичного рівня кредиторської заборгованості	8
Реальна кількість балів	113
Максимум загальної оцінки	200
Небезпечний рівень загальної оцінки	50

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПРОЕКТ ТОВ «ІМПАКТ» З ВИРОБНИЦТВА ГІДРОТЕПЛОІЗОЛЯЦІЙНИХ ТРУБ

ПРЕАМБУЛА

Розвиток ТОВ "Імпакт" (далі Компанія) у майбутньому передбачає досягнення наступних цілей:

1. Створення системи маркетингу і моніторингу ринку продукції.
2. Створення виробничої бази.
3. Освоєння нової продукції.
4. Створення системи управління Компанією і підбір кадрів.
5. Розвиток продукції.
6. Поетапне нарощування обсягів продажів.

Для здійснення цих і інших поставлених цілей у першу чергу планується реалізація інвестиційного проекту, суть і основні положення якого представлені нижче.

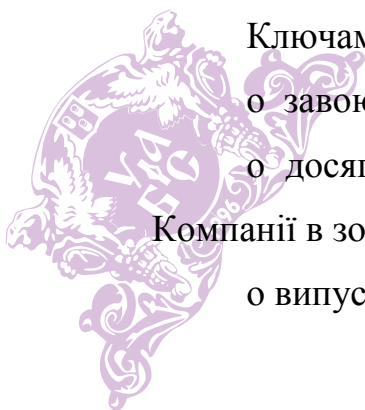
Підприємство "Імпакт" має намір спеціалізуватися на виробництві нової продукції - енергозберігаючих гідротеплоізоляційних труб для теплових мереж підземної прокладки.

Підприємство планує виробляти гідротеплоізоляційні труби з теплоізоляцією з пінополіуретану в захисній поліетиленовій оболонці для підземної прокладки теплових мереж.

Поширення продукції передбачається по прямих договорах.

Ключами до успіху в цьому бізнесі є:

- о завоювання ніші для Компанії на ринку України;
- о досягнення обсягів продажів вище точки беззбитковості і робота Компанії в зоні прибутковості;
- о випуск високоякісної продукції;

о своєчасне постачання продукції, конкурентна цінова політика;

о розвиток можливості формування нових лідерів бізнесу Компанії.

Представлений інвестиційний проект визначає шлях розвитку Компанії. Він також передбачає поетапний план збільшення обсягів продажу, валового доходу і прибутку.

У даний момент склалася позитивна кон'юнктура в економіці країни й у регіоні зокрема для збільшення обсягів діяльності підприємства, розширення ринків збуту, з урахуванням досвіду, ділових контактів, іміджу, професіоналізму персоналу підприємства.

Основні цілі інвестиційного проекту:

1. Проект ставить своєю метою задоволення попиту на спеціалізовані гідротеплоізоляційні труби з теплоізоляцією з пінополіуретану в захисній поліетиленовій оболонці для підземної прокладки теплових мереж на ринку України і ринку Сумської області.

2. Розвиток нової конкурентноздатної продукції.

3. Впровадження енергозберігаючих технологій в теплотрасах підземної прокладки.

4. Нарощування річного обсягу продаж до \$750.000 до кінця п'ятого року реалізації проекту.

5. Одержання чистого прибутку Компанією на рівні \$200.000 щорічно до кінця третього року реалізації даного проекту.

ОБГРУНТУВАННЯ ПРИНЦИПОВОЇ МОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ

Можливість реалізації даного інвестиційного проекту та його економічна ефективність обумовлені тим, що на сьогоднішній день на Україні та в Сумському регіоні особливо гостро стоїть питання енергозберігання та енергоефективності. Поточний стан тепломереж знаходиться у критичній фазі, що спричиняє значні втрати теплової енергії і відповідно підвищений рівень витрат у підприємств, що займаються наданням послуг з опалення та постачання гарячої води.

Втрати теплової енергії в тепломережах виникають у двох формах: вигляді витоку гарячої води і теплового випромінювання та теплопередачі у довкілля. Вивчення цього питання показало, що практично ні в одному регіоні області (так як і в Україні) немає достовірних даних про втрати теплової енергії у магістральних і розподільних мережах. Так, за даними ДП "Сумитеплокомуненерго" та Сумської ТЕЦ втрати теплоенергії а мережах складають 8-10%. Разом з тим за даними проекту "TACIS" "Програма енергозберігаючих заходів для України" - середні втрати теплової енергії в теплових мережах України складають до 40%.

У той же час, вибіркове обстеження тепломереж, виконане "Сумським регіональним Центром енергоефективності" за допомогою спеціального діагностичного обладнання та експертних систем довело, що втрати теплової енергії в місцевих тепломережах складають до 62%.

Таким чином більшість тепломереж відробила нормативний строк і знаходиться в зоні ризику або в зоні імовірної аварії (див. табл. 1).

Таблиця 1

Технічний стан теплових мереж за терміном експлуатації

Місто, район	Задовільний стан (до 15 років)		Зона ризику (16-25 років)		Аварійний стан (26 і більше років)		Всього
	пм	%	пм	%	пм	%	
Суми	83278	24,0	99504	28,7	163955	47,3	346737
Конотоп	27669	41,9	20400	30,9	17926	27,2	65995
Шостка	24154	24,7	20503	21,0	52991	54,3	97648
Ромни	4818	11,6	14219	34,2	22497	54,2	41534
Охтирка	19390	32,1	31854	52,7	9173	15,2	60417
Глухів	4994	17,1	8504	29,1	15729	53,8	29227
Лебедин	2917	8,8	17167	52,1	12912	39,1	32996
Білопільський	11080	30,9	11973	33,4	12791	35,7	35844
Буринський	5818	53,7	2724	25,1	2299	21,2	10841
Великописарівський	6075	34,6	6392	36,4	5086	29,0	17553
Глухівський	3030	10,4	5945	20,5	20115	69,1	29090
Конотопський	1350	10,7	8455	67,1	2795	22,2	12600
Краснопільський	8194	48,0	3100	18,1	5786	33,9	17080
Кролевецький	783 1	30,9	10817	42,6	6720	26,5	25368
Лебединський	6714	50,1	4950	37,0	1730	12,9	13394
Липово-Долинський	1992	25,2	2284	29,0	3617	45,8	7893
Недригайлівський	1338	17,8	1480	19,6	4714	62,6	7532
Охтирський	5682	37,3	8712	57,3	820	5,4	15214
Путівльський	3120	12,0	3073	11,7	19907	76,3	26100
Роменський	370	3,1	6985	57,6	4755	39,3	12110
С.-Будський	2520	27,2	4276	46,1	2480	26,7	9276
Сумський	4406	16,3	12288	45,5	10300	38,2	26994
Тростянецький	5593	27,9	3493	17,4	10974	54,7	20060
Шосткинський	4170	37,7	6400	57,8	500	4,5	11070
Ямпільський	4677	16,5	8653	30,4	15097	53,1	28427
По області	251180	25,1	324151	32,4	425669	42,5	1001000

Аналіз показав (див. табл. 2), що при проведенні капітальних ремонтів тепломереж, або прокладці нових альтернатив енергозберігаючим технологій трубами в поліуретановій ізоляції немає. Використання попередньо ізованих труб майже в два рази підвищує термін експлуатації тепломереж і різко скорочує втрати теплової енергії в тепломережах.

Розуміючи це, владою області розроблена програма "Теплозабезпечення і гаряче водопостачання", в рамках реалізації якої продукція, пропонована Компанією може знайти значний попит.

Таблиця 2

Впровадження попередньоізолюваних труб з використанням високоефективних теплоізолюючих матеріалів у системах тепlopостачання

Впровадження попередньоізолюваних труб		
Діаметр труб	Економічний ефект від впровадження 1 погонного метра труб	
	Q економія Гкал/рік	грн.
32	0,126	10,06
42	0,137	10,96
48	0,139	11,00
57	0,152	12,14
76	0,159	12,73
89	0,178	14,21
108	0,218	17,46
133	0,233	18,65
159	0,48	19,84
219	0,299	23,96
273	0,392	31,36
325	0,429	34,32
377	0,451	36,08
426	0,525	42,00
530	0,703	56,24
630	0,795	63,60
720	0,899	71,92
820	1,003	80,24
920	1,084	86,72
1020	1,191	95,28

Q економія = (q існуюча ізоляція – q попередня ізоляція) x t опалювальний період, q - тепловтрати від труби

МАРКЕТИНГОВИЙ АНАЛІЗ

Загальний маркетинговий план

Компанія планує виробляти новий для українського ринку конкурентоздатний продукт. Це продукт високої якості по терміну служби і гідротеплоізоляційним властивостям. Компанія планує розвиток нової конкурентоздатної продукції до кінця 2007 року. Планова ціна в \$23-169/М погонний (залежно від типорозміру). Ціна місцевого ринку \$26,68-189,47/М погонний.

Місткість ринку: 60-90 км поліетиленових труб у рік d 50 - 400 мм, водогазопровідних і гідротеплоізоляційних труб ППУ d 32 - 560 мм.

Канали збуту: укладання прямих договорів на постачання і СМР.

Потенційні покупці: Теплокомуненерго, підприємства області.

Сегментація продукту: переважні діаметри: 100, 150, 200, 250, 300, 400 мм.

Місцевий ринок (Сумська область) складає 180 тис погонних метрів труб/рік, Ду 50-800 мм

Сумарні теплові втрати і магістральні мережі підземної прокладки від недосконалості теплоізоляції складають 1.857.500 Гкал/рік, що в грошовому вимірнику складає 29.329.000 \$/рік

Діючі на Україні технології підземної прокладки теплотрас не вирішують проблему ефективності теплоізоляції і вимагають удвічі більше фінансових ресурсів.

У Сумській області відсутні виробництва по випуску труб гідротеплоізоляційних підземної прокладки, аналогічних технології фірми "АВВ".

Ціни на ринку гідротеплоізоляційних труб роблять їх виробництво на місці високорентабельним.

Продукція

1. Зовнішня поліетиленова оболонка високої міцності.

Область застосування:

- на власні потреби для виробництва попередньо гідроізованих труб ППУ - 15 км.

- для продажу згідно заявок при потужності ліній - 30 км.

2. Поліетиленові напірні труби з ПЕ-63 (ПЕВД) і ПЕ-80 номінальним діаметром від 16 до 560 мм, Р = 0,4 - 10 Мпа.

Область застосування: самопливна каналізація, водопровід, газопровід.

Найменування готової продукції: "Труби гідротеплоізоляційні з теплоізоляцією з пінополіуретану в захисній поліетиленовій оболонці для підземної прокладки тепломереж". Маркування продукції: "Труба ГТІ D150" чи "HI-pipe D150"

Таблиця 3

Характеристика асортименту

Умовний прохід, мм	Діаметр труби металевої зовнішній, мм	Діаметр теплоізоляції зовнішній, мм	Діаметр гідроізоляції оболонки зовнішній, мм
Dy	DH	DH3	Do
100	108	192	200
150	159	242	250
200	219	307	315
250	273	392	400
300	325	442	450
400	426	552	560

Труби - сталеві електросварні прямошовні. Позначення за ДСТ (ДСТУ) 10705-80 зі сталі 20. Теплоізоляційний матеріал - патентовані компоненти "А"+"У"; фірми BASF (Germany) для одержання пінополіуретану з теплозахисними властивостями при середній товщині теплоізоляції 50 мм, не менш 0,25 ккал/м² х година х град

Оболонка гідроізоляційна - труба поліетиленова товщиною 5 мм.

Сегментація продукту: застосовність діаметрів по трубах у м. Сумі і

Сумської області представлені в таблицях 4 і 5.

Таблиця 4

Застосовність діаметрів у м. Суми, тепломережі ТЕЦ

D _y 100	D _y 150	D _y 200	D _y 250	D _y 300	D _y 400
7 %	11 %	24%	7%	10%	41 %

Таблиця 5

Застосовність діаметрів Сумська область, тепломережі ТЕЦ,
тепломережі "Теплокомуненерго"

D _y 100	D _y 150	D _y 200	D _y 250	D _y 300	D _y 400
3,6 %	37,5 %	24,7 %	13,2 %	10,43 %	11,4 %

Аналіз ринку

Опалення будинків у Сумській області здійснюється переважно від централізованих джерел. Діючими джерелами централізованого тепlopостачання є теплоелектростанції м. Суми, м. Ахтирка і м. Шостка і 3.756 водогрійних казанів. Централізовані джерела тепlopостачання роблять і продають споживачам близько 10.500.000 Гкал/рік теплової енергії на суму 315.000.000 грн., що складає 67 % про від загального обсягу тепла в області.

Обсяг ринку - 1 600 000 погонних М труб, D_y 100-800 мм.

В умовах переходу енергоносіїв на світові ціни виникла проблема втрат тепла і фінансових ресурсів при транспортуванні через теплотраси до споживача. У Сумській області централізована система тепlopостачання має розгалужені тепломережі. Довжина тільки магістральних і розподільних мереж складає 801 км у двухтрубном виконанні. З них - мережі ТЕЦ і "Теплокомуненерго" мають довжину 489 км, а непромислові тепломережі відомчих котелень - 312 км. При існуючому стандарті теплоізоляції, через ці мережі втрачається не менш 2.146.680 Гкал/рік на суму 64.400.400 грн/рік. Фактичні втрати значно вище, тому що значна частина тепломереж прокладена в мокрих ґрунтах. Ця ситуація сприяє існуванню кризи неплатежів за теплоенергію, перешкоджає стабільному забезпеченню зарплатою в бюджетній сфері через велику питому вагу оплати за тепло в структурі бюджетних витрат.

Другою проблемою, що виникла в умовах економічної кризи є проблема заміни ділянок теплотрас, що відробили нормативний термін служби. За результатами обстеження проведеного Сумською філією СВНЦ НАН України, вікова структура тепломереж є вкрай незадовільною і більше половини вимагає негайної заміни (табл. 1).

Таким чином, ринок для збуту продукції є досить значним як з точки зору натуральних, так і грошових вимірників, що дозволяє прогнозувати наявність стабільного попиту на продукцію Компанії.

Сегментація ринку

Концепція маркетингової сегментації є вирішальною в оцінці маркетингової стратегії. Ми віддаємо перевагу сегментації за економічними і географічними моделями. Виробництво труб для гідротеплоізоляційних тепломереж також звичайно сегментується відповідно до типів продукції.

Географічна сегментація представлена в таблиці 6.

Таблиця 6

Географічна сегментація потенційного ринку збуту в Сумській області

Місцезнаходження	км тепломереж (в двутрубній реалізації)
м.Суми, тепломережі ТЕЦ	93,8
м.Суми, тепломережі "Теплокомуненерго"	158,84
м.Ахтирка, тепломережі ТЕЦ	53,81
м.Лебедин, тепломережі "Теплокомуненерго"	21,0
м.Недригайлов, тепломережі "Теплокомуненерго"	3,63
м.Л-Долина, тепломережі "Теплокомуненерго"	2,71
м.Ромни, тепломережі "Теплокомуненерго"	25,93
м.Краснопілля, тепломережі "Теплокомуненерго"	10,75
м.Тростянець, тепломережі "Теплокомуненерго"	10,03
м.Білопілля, тепломережі "Теплокомуненерго"	12,66
м.Буринь, тепломережі "Теплокомуненерго"	3,39
м.Путивль, тепломережі "Теплокомуненерго"	17,73
м.Конотоп, тепломережі "Теплокомуненерго"	26,77
м.Глухів, тепломережі "Теплокомуненерго"	22,08
м.В-Писарівка, тепломережі "Теплокомуненерго"	5,99
м.С-Буда, тепломережі "Теплокомуненерго"	5,63
м.Шостка, тепломережі "Теплокомуненерго"	14,05
* Мережі, що мають відомчу приналежність	близько 800,00

Конкурентний аналіз

Найбільш важливими факторами у цьому виді бізнесу є вартість, якість теплоізоляції і довговічність.

Конкурентна модель №1

Заснована на використанні вітчизняної технології каналної прокладки теплотрас з теплоізоляцією скловатою на місці укладання. Поступається за якістю теплоізоляції більш, ніж у 5 разів. Має термін служби 4, 7, 5, 15 років замість 30-50 років. Вартість прокладки теплотраси з монтажем теплоізоляції на місці в два рази вище.

Висновок: не є конкурентоздатною для Компанії за ціною, якістю і довговічністю.

Конкурентна модель №2

Заснована на виключенні застосування теплових магістральних тепломереж, як таких. Побудована на принципі переносу теплогенеруючих потужностей до споживача тепла. Являє собою систему блокових квартальних і дахових котелень. Виключає втрати в тепломережах як такі. Користається підтримкою Європейського Банку Реконструкції і Розвитку (ЄБРР).

Висновок: Конкурентоздатна для Компанії за ціною з технологією "АВВ". Вимагає зміни концепції тепlopостачання в містобудуванні України.

Конкурентна модель №3

Заснована на технології "АВВ" із застосуванням пластикової напірної труби для теплоносія замість металевої. Спрощує й здешевлює технологію. Висновок: конкурентоздатна для Компанії за ціною і довговічністю. Має обмеження по застосуванню в області гідротеплоізоляційних труб середніх і великих діаметрів (застосовна до 100 мм включно).

Висновок: Може бути використана фірмою як перспективна.

Основні конкуренти

Основні конкуренти:

1. АТ "Теплоавтоматика" Красноград , Харківська обл.
2. ВАТ "Васильковський завод холодильників , Київська обл.
3. Завод сантехнічних заготівель, м.Київ
4. Підприємство "Сантехмонтаж", Дніпропетровськ
5. Львівський завод теплоізоляційних труб, м. Львів.
6. "ABB Zamech ltd"
7. "Ferrolі" (Italy)
8. "Dunaffer"(Hungary)
9. "Proterm"(Chehia)
10. "PRiMiublin(Polska)
11. ТОВ "Онiкс" м. Харків.

Таблиця 7

Порівняльний аналіз цін, грн/м погонний за регіонами України

	d труби								
	110/32	125/57	140/76	160/89	200/108	250/159	315/219	400/273	560/426
Київ	65,47	92,92	116,18	135,91	199,12	308,04	457,46	821,76	1240,67
Харків	71,30	108,6	126,10	145,30	210	320,10	480,30	830	1360
Суми	65,47	92,92	116,18	135,91	199,12	308,04	457,46	821,76	1240,67

Як бачимо з географічної точки зору, конкурентів за ціною у підприємства немає, оскільки ціни ближчого регіону (Харків) вищі за заплановану Компанією. Що стосується Києва, то ціни, що пропонуються ТОВ «Імпакт» аналогічні, втім мають ряд конкурентних переваг.

Конкурентні переваги

1. Транспортні витрати:
  - вантаж великогабаритний е - 12 м. d 32 - 1000 мм.;
  - вартість перевезення 1 т. = 111,1 грн.
2. Можемо виготовляти з матеріалу закупленими замовниками

різної довжини, своєчасне постачанням своїм транспортом з виконанням СМР. При виконанні СМР по монтажі труб виготовлювачем кошторисна вартість зменшується на 30 - 35% тому що в калькуляції (кошторис) закладається собівартість продукції виготовлювача а не закупівельна ціна.

Переваги виробництва труб в області:

1. Наповнення місцевого бюджету - 1,2-1,5 млн. грн.
2. Здешевлення виконуваних СМР на 30-35 млн. грн.
3. Збільшення робочих місць на 50 чіл.
4. Оборотні кошти залишаються в місті.
5. За рахунок прибутку підприємство зможе надавати спонсорську допомогу і вчасно ліквідовувати виникаючі аварійні ситуації.
6. Скорочення транспортних витрат за рахунок завезення труб з інших областей.
7. Виготовлення поліетиленових труб будь-якої довжини до 12 м з матеріалів замовника.

Поширення продукції

Основні моделі поширення продукції:

1. Прямий маркетинг
2. Торгова марка: "Hi-pipes"
3. Презентація нових продуктів для покупців.
4. Реклама нових продуктів

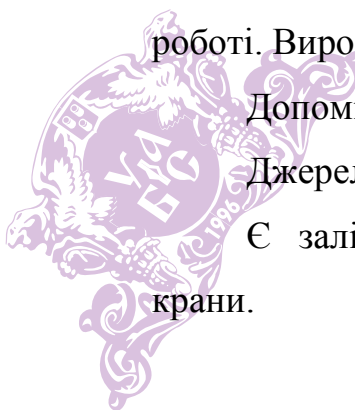
ВИРОБНИЦТВО І ВИРОБНИЧІ РЕСУРСИ

Технологічні потужності - до 100 000 м погонних/рік при однозмінній роботі. Виробничі площі: 1 600 м².

Допоміжні і складські приміщення - 1 000 м².

Джерела електропостачання, у тому числі електроенергії - 730 квт.

Є залізничні під'їзні колії і вантажно-розвантажувальна естакада, крани.

Лінія по виробництву попередньо гідроізольованих труб ППУ потужністю 24 км/рік.

В основу виробництва покладене використання технологія фірми "АВВ" по виготовленню енергозберігаючих теплогідроізольованих труб, з теплоізоляцією з пінополіуретану і зовнішньої оболонки з поліетилену високої щільності, що відповідають європейському стандарту EN25

Технологія виробництва являє собою лінію, куди входить:

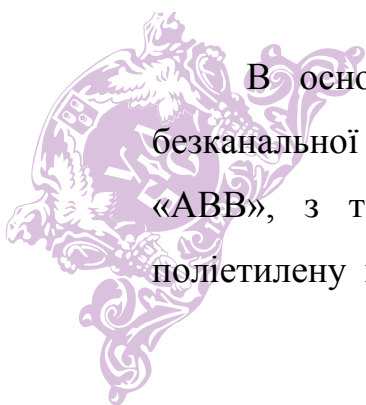
1. Ділянка складування трубних заготівель
2. Лінія подачі сталевих труб зі складу на зборку;
3. Комплект устаткування для сушіння сталевих труб;
4. Ділянка зачищення сталевих труб до металевого блиску;
5. Ділянка екстрадування поліетиленових труб (можуть використовуватися покупні труби);
6. Лінія подачі поліетиленових труб на зборку;
7. Ділянка зборки поліетиленової і металеві труби у конструкцію "труба в трубі";
8. Ділянка збереження патентованих компонентів "А" і "У";
9. Ділянка дозування і заливання компонентів пінополіуретану (ППУ) "А" і "У" у порожнину між поліетиленовою і сталеві трубою;
10. Ділянка складування готової продукції;

Технологія заливання ППУ вимагає :

- о температури в приміщенні заливання не нижче 18 град.;
- о витяжної вентиляції на ділянці заливання;
- о чистоти в приміщенні заливання.

СТРАТЕГІЯ. РЕЗЮМЕ

В основу проекту покладене поширення принципу використання безканальної прокладки теплогідроізольованих труб за технологією фірми «АВВ», з теплоізоляцією з пінополіуретану і зовнішньої оболонки з поліетилену високої щільності, що відповідають європейському стандарту

EN25.

Тепломережі, виконані за технологією фірми "ABB" володіють рядом переваг у порівнянні з технологією, що використовується в Україні згідно Сніп 2.04.07-86, Сніп 2.04.14-88 і трубами за ДСТ 10705-80

Таблиця 8

	Річні втрати теплоти на 1 км теплотраси, Гкал	Вартість річних втрат теплоти на 1 км теплотраси, \$	Капіталовкладення, на прокладку 1 км теплотраси, \$
Технологія згідно з СНіП	2.680*	42.315*	383.850**
Технологія фірми АВВ	384*	6.000*	205.263**

* Дані приведені для усередненого за діаметром кілометра теплотраси, характерного для території Сумської області й умов залягання теплотрас. Розрахунки теплових втрат прийняті за даними ВАТ "Укренергопром".

** Кошторисна вартість прийнята згідно даних ВАТ "Укренергопром" виконаних на підставі "Порядку визначення вартості будівництва, здійснюваного на території України", затвердженого наказом №10 від 23.01.96 р. Госкомбуду України, з використанням даних фірми "ABB Zamesh Ltd".

Також тепломережі виконані за вітчизняною технологією гарантують для тепломереж прокладених у мокрих ґрунтах, характерних для Сумської області, термін служби не більш 15 років, а тепломережі виконані за технологією фірми "ABB" гарантують безаварійну роботу не менш 30 років

Наша стратегія базується на обслуговуванні ринкової ніші в галузі теплоізольованих мереж підвищеної якості. Ринок України наповнений малим і середнім бізнесом у цій області. Частина фірм, базуючись на старій технології не можуть забезпечити якісною продукцією і сервісом головних покупців, що готові орієнтуватися на продукцію вищої якості. Інша частина фірм, освоюючи технологію "ABB" ще не заповнила нову нішу.

Стратегія починається, як купівельна версія стандартного продукту, пристосована для потреб місцевого бізнесу, і в кінцевому рахунку може

сформувати нішу продукту, що буде відповідати потребам аналогічних бізнесів в інших областях і за межами України.

Ми будуюмо нашу ринкову інфраструктуру, щоб ми могли в кінцевому підсумку досягти специфічних видів бізнесу.

Проект базується на використанні енергозберігаючої технології, що ми можемо взяти в якості типової, але не лідируючої критичної технології, що націлює фахівців виробництва й об'ємних лідерів продажів.

Для реалізації проекту потрібно закупити формуючий інструмент: дорн, матрицю, калібр по діаметрах.

Вартість комплектів 232 тис. грн. Термін виконання протягом 2 місяців.

Виготовлювач - підприємство "Поліінтер".

Після реалізації проекту ТОВ "Імпакт" збільшує потужність по виробництву гідро теплоізоляційних труб 800 тис. - 1 млн. грн. при середній рентабельності - 45%

ФІНАНСОВИЙ ПЛАН

При плануванні фінансових показників взяті наступні дані:

- діаметр труб, що укладаються в області;
- вид випускаємої продукції, їх метраж.

Таблиця 9

Усредненные показатели выпускаемой продукции

Вид продукції	Середній діаметр, мм	Кіл-ть, км	Обсяг виробництва, км.		Вартість 1 м.п., грн	Витрати на 1 м.п., грн
			1-й год	2-й год		
Гідротеплоізоляційні труби ППУ	159/250	15	10	15	257	152
Напорна газова труба	125	30	15	30	73,6	34,7
Водоканалізаційна труба	160	40	25	40	73,3	44

Рентабельність – 25%

Строк окупності – 1,5 роки.

Таблиця 10

Прогнозування доходів, чистого доходу і прибутку, у тис. дол.

	1 рік	2 рік	3 рік	4 рік	5 рік
Обсяг реалізації	321	660	773	773	773
Прямі витрати	167	308	342	342	342
Матеріали	119	245	273	273	273
Оплата праці	43	51	57	57	57
Комунальні послуги	5	12	12	12	12
Виробничий прибуток	153	352	391	391	391
Непрямі витрати	54	62	62	62	62
адм. и маркетинг	5	5	5	5	5
менеджмент и технології	12	20	20	20	20
інші накладні витрати	37	37	37	37	37
Амортизація	13	12	10	8	6
Накопичена амортизація		25	35	43	51
Операційний прибуток	86	316	329	329	329
Відсотки за кредитом	0	60	24		
Виплата кредиту	0	75	75		
Прибуток з обороту	86	181	230	329	329
Податки	26	54	69	99	99
Чистий прибуток	60	127	161	230	230
Накопичений прибуток	60	187	348	578	808
Накопичений капітал	60	212	383	621	859

РИЗИКИ І НЕБЕЗПЕКИ

До числа ризиків варто віднести:

1. Відсутність регіональної політики і Програми робіт для Сумської області по підвищенню ефективності централізованих джерел теплопостачання міст і селищ, у тому числі і по тепломережах.
2. Відсутність комерційних Замовників на гідротеплоізоляційні теплотраси, що складають ринок продукції Компанії.
3. Невизначеність фінансування будівництва теплотрас.
4. Невизначеність гарантій вкладень коштів у теплотраси без чіткого механізму повернення коштів .
5. Відсутність мотивації бюджетних організацій до будівництва гідротеплоізоляційних теплотрас.
6. Відсутність структури управління фінансуванням і будівництвом гідротеплоізоляційних теплотрас.
7. Відсутність ринкових умов фінансування і будівництва

гідротеплоізоляційних теплотрас.

8. Відсутність підтвердження попиту на гідро теплоізоляційні теплотраси.

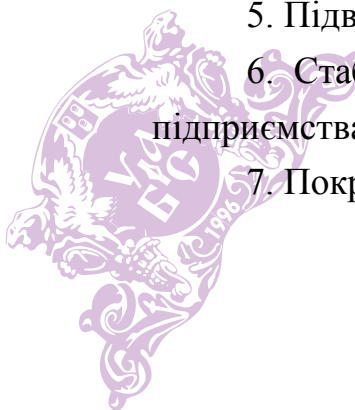
До небезпек варто віднести:

1. Відсутність досвіду виготовлення гідротеплоізоляційних труб.
2. Можливість появи на ринку України конкуруючих технологій, альтернативних централізованим системам теплопостачання. Наприклад: блокових квартальних і дахових котелень. У цьому випадку загальний ринок може бути зменшений.
3. Відсутність капіталу Компанії в розмірах необхідних для застави під одержання кредиту для запуску підприємства.
4. Нестабільний фінансовий стан підприємства при негативному співвідношенні боргу і капіталу
5. Відсутність портфеля замовлень у Компанії на момент старту.
6. Відсутність проектів контрактів на постачання устаткування, сировини і матеріалів на момент старту підприємства.

ВИСНОВОК

Реалізація проекту дозволить ТОВ "Імпакт":

1. Зайняти лідируючі позиції в східному регіоні України на ринку виробництва енергозберігаючих гідротеплоізоляційних труб.
2. Зменшити залежність підприємства від постачальників зовнішньої поліетиленової оболонки.
3. Розширити асортимент продукції, що випускається, за рахунок нових видів, таких як тонкостінні і товстостінні поліетиленові труби.
4. Посилити конкурентні переваги.
5. За рахунок зміни рівня рентабельності - регулювати ціни, відповідно до ринкової кон'юнктури.
5. Підвищити валові доходи підприємства та чистий прибуток.
6. Стабілізувати фінансовий стан та збільшити резервні можливості підприємства.
7. Покращити платіжну дисципліну підприємства.

Додаток Ф

Тестова анкета для щомісячної діагностики ВАТ «Сумське НВО ім.
М.В.Фрунзе»

Критерій	Максимальна оцінка, бал
Погані фінансові показники (наприклад, значення окремих статей фінансових звітів)	2
Проведення "авральних" мір: збільшення залучених коштів, зниження заробітної плати і витрат на утримання, згортання перспективних програм	1
Можливі ускладнення в процесі реструктуризації підприємства	5
Динаміка світових і внутрішніх цін на енергетичні ресурси та сировину	6
Перевищення деякого критичного рівня кредиторської заборгованості	1
Надмірне використання короткострокових позикових коштів як джерела фінансування довгострокових вкладень	0
Політичні ризики (відносини України з Росією)	4
Втрата ключових контрагентів	2
Зовнішньоекономічні ризики (вступ України у ВТО)	2
Втрата ключових співробітників апарату управління	0
Реальна кількість балів	23
Максимум загальної оцінки	100
Небезпечний рівень загальної оцінки	25

Додаток X

Тестова анкета для комплексної діагностики ВАТ «Сумське НВО ім.

М.В.Фрунзе»

Критерій	Максимальна оцінка, бал
Погані фінансові показники (наприклад, значення окремих статей фінансових звітів)	2
Проведення "авральних" мір: збільшення залучених коштів, зниження заробітної плати і витрат на утримання, згорання перспективних програм	1
Можливі ускладнення в процесі реструктуризації підприємства	5
Динаміка світових і внутрішніх цін на енергетичні ресурси та сировину	6
Перевищення деякого критичного рівня кредиторської заборгованості	1
Надмірне використання короткострокових позикових коштів як джерела фінансування довгострокових вкладень	0
Політичні ризики (відносини України з Росією)	4
Втрата ключових контрагентів	2
Зовнішньоекономічні ризики (вступ України до СОТ)	2
Втрата ключових співробітників апарату управління	0
Невиконання зобов'язань перед інвесторами, кредиторами й акціонерами	0
Зриви у виконанні зобов'язань	2
Хронічна недостача оборотних коштів	0
Висока питома вага простроченої дебіторської заборгованості	0
Застосування у виробничому процесі устаткування з простроченими термінами експлуатації	3
Несприятливі зміни в портфелі замовлень	2
Недостатня диверсифікованість діяльності підприємства	1
Різке зменшення коштів на рахунках	0
Розбалансування дебіторської і кредиторської заборгованості	2
Недостатнє технічне і технологічне відновлення підприємства	4
Реальна кількість балів	37
Максимум загальної оцінки	200
Небезпечний рівень загальної оцінки	50

Додаток Ц

Тестова анкета для щомісячної діагностики ТОВ «Горобина»

Критерій	Максимальна оцінка, бал
Завелика частка векселів у кредиторській заборгованості і значна абсолютна їх сума	9
Негативний стан розрахунків з дебіторами	7
Зміни в податковому законодавстві	6
Ціни на ресурси (спирт);	4
Збої в постачаннях сировини	3
Зміна в ліцензуванні діяльності по виробництву спирту	3
Динаміка цін на зерно та інші похідні для виробництва спирту	3
Погані фінансові показники (наприклад, значення окремих статей фінансових звітів)	2
Небезпечні нефінансові симптоми (наприклад, падіння якості продуктів і послуг, морального духу персоналу)	0
Втрата ключових контрагентів	2
Реальна кількість балів	39
Максимум загальної оцінки	100
Небезпечний рівень загальної оцінки	25

Додаток Ш

Тестова анкета для комплексної діагностики ТОВ «Горобина»

Критерій	Максимальна оцінка, бал
Завелика частка векселів у кредиторській заборгованості і значна абсолютна їх сума	9
Негативний стан розрахунків з дебіторами	7
Зміни в податковому законодавстві	6
Ціни на ресурси (спирт);	4
Збої в постачаннях сировини	3
Зміна в ліцензуванні діяльності по виробництву спирту	3
Динаміка цін на зерно та інші похідні для виробництва спирту	3
Погані фінансові показники (наприклад, значення окремих статей фінансових звітів)	2
Небезпечні нефінансові симптоми (наприклад, падіння якості продуктів і послуг, морального духу персоналу)	0
Втрата ключових контрагентів	3
Зриви у виконанні зобов'язань	2
Втрата ключових співробітників апарату управління	0
Реорганізація спиртових заводів	3
Проведення "авральних" мір: збільшення залучених коштів, зниження заробітної плати і витрат на утримання, згорання перспективних програм	0
Невиконання зобов'язань перед інвесторами, кредиторами й акціонерами	1
Несприятливі зміни в портфелі замовлень	4
Недостатнє технічне і технологічне відновлення підприємства	1
Конфлікти на підприємстві, звільнення кого-небудь з керівників і т.д.	1
Зниження обсягів продаж	1
Перевищення деякого критичного рівня кредиторської заборгованості	3
Реальна кількість балів	55
Максимум загальної оцінки	200
Небезпечний рівень загальної оцінки	50

